

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI

**THOMAS XAVIER BIANCH'NIN DICTIONNAIRE FRANÇAIS-
TURC ADLI SÖZLÜĞÜNDEKİ FELSEFİ KAVRAMLARIN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

RIDVAN TARHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ RIZA TOSUN

OCAK - 2024
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Rıdvan TARHAN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

THOMAS XAVIER BIANCHI’NIN DICTIONNAIRE FRANÇAIS-TURC ADLI SÖZLÜĞÜNDEKİ FELSEFİ KAVRAMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

RİDVAN TARHAN

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ RIZA TOSUN

Türk sözlükçülük tarihi açısından en önemli sözlükler arasında hiç kuşkusuz “Thomas Xavier Bianchi’nin Français-Turc Sözlüğü” gelmektedir. Bianchi’nin “Français-Turc Sözlüğü” günümüz Türk sözlükçülüğü araştırmalarında en çok başvuru alan sözlüklerden bir tanesidir. Bununla birlikte Bianchi, sözlüğünde çok önemli felsefe terim ve kavramlarına yer vermiştir. Bu amaçla da sözlüğün içeriği tarafımızca taranarak bu terim ve kavramlar tespit edilmiştir. Bianchi’nin sözlüğündeki terim ve kavramların yazılışları ve anlamları ile günümüz Türkçesindeki yazılış ve anlamları arasında herhangi bir farklılık olup olmadığı tartışılmıştır. Bianchi, sözlüğündeki terim ve kavramlar ile günümüzdeki terim ve kavramlar arasındaki farkı ortaya koyarken genel olarak Bedia Akarsu’nun Felsefe Terimleri Sözlüğü, Ahmet Cevizci’nin Büyük Felsefe Sözlüğü ve Türk Dil Kurumunun Elektronik Sözlüğünden yararlanılmıştır. Sonuç olarak, tarafımızca irdelenen bu sözlükte; bazı terim ve kavramların Bianchi’nin kullanmış olduğu şekliyle günümüze kadar ulaşmış sözcüklerin de olduğu görülmüştür. Ancak bazı sözcüklerin ise yazılışları ve anlamları değişikliğe uğramış ya da farklılaşmış veya yerini başka sözcüklere bırakmıştır. Bianchi’nin Fransızca felsefe terim ve kavramlarına verdiği karşılıklar ağırlıklı olarak Arapça ve Farsçadır. Ancak Bianchi’nin sözlüğünde kısmen de olsa öz Türkçe felsefe terim ve kavramlar da bulunmaktadır. Bianchi’nin sözlüğü hem Türk sözlükçülük tarihi açısından hem de içinde bulundurduğu felsefe terim ve kavramlarından dolayı felsefe tarihimiz açısından da üzerinde durulması gereken çok değerli bir yapıttır. Bianchi’nin yaşam öyküsüne dair eklediğimiz bilgilerin kültür tarihimizin daha ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunacağını düşünmekteyiz. Bu çalışmamızla felsefe terim ve kavramlarının zaman içinde nasıl değiştiğinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağını düşünmekteyiz.

ANAHTAR KELİMELELER: Felsefe, Sözlük, Türk Sözlükçülük Tarihi, Kavram, Türkçe, Fransızca, Sözcük

Ocak 2024, 86 Sayfa

ABSTRACT**MSC THESIS****THE EVALUATION OF PHILOSOPHICAL CONCEPTS IN THOMAS
XAVIER BIANCHI'S DICTIONARY CALLED DICTIONNAIRE
FRANCAIS-TURC****RIDVAN TARHAN****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY
SUPERVISOR: ASSIST. PROF. DR. ALİ RIZA TOSUN**

Among the most important dictionaries in terms of Turkish Lexicography History is undoubtedly Thomas Xavier Bianchi's Français-Turc dictionary. Bianchi's Français-Turc dictionary is one of the most referenced dictionaries in today's Turkish Lexicography research. In addition, Bianchi included very important philosophical terms and concepts in his dictionary. For this purpose, these terms and concepts were identified by scanning the content of the dictionary. It has been discussed whether there are any differences between the spellings and meanings of the terms and concepts in Bianchi's dictionary and their spellings and meanings in today's Turkish. While revealing the difference between the terms and concepts in the Bianchi dictionary and today's terms and concepts, Bedia Akarsu's Dictionary of Philosophical Terms, Ahmet Cevizci's Great Dictionary of Philosophy and the electronic dictionary of the Turkish Language Association were generally used. With this result, it has been seen that some of the terms and concepts in this dictionary examined by us are used by Bianchi and are still in the same words today. However, the spelling and meanings of some words have changed or become different or have been replaced by other words. Bianchi's responses to French philosophical terms and concepts are mainly in Arabic and Persian. However, Bianchi's dictionary also contains, at least partially, Turkish philosophical terms and concepts. Bianchi's dictionary is very valuable to focus on both in terms of Turkish Lexicography History and in terms of our history of philosophy due to the philosophical terms and concepts it contains. We think that the information we have added about Bianchi's life story will contribute to a more detailed understanding of our cultural history. We think that this study will contribute to a better understanding of how philosophy terms and concepts have changed over time.

KEYWORDS:Philosophy, Dictionary, History of Turkish Lexicography, Concept, Turkish, French, Word

January 2024, 86 Page

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında, Thomas Xavier Bianchi'nin Français-Turc sözlüğündeki felsefe terim ve kavramlarının yazılış ve anlam farklılaşmaları üzerinde durulmuştur. Felsefe terim ve kavramlarının zaman içinde ne gibi değişikliklere uğradığını tespit etmek felsefe ve kültür tarihimiz açısından önemlidir. Bu çalışma ile yaptığımız tespitlerin felsefe tarihimiz ve sözlükçülük tarihi araştırmalarına ve sözlükçülük literatürümüze katkıda bulunacağını ümit ediyoruz.

Bu çalışmamda; her koşulda bana destek veren, yol gösteren, tezi oluşturmamda büyük yardımlarını gördüğüm danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Ali Rıza Tosun'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca en başından en sonuna kadar hep yanımda olan anneme, babama, kardeşlerime teşekkür ediyor ve özellikle bu süreçte kemoterapi tedavisi alan kardeşim Sara'ya bu çalışmayı atfediyorum.

Rıdvan TARHAN

Kastamonu, 2024

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Thomas Xavier De Bianchi: Hayatı	1
2. SÖZLÜKLER	8
2.1 Vocabulaire Français-Turc (1829-1831)	8
2.2 Turc-Français Dictionnaire (1835-1837).....	10
2.3 Français-Turc Dictionnaire (1843-1846).....	13
2.4 Kitap ve Makaleleri	18
2.4.1 Bibliyografya	23
2.4.2 Biyografiler	24
2.4.3 Sözlükler	25
3. SÖZLÜKÇÜLÜK TARİHİ	26
3.1 Thomas Xavier Bianchi'nin Fransızca-Türkçe Sözlüğünde Geçen Türkçe Kelimeler	36
4. THOMAS XAVIER BIANCHI'NİN SÖZLÜĞÜNDE GEÇEN TERİM VE KAVRAMLARIN ANALİZİ	47
4.1 Analitik: Hallî, Tafsilî: Analytique	47
4.2 Antitez: İzdad-ı Kelimat: Antithése.....	47
4.3 Anarşi: Hükümsizlik: Anarchie	48
4.4 Aristoteles: Aristotalis: Aristote	48
4.5 Aşkın: Ala fayık ve Efzel: Transcendant.....	48
4.6 Aşkınlık: Üstlük, Tefevvuk, Meziyyet, Fazilet, Fazlı Berteri: Transcendance:	49
4.7 Atom: Cuz-i la Yetecezze, Zerret, Zerre: Atome	49
4.8 Astronomi: Heyet, Hayat, İlmi Heyet, İlmi Felek: Astronomie	50
4.9 Akademi: Medrese, Meclis-i Arif, Cemaat-i Ulema: Académie	50
4.10 Benzeşim: Benzeyiş: Analojie.....	51
4.11 Deizm: Allah'ın Yalnız Birliğine İnanmaklık: Déisme	51
4.12 Démokrasi: Halkın Avam-ı Nasuk Hükümeti: Democratie	52
4.13 Diyalektik: İlmi Mantık, Fenn-i Münazara: Dialectique.....	52
4.14 Dogmatizm: İkamet-i Akaid Eden: Dogmatiste	53
4.15 Empirizm (Deneycilik): Tıbb-i Ameli: Empirisme	53
4.16 Epikürosçuluk: Epiküros Filozofun Hem Mezhebi Olan: Épicurien.....	54
4.17 Ether: Feleku'l-Esir: Éther	54
4.18 Eklektizm: Hikmet-i Ehli İntikad: Éclectisme:	54
4.19 Etik: İlmi Edeb, İlmi Adap, Fenn-i Ahlak: Étique.....	55
4.20 Evrendoğum: Usul-u Tekvin-i Âlem: Cosmogonie	56

4.21	Felsefe: Hikmet, Hikmet-i Tedris u Mütala, Filozofluk, Felsefe: Philosophie	56
4.22	Fenomen: Alamet-i Semaviye: Phénomène:	56
4.23	Gizemcilik: Marifettulah, İlm-i Tasavvuf: Mysticisme.....	57
4.24	Helenizm: İstila-i Yunan: Hellénisme	57
4.25	Hümanist: Muallimu'l-Ulumu'l-Edebiyye: Humaniste	58
4.26	İbn-i Sina: Ebu Ali-Sina: Avicenne.....	58
4.27	İdea: Mana, Fikir, Tasavvur: Idée	58
4.28	İdealizm: İttikad-ı Ehali, Tasavvurat: Idéalisme	59
4.29	Kanıt: Kıyas, Argüman: Argument	59
4.30	Kinizm: Mezhebu'l-Hukemayyu'l-Kelbiyyun: Cynisme.....	60
4.31	Kinik: Kelbiyun, Arsızlık, Köpek: Cynique.....	60
4.32	Kıyas (Tasım): Kıyas: Syllogisme:	60
4.33	Kozmoloji: İlm-i Kavaidü'd-Dünya: Cosmologie.....	61
4.34	Liberal: Ehl-i Efkâr-i Serbestiyet: Libéral:.....	61
4.35	Makyavelizm: Hile u Fitney-i Mütezammin Politika Usulu: Machiavélisme	62
4.36	Materyalizm: Mezheb El-Mutakidin Ala Vucud El-Maddet Fakad: Matérialisme	62
4.37	Mantık: Mantık İlmi: Logique.....	63
4.38	Metafizik: İlm-i Kelam: Métaphysiciq.....	63
4.39	Mecaz: Temsil, Mecaz, İstiare: Allegorie:	64
4.40	Mitoloji: Esatir-i Evveli: Mythologie.....	64
4.41	Monarşi: Padişallık, Hükümet-i sultanlık: Monarchie	65
4.42	Nedensellik: Sebebiyet: Causalité	65
4.43	Ontoloji: İlm-i Tecridü'l-Vücut: Ontologie.....	65
4.44	Öklide: Öklides: Euclide	66
4.45	Platon: Eflatun: Platon.....	66
4.46	Platonculuk: Mezheb-i Eflatun: Platonisme.....	67
4.47	Platonik: Eflatuni, Âşık-i Pur Salahi Eflatuni: Platonik:.....	67
4.48	Peripatetikler: Meşşaii, Meşşaiyyun: Péripatéticien:	68
4.49	Pythagoras: Fitaghoras: Pythagore:	68
4.50	Pythagorasçılık: Fitagoras Mezhebi: Pythagorisme:	68
4.51	Phyrrhon: Ehl-i Mezhebu'l-Şuk: Pyrrhonien:	69
4.52	Pironizm: Mezheb-i Ehlu'l-Şukuk: Pyrrhonisme:.....	69
4.53	Pragmatik: Umuri Mezhebe Dair Kanunname: Pragmatique.....	69
4.54	Politeizm (Çoktanrıcılık): Şirk, Mezhebu'l-İşrak Billah: Polythéisme.....	70
4.55	Rönesans: Teceddüd-i Hayat: Renaissance	70
4.56	Ruh: Can, Ruh, Ervah, Nefes: Ame	71
4.57	Soyut: Mücerreden ve Bittecrid: Abstractivment	71
4.58	Septisizm (Kuşkuculuk): Ehlu'ş-Şekk: Scepticisme	72
4.59	Sermaye: Sermaye: Capitaliste:.....	72
4.60	Skolastik: Mektebii, Kaide-i Medreseye Muvafık: Scolastique.....	73
4.61	Sofist: Mugallatalı Söz Yapan, Sofist: Sophiste	73
4.62	Sokrates: Sokrat, Sokratu'l-Hâkim, Muziyenu'l-Hikmet: Socrate.....	73
4.63	Sokratik: Sokrati, Sokratun: Socratique	74
4.64	Stoacı: Mezheb-i Revakiyyuna Tabii Olan, Felsef-i Zenoni: Stoicien.....	74
4.65	Stoacılık: Mezheb-i Hukema-i Revakiyyun, Felsef-i Zenoni: Stoïcisme	75

4.66	Totoloji: Tekrar-i Mana, Teksiru'l-Kelam: Tautologie.....	75
4.67	Tanrıtanımazlık: Allah-u Teallanın Vucudini İnkâr Etmeklik, Zindekat, İlhad: Athéisme	75
4.68	Teizm: Yalnız Olan Allah'a İnanma, İman Billah-i Vahid: Téizme:	76
4.69	Töz: Cevher: Substance	76
4.70	Teoloji: İlm-i İlahi, İlm-i Lahut: Théologie	77
4.71	Veda: Hindistan'ın Dini Kitabeleri: Veda.....	77
5.	SONUÇ.....	78
	KAYNAKLAR	84

TABLÖLAR DİZİNİ**Sayfa**

Tablo 3.1 Thomas Xavier Bianchi'nin Fransızca-Türkçe Sözlüğü'nde Fransızca, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kullanımları	37
--	----

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
C.	: Cilt
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.s.	: Sayfa Sayısı

1. GİRİŞ

1.1 Thomas Xavier De Bianchi: Hayatı

Fransızca-Türkçe sözlükleri ile birlikte Doğu dilleri üzerine çalışmaları bulunan ve 19. yüzyılın en önemli dil bilimcilerinden biri olan T. X. Bianchi, 25 Haziran 1783 yılında Paris'te dünyaya gelmiştir.¹ Entelektüel bir geçmişe sahip olan babası Jagues Bianchi, Fizik ve Mekanik alanlarında profesör unvanına sahiptir.² Bianchi ailesi, 1781 yılında İtalya'nın Luc De Como kıyı kentinden Paris'e yerleşmiştir.³ Jagues Bianchi, iki evlilik yapmış ve ilk evliliğinden Frederic Bianchi adında bir oğlu olmuştur.⁴ Frederic Bianchi, Avusturya İmparatoriçesi Marie Therese'nin ordusunda Mareşal olarak görev yapmıştır.⁵ Frederic Bianchi, Mareşallik görevinden sonra Cazalanza Dükü olarak görev yapmaktayken 1855 yılında Venedik'te vefat etmiştir.⁶ İkinci evliliğinden olan Thomas Xavier De Bianchi ise eğitim hayatına Fransa'nın Seine et Marne bölümünün Fontainebleau şehrinde eğitime başlamıştır.⁷ Burayı başarı ile tamamladıktan sonra Paris'te dönemin en önemli yükseköğrenim kurumlarından College de France ve İmparatorluk Kütüphanesi'nde Doğu Dilleri dersleri almıştır.⁸ College de France'da hocaları arasında Doğu dillerindeki engin bilgisi ve tecrübesiyle tanınan 19. yüzyılın en önemli oryantalistlerinden olan Antonie Isaac Silvestre de Sacys ve Pierre Amedee Jaubert'in verdiği Doğu dilleri derslerine devam etmiştir.⁹ Bu yüksek eğitim kurumunda doğu kültürleri, gelenekleri, örf adetlerinin yanı sıra doğunun üç büyük dili olan Türkçe, Arapça ve Farsçayı öğrenmiştir.¹⁰

Burada Doğu dilleri eğitimini tamamladıktan sonra dil pratiğini daha da geliştirmek için 1807 yılında Konstantinopolis'e yani İstanbul'a Doğu Dilleri Okuluna tercüman

¹ Barbier de Meynard. "Notice sur la vie et les travaux de M. X. Bianchi", *Journal Asiatique*, Serie 6 tome. 5, s.175, 1865.

² Jean Henri Abdolonyme Ubicini, J. H. A. *Notice Necrologique M. Xavier Bianchi revue de L'Orient bulletin de la Societe Orientale*, tome 18 s.124-128, 1864.

³ Ubicini, a.g.e., s. 124-128

⁴ Ubicini, a.g.e., s.124

⁵ Ubicini, a.g.e., s.124

⁶ Ubicini, a.g.e., s.124

⁷ Meynard, a.g.m., s. 176

⁸ Ubicini, a.g.e., s. 124

⁹ Ubicini, a.g.e., s. 124

¹⁰ Meynard, a.g.m., s.176

öğrenci olarak gönderilmiştir.¹¹ Fransa Hükümeti tarafından öğrenci tercüman yetiştirmek için kurulan eğitim kurumu olan İstanbul Doğu Dilleri Okulu, J. D. Caurroy tarafından yönetilmekteydi. Bu okulda Osmanlı kültürünü çok iyi tanıyan ve Türkçeyi çok iyi bilen aynı zamanda sefaret baştercümanı olan oryantalist Ruffin'den dersler almıştır.¹² 1807-1811 yılları arasında İstanbul'da Doğu dilleri eğitimi alan Bianchi, bu yoğun çalışma takvimine rağmen dersleri dışında İstanbul'un günlük yaşantısı içerisinde bulunmaya özen göstermiştir. Genç tercümanlar Osmanlı İmparatorluğu'nda serbestçe dolaşabilme olanağına sahip olmuşlardır ve böylece halkla olan ilişkileri aracılığıyla verilen dersler Palais de France bahçelerinde tamamlanmıştır.¹³ Bu sebeple Bianchi, yaşadığı bölgelerdeki Türkçe ve diğer dilleri konuşan insanları gözlemlene fırsatı bulmuştur. Gerek İstanbul'da gerek Paris'te bulunduğu yıllarda Türkçe ile ilgili detaylı ve sistemli araştırmalar yapmıştır. Tercümanlık vazifesi dolayısıyla sürekli olarak Fransa'daki ve Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bianchi, söz konusu dönemde doğuda yayınlanan pek çok gazete, dergi ve yazışmayı okuması sonucunda Türk tarihi ve Türkçeye dair ayrıntılı bir bilgiye sahip olduğunu, ayrıca söz konusu dönemde yaşanan pek çok yeniliğe yakından tanıklık ettiğini sözlüğünün ön sözünde belirtmiştir.¹⁴

T. X. de Bianchi; İstanbul'daki dört yıllık Doğu dilleri eğitimini tamamladıktan sonra 1811 yılında Fransa'nın İzmir Başkonsolosluğuna ikinci tercüman olarak atanmış, kısa süre sonra da Başkonsolosluk birinci tercümanlığına terfi ettirilmiştir.¹⁵ Bir üst kademeye yükselen Bianchi, İzmir'de kaldığı süre boyunca diplomatik konumunun sağladığı avantajlardan yararlanarak Osmanlı Devleti'nin idari, siyasi ve kültürel işleyişi hakkında detaylı bilgiler elde etmiş ve Türkçeye ilişkin filolojik bilgisini daha da derinleştirmiştir. 1812 yılında İzmir Başkonsolosluğunda görev yaparken Osmanlı İmparatorluğu'nda veba salgını yaşanmış pek çok insan zarar görmüştür. Bianchi bu esnada ülkeden ayrılmamış ve hatta yardımsever davranışlarıyla dikkat çekmiştir.¹⁶

¹¹ Ubicini, a.g.e., s. 124

¹² Ömer Faruk Akün, **Bianchi Thomas-Xavier**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (dia) C. 6 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi. İstanbul, s.117-120, 1992.

¹³ Meynard, a.g.m., s. 176

¹⁴ Thomas Xavier Bianchi, **Dictionnaire Français Turc**, Pais. Tome premier, s.11, 1835.

¹⁵ Gustave Vapereau, **Dictionnaire Iniversal des Contemporains**, Paris. 15 Ekim, s. 195, 1858.

¹⁶ Meynard, a.g.m., s. 177

Başkonsoloslukta 1815 yılına kadar görev yapan Bianchi, Fransa Hariciye Nezareti'nde çalışmak üzere Paris'e geri çağırılmıştır.¹⁷ 1816 yılında ise Paris'te kralın tercümanlarının sekreter asistanlığına ve profesörlüğe atanmıştır.¹⁸ Doğu dilleri sekreter asistanlığına atanınca ilk olarak Türkçe-Fransızca konuşma kılavuzları ve çeşitli sözlükler hazırlamaya başlamıştır.¹⁹ 1819 yılında Kral Louis'in İran Elçiliğine yaptığı diplomatik ziyarette baştercüman olarak yer almıştır.²⁰ İran Hükümeti tarafından diplomatik ziyaretler gerçekleştirmesi için Kral 18. Louis'e gönderilen iki Büyükelçi ile ilgilenmekle görevlendirilmiştir.²¹ Doğuya ikinci ziyaretini zor şartlar altında yapmak zorunda kalan Bianchi, Fransa Hükümeti ile Cezayir Beyi Hüseyin Paşa arasında Konsol Deval'in hakarete uğraması nedeniyle gelişen siyasi krizde aktif rol oynamış ve 1829 yılında özel olarak görevlendirilmiştir.²² Fakat bu diplomatik girişimlerin olumsuz sonuçlanması nedeniyle Fransa 1830 yılında Cezayir'i resmen işgal etmiştir.

Paris Hariciye Nezareti'nde 26 yıl boyunca baş tercümanlık ve profesör olarak görev yapan Bianchi 1842 yılında emekliye ayrılmıştır.²³ Paris'te yükseköğrenim kurumu Louis le Grand College'nin Young Language Paris adlı okulda Doğu dilleri üzerine dersler vermiştir.²⁴ 19. yüzyılda önemli olaylara tanıklık eden Bianchi Osmanlı Devleti'nde bulunduğu yıllarda III. Selim döneminin önemli olaylarına tanıklık etmiştir. Bianchi, Osmanlı İmparatorluğu'nda kaldığı süre boyunca III. Selim'den sonra tahta geçen IV. Mustafa (1807-1808) ve II. Mahmut (1808-1839) döneminin ilk yıllarına yakından şahitlik etmiştir. Özgün çalışmaları ve üretken kişiliği ile dikkat çeken Bianchi, ciltler halinde sözlük çalışmaları, Osmanlı Devleti ile ilgili bibliyografyalar ve çeşitli dergilerde yayınlamak üzere makaleler, kitap çevirileri ve biyografik eserler kaleme almıştır. Bir ara École des Langues Orientales Vivantes'te Türk Dili Kürsüsüne Pierre-Amédée Jaubert'in yokluğunda iki yıl vekâleten yönetmiştir.²⁵ 1863'te Türkçe Profesörü L. Dubeux'nün ölümü üzerine bu kürsü için en kıdemli aday olarak düşünüldüyse de sekseni bulmuş yaşı dolayısıyla bu mümkün

¹⁷Ubicini, a.g.e., s. 124

¹⁸ Ubicini, a.g.e., s.126

¹⁹ Frederic Hitzel, **Dil Öğlanları ve Tercümanlar**, Çev: Mehmet Sert. İstanbul. YKY. s.115, 1995.

²⁰ Meynard, a.g.m., s. 177

²¹ Vapereau, a.g.e., s.195.

²² Meynard, a.g.m., s.177-178

²³ Akün, a.g.e., s. 117-120.

²⁴ Meynard, a.g.m., s.177

²⁵ Meynard, a.g.m., s.181

olmamıştır.²⁶ İlerlemiş yaşına rağmen çalışmalarına devam ederken bir hastalık sonucu 14 Nisan 1864 yılında 81 yaşında Paris'te vefat etmiştir.²⁷

Bianchi, Avrupa'nın en önemli oryantalist ve dil bilimcileri arasında yer almıştır. Bu başarıyı elde etmesini sağlayan sözlük çalışmaları ve çok sayıda yazdığı makaleler ve bibliyografya çalışmalarıdır.²⁸ 1822 yılında oryantalist çalışmalarının desteklenmesi ve aynı zamanda doğu halklarının tarihi, edebiyatı, felsefesi ve dilleri hakkındaki çalışmaların yayınlanması için Société Asiatique kurulmuştur. Bianchi, bu derginin hem kurucularındandır hem de yönetim kurulu üyesidir. Bu dergide 1835 yılında baş muhabirlik görevine atanmıştır. Bianchi, bu derginin yayın organı olan Journal Asiatique dergisini Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin yazdığı makale, bibliyografya çalışmaları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yayın hayatına ilişkin yazılarıyla zenginleştirmiştir.²⁹ Bianchi Journal Asiatique dergisinde baş muhabir olarak çalışmış ve üstlendiği bu görevi büyük bir özveri ile yerine getirmiştir.³⁰ Bianchi, Journal Asiatique'te 1864 yılı sonuna kadar adı başmuhabir olarak yazmaya devam etmiştir. Bu dergideki çalışmalarıyla takdir toplayan Bianchi, ardında bıraktığı eserlerin önemini oryantalist Barbier de Meynard şu şekilde ifade eder; Osmanlıların Avrupa'daki yenilikleri nasıl dikkatle takip ettiklerini göstermek için 1847 yılında Osmanlı Bibliyografyası yayımlamıştır. Böylesi kapsamlı bir çalışma daha önce başka bir kimse tarafında yapılmamıştır. Söz konusu bu çalışma bir yıllık emeğinin ürünüdür.³¹ Bianchi'nin, Journal Asiatique dışında Londra'da yayın hayatına devam eden Asiatique Société dergisinde de üyeliği bulunmaktadır. Bianchi, ayrıca Paris'te yayımlanan Société Géographique adlı derginin de üyeleri arasındadır ve bu dergide çeşitli makaleleri ve yazıları yayımlamıştır.³²

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde yeniçerilerin ortadan kalkmasıyla birlikte reform hareketleri farklı bir ivme kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Sultan II. Mahmut'un özverili çalışmalarıyla reform hareketleri eğitim, sağlık, askeriye ve teknolojik olmak üzere pek çok alanda yapılmaya başlanmıştır. II. Mahmut'un 1839 yılında vefat

²⁶ Akün, a.g.e., s.117-120.

²⁷ Meynard, a.g.m., s.181

²⁸ Akün, a.g.e., s.117-120.

²⁹ Ubinini, a.g.e., s.127

³⁰ Jules Mohl, **Raport Annuel Journal Asiatique**, Serie 6 tome 4 s.13, 1864.

³¹ Meynard, a.g.m., s.178

³² Ubinini, a.g.e., s. 127

etmesiyle tahta geçen oğlu Sultan I. Abdülmecid döneminde eğitim ve öğretim alanındaki modernleşme hareketlerine devam edilmiştir. Bu reform hareketlerinin sonucunda ise kaynak eksikliği yaşanmıştır. Böylece tercüme faaliyetlerinin yapılması, gerekli kaynakların temin edilmesi veyahut akademik çalışmalarının düzenlenmesi için 1845 yılında Meclis-i Maarif-i Umumiyye kurulmuştur. Bununla birlikte 15 Nisan 1851’de kurulan ve hiyerarşik olarak Meclis-i Maarif-i Umumiyye’ye bağlı olan Encümen-i Daniş 18 Temmuz 1851 tarihinde Sultan Abdülmecid’in katıldığı bir törenle resmen açılmıştır.³³ Yükseköğretim Kurumu olan Encümen-i Daniş’in üyeleri Osmanlı ve yabancı bilim insanlarından oluşmaktadır. Osmanlı Devleti’nden katılımcılar sınırlandırılırken, yabancı katılımcılara herhangi bir sınır konulmamıştır.³⁴ Ancak Encümen-i Daniş’e yabancı üyelerin katılımı ile ilgili bazı sorunlar yaşanmıştır. Bunun en önemli sebepleri ise modernleşme ile gelen yeni sisteme adapte olamama ve bürokratik sıkıntıların giderilememesidir. Yabancı üyeliğe seçilip adları gazete ile kamuoyuna duyurulan 11 Mısırlı Âlimin Encümen-i Daniş’e katılmasına Mısır Valisi Abbas Hilmi Paşa izin vermemiştir. Bu yüzden yabancı üyeler Ruûs Defterine kaydedilememiştir. Ruûs Defterine kaydedilemeyen kişiler arasında T. X. Bianchi ve Hammer Purgstall da bulunmaktadır.³⁵ Bu karışıklıktan sonra Bianchi, daha sonra yapılan bir düzenleme ile Hekim Edirneli İstefenaki, David Efendi, Beşiktaşlıoğlu Aleksandır ve Thomas Xavier de Bianchi’nin de Encümen-i Daniş’e katıldıkları duyurulmuştur.³⁶ Yabancı üyelik Ruûsu ise 1851 tarihli resmi yazı ile Thomas Xavier de Bianchi’ye bildirilmiştir.³⁷ Yabancı üyeler arasına kabul edilen Bianchi hakkında dönemin ünlü oryantalistlerinden ve bibliyografya yazarlarından olan Gustave Vaperau şunları söylemiştir: “kendini sözlük ve bibliyografik çalışmalara adanmış Bianchi, bu çalışmalarıyla dikkat çekmiş ve 1831 yılında Sultan Mahmut tarafından İftihar Nişanı ile ödüllendirilmişti”. Bu nişan ile onurlandırılması 1851 yılında kurulan Encümen-i Daniş’e kabul edilmesinde etkili olmuştur.³⁸ Bibliyografik ve filolojik çalışmalarının yayınlanması ile Osmanlı İmparatorluğu’nda takdir edilen Bianchi, bu çalışmalarına karşılık olarak Sultan Abdülmecid tarafından

³³ Ali Akyıldız, **İlk Türk Akademisi Encümeni Danişin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1851-1862)** Ankara. 1. Baskı Ses Reklam Matbaacılık Nisan s.27, 2018.

³⁴ Akyıldız, a.g.e., s. 21 22

³⁵ Akyıldız, a.g.e., s. 21

³⁶ Akyıldız, a.g.e., s. 21 22

³⁷ Ubicini, a.g.e., s.128

³⁸ Vaperau, a.g.e., s. 195

1854 yılında Mecidiye Nişanı ile ödüllendirilmiştir.³⁹ Sultan Abdülmecid Döneminde üstün başarı gösterenlere verilen bu ödül, Bianchi'nin çalışmalarının Osmanlı İmparatorluğu'nda en üst mevkilerce takip edildiğini göstermektedir. Sözlük yazarı Barbier de Meynard tarafından aktarıldığına göre; Osmanlı imparatorluğu Maarif Nazırı tarafından Bianchi'nin çalışmalarının takdirle karşılandığını ve çalışmalarına karşılık olarak kendisine edebî ödül verildiğini aktarmıştır.⁴⁰

19. yüzyıldaki reform hareketleri sonucunda Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri ile özellikle de Fransa ile yakın ilişkilerde bulunmuştur. Diplomatik, ticarî ve eğitim alanları başta olmak üzere farklı pek çok alanda gelişmeler yakından takip edilmiştir. Bianchi'nin Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmanın sonucunda ise diplomatik belgeler tercüme edilmiş ve pek çok alanda tercüme faaliyetleri hız kazanmıştır. Tercüme yapılırken daha çok Meninski'nin 1687 yılında Viyana'da beş cilt halinde yayınladığı “Complementum Thesauri Linguarum Orientalium, Seu Onomasticum Latino Turcico Arabico Percicum” adlı sözlüğü olmuştur. Ancak bu sözlüğün açıklamalarında; Latince, Fransızca, Lehçe, Türkçe, Arapça ve Farsça karşılıkları aynı madde içinde verilmesi nedeniyle tek bir dile çevrilecek olan metinlerde bu sözcükleri kullanmak büyük güçlükler yaratmaktaydı. Bu sözlük, içerisinde yoğun gramer bilgisi barındırır; bu yüzden 5 hacimli ciltten oluşur, pahalı olması ve taşınma sorunları yüzünden sınırlı sayıda insan tarafından kullanılabilmiştir. Taşınması kolay ve herkesin kullanabileceği bir sözlüğe duyulan ihtiyaç bu dönemde çok artmıştır. Meninski'nin sözlüğünden faydalanan Bianchi, bu eserin zorluğu ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir: “Meninski'nin mükemmel eserinin en büyük zorluklarından bir tanesi aynı sözcüğün Arapça, Farsça ve Eski Türkçe karşılıklarının art arda sıralanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Dilbilim ve Türkçenin tarihi açısından çok kıymetli olan bilgiler günlük kullanım açısından pek pratik değildir ve bir fayda sağlamaz”.⁴¹ Bu ihtiyaçları gören Bianchi, bu çalışmanın yüksek maliyetli ciltlerine sahip olmasını ve Türkçe ile ilgili kelimeleri tespit etmesini gerektirmiştir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin dilini incelemek isteyenler eseri bulmak için yüksek ücret (yaklaşık 600 Frank) ödemek zorunda kalmıştır.⁴² Bu nedenlerden başka sözlük çalışmalarına olan ihtiyaç giderek

³⁹ Ubicini, a.g.e., s.128

⁴⁰ Meynard, a.g.m., s.182

⁴¹ Bianchi, a.g.e., s. 8

⁴² Bianchi, a.g.e., s.4

artmıştır. Bianchi'nin, Türkçe ve Fransızca Sözlüğünü oluşturmada büyük katkıları olan Meninski'nin “Onomasticum Latino-Turcico-Arabico-Persicum” adlı eseri hakkında şunları ifade etmiştir: “Yoğun çaba, zaman ve emek isteyen bu sözlüğün 5 ciltten oluşması ile Fransızca, Lehçe, Latince, Farsça Arapça ve Türkçenin öğrenilmesinde uzun süre boyunca kullanılmıştır. Sadece Türkçe Dil Bilgisi hakkında çalışmak isteyenler için kullanışlı değildir.”⁴³

⁴³ Bianchi, a.g.e., s. 3

2. SÖZLÜKLER

2.1 Vocabulaire Français-Turc (1829-1831)

19. yüzyılın ortalarına doğru ihtiyaçları karşılamak için sözlükbilimsel alanda farklı çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar içinde en dikkat çeken sözlüklerden biri olan “T. X. Bianchi’nin Vocabulaire Français-Turc” adlı çalışmasıdır. Bianchi, bu sözlüğün 1831 yılının sonlarına doğru zengin bir içerikle Paris’te yayımlanmasının nedenini; Fransa ve Osmanlı Devleti’nde dönemin Lingua Frankası olan Fransızcaya duyulan ihtiyacı karşılamak için hazırlamıştır.⁴⁴ Türkçeye dair detaylı araştırmalar sonucunda elde ettiği kaynaklardan yararlanarak ortaya çıkardığı “Türkçe Gramer Bilgisi (Vocabulaire Français-Turc)” adlı bir kitap hazırladığını 1827 yılında duyurmuştur. Bu kitabın İlk örneklerini ise 1829 yılında Fransa Dışişleri Bakanlığına ve daha sonra Mısır Temsilciliğine verdiğini ve ayrıca bu çalışmanın ikinci bölümündeki gecikmeyi de Fransa Hükümeti’nin emriyle Afrika kıyılarında görevlendirilmesi olarak ifade etmiştir.⁴⁵ Fransızca-Türkçe Sözcükler kitabı Türkçeyi öğrenmek isteyen Avrupalılar için yazılmıştır, alfabeden başlanarak ileri düzeyde Türkçe öğrenmeyi sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. “Fransızca-Türkçe Sözcükler” adlı çalışması Türkçe Sözlüğe duyulan ihtiyacı belli bir oranda karşılamıştır. Bu sözcük çalışması yayımlandığı yıldan itibaren 13 yıl boyunca düzeltme ve eklemelerle birlikte 1840 yılında tamamlanmıştır. Bianchi’nin pek çok çalışması olmasına rağmen bu eseri Türkçenin gramerine ilişkin ilk önemli çalışmasıdır. Eserini hazırlarken pek çok kaynaktan yararlandığını ifade etmiştir. Bu çalışmadan yazar Caussin de Perceval övgü ile bahsetmiştir. Eserini hazırlarken sadece eski kaynaklardan değil kendi döneminde kullanılan metinlerden de yararlanmış, eserini oluştururken yeni kaynaklardan yararlanması ve yeni bir anlayışla eserini düzenlemesi sayesinde çağdaşları tarafından çokça kullanılan bir eser meydana getirmiştir. Günümüz açısından bakıldığında bile döneminin en modern kaynakları arasında görülebilir.⁴⁶ Bu çalışmada Meninski’nin özeti sayılabilecek olan Onomasticom’undan pek çok

⁴⁴ Bianchi, a.g.e., s. 1

⁴⁵ Bianchi, a.g.e., s. 7

⁴⁶ Caussin de Perceval “*Critique Littéraire*”, Vocabulaire Français-Turc a l’usage des interpreters et autres voyageurs dans le levant. T. X. Bianchi. *Journal Asiatique*. Serie 01,06. Tome 9. s. 68. 1832.

sözcük bulunmakla birlikte yeni yeni ortaya çıkan sözcükler de bulunmaktadır.⁴⁷ Ve toplamda 25.000 sözcükten oluşmaktadır.⁴⁸ Vocabulaire Français-Turc adlı çalışmasında Bianchi, Türkçe sözcüklerin sadece Arap harfli yazılışlarını vermemiş Latin harfleri ile okunuşlarını da vermiştir. Bu durum sözcüklerin o dönemde nasıl telaffuz edildiğini öğrenmemize büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Ayrıca diğer sözlüklerle karşılaştırıldığında hem maliyeti açısından hem de zengin kelime yapısıyla dönemin en çok kullanılan sözlüğü olmuştur. Bianchi, “Vocabulaire Français-Turc” adlı çalışmasında Meninski’nin Onomasticomun’dan faydalandığını ve 25 yıllık çalışmanın sonucunda elde ettiği modern sözcükleri, Fransızca-Latince Sözlükleri de örnek alarak yazmıştır.⁴⁹ Bianchi, bu çalışmasında ele aldığı sözcükleri; Fransızca ise Fransızcada nasıl kullanıldığını, Türkçe ise Türkçede nasıl kullanıldığını örneklerle açıklamıştır. Bianchi, Doğu dilleri arasında Türkçenin çok önemli bir yeri olduğunu ve üzerinde çalışılması halinde gelişmeye açık olduğunu ifade etmiştir. Türkçe ile ilgili çalışmalarında sürekli olarak Türkçenin gereken değeri görmediğini belirten Bianchi, Fransızca’yı bilmek Doğu Ülkeleri için ne kadar gerekli ise Türkçeyi bilmenin de Avrupa ülkeleri için o kadar gerekli olduğunu dile getirmiştir.⁵⁰ Bu çalışmasının tercüme faaliyetlerinde sıkça kullanılması nedeni ile döneminde de takdir gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

19. yüzyılın başlarında sadece Bianchi değil, başkaları tarafından da sözlük çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde genel ihtiyaçlar doğrultusunda hükümetler tarafından da sözlük çalışmaları teşvik edilmiş ve desteklenmiştir. Siyasi ihtiyaçlar nedeniyle hükümetlerin sözlük çalışmalarına destek vermesi sonucunda 19. yüzyıl sözlükbilimsel anlamda çok verimli bir yüzyıl olmuştur. Bu dönemde başka sözlük çalışmaları da yayımlanmaya başlamıştır. Bianchi, “Vocabulaire Français-Turc” adlı çalışmasını hazırlamakta iken, başka sözlük çalışmaları da art arda yayımlanmaya başlamıştır. Yeni bir Fransızca-Türkçe sözlüğe duyulan ihtiyaç Fransa’da ve Avrupa’nın geri kalanında hissediliyordu ki üç önemli oryantalist aynı anda sözlük çalışmalarını yayımlamaya başlamıştır. Bu sözlükler arasında Belçika Sefareti baştercümanı George Rhasis’in Vocabulaire Français-Turc’ü I-II ST. Petersburg

⁴⁷ Bianchi, a.g.e., s.3

⁴⁸ Caussin, a.g.m., s. 72-73

⁴⁹ Bianchi, a.g.e., s.3

⁵⁰ Bianchi, a.g.e., s. 8

1828-1829, Artin Hindioğlu'nun Dictionnaire Abrege Français-Turc'ü (Vienne 1831) ile Rusya Sefareti eski baştercümanı A. Handjeri'nin Dictionnaire Français-Arabe, Persan et Turc (I-III Moskova) adlı sözlük çalışmaları art arda yayınlamıştır.⁵¹ Ancak bu sözlük çalışmaları çok önemli olmalarına rağmen Bianchi'nin "Vocabulaire Français-Turc" adlı çalışması kadar ilgi görmemiştir. Bianchi, Vocabulaire Français-Turc çalışmasını tamamlamak üzereyken, hocası Silvestre de Sacy tarafından Artin Hindioğlu ve M. L. Chevalier Rhasis'in sözlük çalışmaları hakkında bilgi vermiştir.⁵² Bu çalışmaları daha sonra inceleme fırsatı elde eden Bianchi, daha önce bu çalışmalar hakkında bilgi sahibi olmuş olsaydım faydalanmak isterdim şeklinde düşüncesini belirtmiştir.⁵³ Ancak Bianchi, Artin Hindioğlu'nun "Dictionnaire Abrege Français-Turc" adlı sözlük çalışmasında aynı kelimenin çeşitli anlamlarından sadece birinin verilmesini diğerlerinin ise verilmemesini bir eksiklik olarak gördüğünü ifade etmiştir.⁵⁴

2.2 Turc-Français Dictionnaire (1835-1837)

1811 yılında Kral Napolyon'un isteği üzerine oryantalist J. D. Kieffer Türkçe-Fransızca sözlük hazırlamaya başlamıştır. Kieffer'in bu çalışması henüz yapım aşamasındayken sürekli İstanbul'a gönderilmiş ve Başsefaret Tercümanı Ruffin tarafından ekleme ve düzeltmeler yapılarak tekrar Paris'e gönderilmiştir.⁵⁵ Ancak 1833 yılında J. D. Kieffer'in vefatı nedeniyle söz konusu sözlük çalışması yarım kalmıştır. Kieffer'in ani ölümü ile yarıda kalan çalışmanın tamamlaması için Bianchi'ye teklifte bulunulmuştur. Kieffer'in eşinin teklifini memnuniyetle kabul eden Bianchi, Kieffer'in el yazmalarından yararlanarak hızlı bir şekilde çalışmaya başlamış henüz 600 sayfalık bir çalışma iken, yaptığı eklemelerle bu sözlüğü 2000 sayfayı aşan zengin bir cilt haline getirmiştir.⁵⁶

Bianchi, bu sözlük çalışmasında kullanmak üzere literatür taraması yapmış pek çok yeni kaynak elde etmiştir. Bianchi, Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunduğu sırada

⁵¹ Caussin, a.g.m., s.68

⁵² Bianchi, a.g.e., s. 7

⁵³ Bianchi, a.g.e., s. 7

⁵⁴ Bianchi, a.g.e., s.7

⁵⁵ Bianchi, a.g.e., s. 5

⁵⁶ Bianchi, a.g.e., s.4

tuttuğu notlar ile birlikte Osmanlı Devleti'nin yayın organı olan dergileri titizlikle irdelemiş ve gerekli sözcükleri tespit edip sözlüğüne dâhil etmiştir. Bianchi, sözlüğünde kullanmak üzere geçmiş yıllara ait sözlüklerin taramasını yaparak önemli gördüğü sözcükleri de sözlüğüne eklemiştir.⁵⁷ Baştercüman olarak görevde bulunduğu kurumların olanaklarından istifade eden Bianchi, hem Paris Kraliyet Kütüphanesi hem de Dışişleri Bakanlığındaki çeşitli el yazmalarına kadar tüm kaynakları bir araya getirerek sözlüğüne katmıştır.⁵⁸ Çalışmalarına birinci elden kaynak olan bulguları elde etmek için Doğu tarihi ve filolojik araştırmalarının yanı sıra, Doğu gazeteleri ve özellikle Takvîm-i Vekâyî gibi mecmuaların sayılarını sürekli takip etmiş ayrıca birkaç yıl boyunca doğu ülkelerinde yürütülen tüm önemli yenilikler hakkında detaylı bilgiler edinmiş ve bu bilgileri sözlüğünü hazırlarken kullanmıştır.⁵⁹ Bununla da yetinmemiş Handjeri'nin Sözlüğünden de yararlanmıştır.⁶⁰ Ayrıca Mekatib-i Umumiye Nazırı Kemal Efendi'nin Farisi Tekkelüm Risalesi'ndeki deyimleri, atasözlerini ve yeni bazı malzemeleri ekleme gereğini hissetmiştir.⁶¹ Bianchi'nin sözlüğü, farklı kaynaklardan elde edilen bulguların objektif bir bakış açısı ile zengin bir içerik oluşturması sonucu ile hazırlanmıştır. Sözlüğünü oluşturmak için yararlandığı en önemli kaynakların başında ise Meninski'nin Latino, Persio, Arap, Turco, Onomcositom'u adlı sözlüğü ve 1795 yılında Şeyhülislam Esad Efendi tarafından yazılan ve Türkçe sözlük olma özelliğini taşıyan Lehçetü'l-Lügat adlı sözlüğü gelmektedir.⁶² Sözlük çalışmalarında Şeyhülislam Esad Efendi'nin Lehçetü'l-Lügat adlı çalışmasının zengin kelime yapısıyla kendi sözlük çalışması için yardımcı olduğunu ifade etmiştir.⁶³ Bianchi, büyük bir boşluğu dolduran Turc-Français Sözlüğü'nün ilk cildini Türkçe yazılmış bir mektupla Sultan II. Mahmut'ta göndermiş ve takdirle karşılanmıştır. Sultan II. Mahmut bu sözlüğün 150 nüshasının devlet adına alınmasına dair bir ferman çıkarmıştır.⁶⁴

⁵⁷ Caussin, a.g.m., s.68

⁵⁸ Caussin, a.g.m., s.68

⁵⁹ Bianchi, a.g.e., s. 8

⁶⁰ Grangeret de Langrange, "*Bibliographie Annuaire Imprial Ottoman de 1267 (Bianchi)*", **Journal Asiatique** Serie 4 tome 17 s. 491-492, 1851

⁶¹ Langrange, a.g.m., s. 491-492

⁶² Meynard, a.g.m., s. 177 179

⁶³ Bianchi, a.g.e., s.4

⁶⁴ Joseph von Hammer Purgstall, "*Nouvelles et Melanges Lettre a le redacteur du*", **Journal Asiatique** Serie 3 tome 1, s. 581- 582, 1836.

Bianchi, bu sözlük çalışmasının ön sözünde Türkçenin Avrupalı devletler tarafından sadece gerektiğinde kullanılabilecek bir dil olmadığını ve Avrupalı devletlerin Türkçeyi öğrenmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Türkçenin ihmal edilmiş olmasının sebebini de Osmanlı Devleti'nin Türkçeye gereken önemi vermemesi ve üzerinde yapılan çalışmaların yetersizliğinden kaynakladığını savunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğine olan inancıyla birlikte sadece modern fikirlerin benimsenmesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün durdurabileceğini vurgulamıştır.⁶⁵ Başlatılan reform hareketlerinin başarılı olabilmesi için Türk halkı kendi diline sahip çıkmalı ve bu dille yakından ilgilenmelidir. Bunların yapılması durumunda Türk halkının içinde bulunduğu zor durumdan kurtulabileceği düşüncesini Bianchi, kuvvetle vurgulamıştır.⁶⁶ Türkçenin önemi hakkında ise Doğu ülkelerinde konuşulan üç büyük dil arasında en çok kullanılan dilin Türkçe olduğunu ve gelişmeye açık bir dil olduğunun da altını çizmiştir. Arapça ve Farsça, Mısır ve İran ile sınırlı kalırken, Türkçenin ise İran sarayı, Hazar Denizi kıyıları ve Rusya'nın çeşitli vilayetlerinde söz konusu iki dilden çok daha geniş bir coğrafyada konuşulduğunu özenle belirtmiştir.⁶⁷ Türkçeyi sadece sözlükbilimsel alanda ele almayan Bianchi, Türk şiir geleneğinin önemine değinmiş ve şairlerin arasında padişahların, vezirlerin tabiplerin askerlerin ve gönül işleri ile kendilerini şiire adayan kadınların olduğunu; bunun toplumunun farklı kesimleri tarafından ilgi gördüğünü anlatmıştır.⁶⁸ Osmanlı şairlerinin sayısı 2000'i bulurken İran şairlerinin sayısının 200'ü bulmadığını ancak Saadi, Jami ve Firdevsi gibi önemli İranlı şairlerin ön plana çıktığını yazmıştır.⁶⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun şairlerini de Âşık Paşa, Şeyhi, Baki, Nefi, Mesihî, Kemal Paşazade, Nebi Efendi, Ragıp Paşa, Said Refet Efendi, Ayini Efendi ve Babıali İçişleri Bakanı Pertev Efendi gibi isimleri sayarak Türk şiir geleneğinin önemi üzerinde durmuştur.⁷⁰ Mesihî'nin Baharın Dönüşü adlı kasidesinin Sir William Jones tarafından çevirildiğini de bildirmiştir.⁷¹ Türk şiir geleneğinin karakteristik özelliklerine değinen Bianchi, genel olarak İran ve Arap şairlerinden etkilendiğini, İranlılardan tefekkür ve tasavvufi düşüncesinden, Araplardan ise destan ve kahramanlık konularından

⁶⁵ Bianchi, a.g.e., s. 11

⁶⁶ Meynard, a.g.m., s. 181

⁶⁷ Bianchi, a.g.e., s. 9

⁶⁸ Bianchi, a.g.e., s. 14

⁶⁹ Bianchi, a.g.e., s. 14

⁷⁰ Bianchi, a.g.e., s. 14-15

⁷¹ Bianchi, a.g.e., s. 15

etkilendiğini ifade etmiştir.⁷² Türk şiir geleneğinde yaygın bir şekilde ele alınan bir başka konu ise dünyanın gelip geçiciliğine sığınan zahitlerin tabiatla iç içe bir yaşam, yaradılış ve mucizeler gibi konuları işledikleri şiirlerdir.⁷³

2.3 Français-Turc Dictionnaire (1843-1846)

Bianchi, 1843-1846 yılları arasında Fransızca-Türkçe Sözlüğü'nü yayımlaması ile her kesim tarafından takdir edilmiştir. Bununla dönemin Fransızca-Türkçe sözlük ihtiyacını büyük ölçüde karşılamıştır. Bu sözlük, büyük beğeni ile karşılanmış ve dönemin hükümetleri ile birlikte pek çok önemli sözlük yazarları tarafından takdir görmüştür. Bu çalışması ile Bianchi, daha o dönemde adını sözlük yazarları arasına yazdırmaya başlamıştır. Fransızca-Türkçe Sözlüğü bitirdikten sonra hemen ikinci bir sözlüğün hazırlığını yapmaya koyulmuştur. Doğu dilleri üzerine 30 yıllık bilgi ve tecrübesinin ürünü olan "Français-Turc Dictionnaire" adlı sözlüğü 1843-1846 yılları arasında iki cilt halinde yayımlamıştır.⁷⁴ Bianchi, sözlüğünün adına Fransızca ile birlikte Türkçe "Elsine-i Türkiyye ve Franseviyyenin Lügatı" adını da eklemiştir. Fransızcasını ise "a L'usage des agents diplomatiques et consulaires des commerçants des navigateurs et autres voyageurs dans le levant" olarak yayımlamıştır.⁷⁵ Dönemin yoğun ilişki trafiği özellikle Bianchi'nin sözlük çalışmalarına yoğun bir talebi de beraberinde getirmiştir. Diplomatik görüşmelerde, ticari antlaşmalarda ve daha pek çok alandaki talepleri karşılamak için 1850 ve 1871 yıllarında yeni baskıları yapılmıştır. "Français-Turc" adlı sözlüğün içeriğine değinecek olursak, Türkçe Fransızca sözlüğüne göre daha geniştir. "Turc-Français" adlı sözlüğünün I. cildi toplamda 826 sayfa iken Fransızca-Türkçe Sözlüğü'nün I. cildi 930 sayfayı bulan bir sözlük haline getirmiştir. Türkçe-Fransızca Sözlüğü'nde olduğu gibi sözlüğün sonunda eksik veya yanlış yazılan sözcükleri belirten bir doğru-yanlış cetveli eklemiştir. Bununla yetinmeyen Bianchi, bu sözcüklerin hangi sayfada ve hangi sütunda yer aldıklarını sözlüğünün son sayfalarına koymuştur. II. Cilt ise toplamda 1324 sayfadan oluşmaktadır. Türkçe-Fransızca sözlüğü ile görece aynı olmak ile birlikte kullanımdan düşen sözcükleri çıkararak daha güncel sözcükleri eklemiştir.

⁷² Bianchi, a.g.e., s. 15

⁷³ Bianchi, a.g.e., s. 15

⁷⁴ Ubicini, a.g.e., s. 126 127

⁷⁵ Bianchi, a.g.e., s. 1

Français-Turc adlı sözlük iki ciltten oluşmaktadır ve her cilt iki ayrı sütundan meydana gelir. I. Cilt “A ile F” arasındaki harfleri, II. cilt ise “G ve Z” arasındaki harfleri kapsar.

Bu sözlüğün en önemli özelliği Fransızca sözcüklerin karşısında Türkçe karşılıklarını yazmış ve Arapça, Farsça kelimelerin kökenlerini göstermiş ve söz konusu sözcüklerin Latin harfler ile okunuşlarını vermiş olmasıdır. Bianchi, Fransızca-Türkçe Sözlüğü’nde belirttiği üzere Arapça düzenli, düzensiz çoğulların Türkçede nasıl kullanıldıklarını eksiksiz olarak göstermiş, bu sayede Türkçe sözcükleri tespit etmek ve ayrıntılı bilgi sahibi olmak mümkün hale gelmiştir.⁷⁶ Türkçede kullanılan Farsça sözcüklerin ne zaman ve nasıl kullanıldıklarını ayrıntılı bir şekilde göstermiştir. Bianchi’nin sözlüğü yayımlandıktan sonra hem Avrupa ülkeleri hem de Osmanlı İmparatorluğu için Fransızca ve Türkçe öğrenmek isteyen pek çok kişiye kolaylık sağlamıştır. Français-Turc Sözlüğü, Fransızcada başta siyasi, dinî, bilimsel ve gündelik dilde en çok tercih edilen sözcükleri tespit ederek Türkçe karşılıklarını ve telaffuzlarını yazmıştır. Sözcüklerin hangi dilden olduklarını göstermek içinde Arapça ise Arapça, Farsça ise Farsça kullanımlarını belirtmiştir. Bununla da Türkçe sözcüklerin belirlenmesi kolaylaştırılmıştır. 19. yüzyılda pek çok dil bilimci ve oryantalist tarafından Türkçe öğrenimini yaygınlaştırmak için Türkçe sözlük hazırlanmıştır. Bu dil bilimciler arasında yer alan Bianchi’nin Fransızca-Türkçe sözlük çalışması hem daha önce hem de aynı dönemin sözlükleri arasında dikkat çektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu dönemde Fransa’daki Türkçe eğitimlerinde kullanılan sözlüklerin başında gelmiştir. Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu’nda da Fransızca eğitimlerinde tercih edilen kaynakların başında gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde Fransa’yı sadece eğitim alanında değil siyasi, ticari, askerî açıdan da yakından takip etmiştir. Bunun sonucunda ise Fransa hükümeti ile sıcak diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Bianchi de bu yakınlaşmaya yaptığı sözlük çalışmaları ve eserleri ile destek olmuştur.⁷⁷ Bianchi, Fransızca-Türkçe Sözlüğü’nün ön sözünde modern Fransız eğitimine yakından ilgi duyan Osmanlı aydınlarının Fransızcaya olan merakını ve ilgilerini yakından gözlemek imkânına sahip olmuştur.⁷⁸ Bu yüzden Fransızca-Türkçe Sözlüğü’nü daha anlaşılır kılmak için Türkçe ile ilgili en iyi eserleri, dergi yayınlarını titizlikle taramış ve bu tarama sonucunda elde ettiği

⁷⁶ Bianchi, a.g.e., s. 4

⁷⁷ Bianchi, a.g.e., s. 1

⁷⁸ Bianchi, a.g.e., s. 1-4

güncel sözcükleri Türkçe kullanımlarını da dikkate alarak sözlüğüne katmaktan geri durmamıştır.⁷⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nda güncel Türkçe sözcükleri kullanabilmek için İstanbul'daki gazetelerin yayınlarını, sivil, askeri, adli teşkilat ve diplomatik temasların sonucunda erişebildiği kaynaklardan da istifade etmiştir.⁸⁰ Bu sebeple Bianchi, bu sözlüğü ele alırken henüz Türkçeye tercüme edilmemiş bazı önemli Fransızca sözcükleri kısa ve öz cümlelerle açıklamaya çalışmıştır. Bu sözlüğün oluşmasındaki en önemli faktörlerden biri Fransızca ve Türkçeyi öğrenmek isteyen kurum ve kişilerin erişilebileceği ve anlayabileceği bir kaynağa duyulan ihtiyaca cevap vermektir. Meninski'nin Onomasticon'u ile Paris Kraliyet Kütüphanesi ve Dışişleri Bakanlığı arşivinden çeşitli belgelere ulaşma imkânı bulan Bianchi, bu eserlerden elde ettiği bilgileri kendi yorumunu da katarak sözlüğüne eklemiştir.⁸¹ Fransızca-Türkçe Sözlüğünde kullanmak üzere Rhasis, Hindioğlu, Handjeri gibi önemli sözlük yazarlarının sözlüklerindeki Fransızca ve Türkçe sözcüklere de başvurmuştur.⁸² Bu sözlükleri inceledikten sonra hemen hemen bütün sözlüklerde kullanılan birbirine benzer sözcüklerin olduğunu gören Bianchi, aynı şekilde bu sözlüklerde başka çalışmalardan alıntı sözcüklerin olduğunu da görmüş, bu nedenle de tekrar eden bazı Fransızca sözcükleri sözlüğüne almamıştır.⁸³ Bianchi, Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan yenilikleri yakından takip etmiş ve bu yenileşme hareketleri önemli birer adım olarak görmüştür. En önemli yenilikler arsında ise Osmanlı yayın organları tarafından yapılan çalışmaları göstermektedir. Bianchi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yenilikleri takip etmek için bilhassa 1840 yılında William Churchill tarafından yayımlanmaya başlayan ve ilk özel gazete olan Cerîde-i Havâdis gazetesini takip etmiştir.⁸⁴ Osmanlı İmparatorluğu'ndaki modernleşme çabalarına örnek olan bu önemli gazete, Avrupalıların Osmanlı İmparatorluğu'nun bilim, sanat ve kültür yaşamı hakkında birinci elden bilgi almalarında önemli bir yer tutmuştur.⁸⁵ Osmanlı'daki reform hareketlerinin önemini vurgulayan Bianchi, Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yayın organlarını karşılaştırmış ve yeni çıkmaya başlayan

⁷⁹ Bianchi, a.g.e., s. 2

⁸⁰ Bianchi, a.g.e., s. 3

⁸¹ Bianchi, a.g.e., s. 2

⁸² Bianchi, a.g.e., s. 2-3

⁸³ Bianchi, a.g.e., s. 2-3

⁸⁴ Bianchi, a.g.e., s. 3

⁸⁵ Bianchi, a.g.e., s. 3

Cerîde-i Havâdis gazetesinin Fransa gazetelerinin seviyesinde yayın yapan bir gazete olduğunu özellikle vurgulamıştır.⁸⁶

Fransızca-Türkçe Sözlüğünde, Fransızcadaki güncel sözcüklerin cins ve türlerini belirtmiş bunun yanında Arap harfleri ile Türkçe anlamlarını da katmıştır, ancak Türkçede telaffuz problemi yaşanmaması için sözcüklerin Latince yazılışlarını da yanına yazmıştır.⁸⁷ Bu sözlük yayınlanmaya başladığı ilk günden itibaren pek çok kişi, kurum tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Geniş bir kullanıma sahip olan bu çalışma hakkında Bianchi, Fransızca-Türkçe Sözlüğünün öz sözünde belirttiği üzere bu sözlük doğuda görev yapacak diplomatlar, elçiler, tüccarlar gemiciler ve daha pek çok kişinin işine yarayacaktır, demiştir.⁸⁸ Bianchi'nin bu sözlük çalışmaları yeni sözlük çalışmaları ortaya çıkana kadar en çok başvurulmuş sözlükler arasında yer almıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru yeni sözlük çalışmaları ortaya çıktığı görülmektedir. Bu sözlükler arasında Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmanî* (1873-1876), Şemsettin Sami'nin *Dictionnaire France-Turc* (1882- 1883) ve Barbier de Meynard'ın Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçey-i Osmaniye*'sindeki kadroya dayanan “*Dictionnaires Turc-France Supplement Aux Dictionnaires Publiés Jusqu'à ce jour*” gibi eserleri yayımlana kadar vazife görmüştür.⁸⁹ Hem Türkçe-Fransızca Sözlüğü hem de Fransızca-Türkçe sözlüklerinin ortaya çıkma nedenlerini genel olarak ele almak gerekirse bu sözlük koleksiyonu içinde Fransızcanın yanı sıra Farsça fiillerin de masterları verilmiştir. Arapça sözcüklerin Türkçedeki kullanım farklılıkları ve düzensiz çoğullarına da yer verilmiştir. Yunanca, İtalyanca ve başka dillerden Türkçeye girmiş sözcüklerin hangi dilden geldiği mümkün olduğunca gösterilmiş ve Türkçedeki anlam farklılıklarına işaret edilmiştir. Bianchi, hazırladığı bu sözlüklerle döneminin ticarete, bilimde, sanata, diplomaside, dini metinlerde kullanılan en gerekli ve yeni terimleri hem Fransızca hem de Türkçe olarak kolayca ulaşılabilir hale getirmiştir. Aynı şekilde Doğu coğrafyasına ait atasözleri, deyimler, dinî terimler, çeşitli kültür değerlerinin ve toplumsal yapının anlaşılmasını sağlayacak pek çok Türkçe sözcüğü Fransızcaya

⁸⁶ Bianchi, a.g.e., s. 3

⁸⁷ Bianchi, a.g.e., s. 4

⁸⁸ Bianchi, a.g.e., s. 4

⁸⁹ Akün, a.g.e., s.117-120.

çevirerek Avrupalıların Osmanlı'yı ve Doğu coğrafyasını tanımalarına ve anlamalarına yardımcı olunmuştur.⁹⁰

Bianchi'nin sözlük çalışmaları dışında makaleleri ve kitapları da bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun yayın hayatındaki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bu yayınlar üzerine makaleler ve çeşitli yazılar yazmıştır. Bianchi, Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkan ilk salnameyi Fransızcaya seri halinde tercüme etmiş ve kitap olarak yayımlamıştır. Bu salnameleri "Notice sur le premier annuairel (salnâme) impérial de Empire Ottoman publié Constantinople pour l'année de hégire 1263" adı ile 1847, 1848, 1851 ve 1852 yıllarında aynı isim ile Journal Asiatique dergisinde yayınlamıştır. Bianchi, ayrıca Babiali tarafından yayımlanan çeşitli belgelerin tercümelerini yapmış bu çeviri çalışmalarını da "itinéraire de Constantinople à la Mecque, traduction de l'ouvrage Turc": Kitab Menâsik el-Hadj (1816-1817) adıyla Journal Asiatique ve Société Géographique dergilerinde Türkçe bir risalesini de yayımlamıştır.⁹¹ 1859 yılında ise bir diğer önemli çalışması yayın tarihi 1843 yılına dayanan Cerîde-i Havâdis dergisinin detaylı analizini tamamlayarak en son yayınlarını da ekleyerek Bibliograptiqué Ottomane (1847.1859.1859.1860.1863) adıyla seri halinde Journal Asiatique dergisinde yayımlamıştır.⁹²

Bu eserlerinin dışındakileri şöyle sıralayabiliriz:

Bianchi, İstanbul'da Doğu dilleri eğitiminin önemli isimleri arasında yer alan "Ruffin ve Caurroy'un" yaşam öykülerini yazmıştır. Fransız oryantalistten Doğu dilleri eğitimi alan Bianchi, ilk olarak 1825 yılında Paris'te bulunduğu sırada hocası Ruffin hakkında *Notice historique sur M. Ruffin* adlı biyografik eser yazmıştır. 1853 yılında ise İstanbul Doğu dilleri okulunun müdürlüğünü yapmış, A. J. Curroy'un yaşam öyküsünü yazmıştır. Bu eseri *Nécrologie. A.-J. Du Caurroy* olarak yayımlamıştır.

Doğu ülkelerindeki akademik yayınların ve çeşitli kitapların tercümesini yaparak Avrupa'ya tanıtmaya çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reform hareketleri sonucunda 1851 yılında kurulan Encümen-i Daniş hakkında çeşitli bilgiler verdiği bir

⁹⁰ Bianchi, a.g.e., s. 6-7

⁹¹ Meynard, a.g.m., s.179

⁹² Meynard, a.g.m., s.178

yazı yazmış ve Sur l'Académie nouvellement fondé à Constantinople adı ile 1852 yılında Journal Asiatique dergisinde yayımlamıştır. Bianchi, Mehmet Edip bin Mehmet Derviş'in 1816 yılında Behcet'ül Menazil adlı eserini 1826 yılında Fransızcaya çevirmiştir. Bu eserde önemli coğrafi bilgilerle birlikte hac vazifesini yerine getirmek isteyen Müslümanların ibadetlerine ilişkin çeşitli bilgiler de verilmiştir. 1822 yılında İstanbul'da Hafız Muhammed bin Ahmet bin Elşeyh Mustafa El-kudusi tarafından Türkçe ve Arapça yazılmış Fetvalar Koleksiyonu yazılmıştır. Bianchi, önemli dinî sözcükleri barındıran bu eseri 1824 yılında "Recueil de fetvas écrit en Turc et en Arabe par Hafız Muhammed ben Ahmed ben Elcheikh Moustafa Elkedousy imprimé a Constantinople en 1822" olarak Fransızcaya çevirmiştir. Bu eser "Journal Asiatique" dergisinde yayınlanmıştır.

Mısır'da kurulan Bulak matbaasının Arapça, Farsça ve Türkçe kitaplar koleksiyonunu 1843 yılında *Catalogue général des livres Arabes, Persans et Turcs imprimés a Boulac en Égypte depuis l'introduction de l'imprimerie dans ce pays* adı ile yayımlamıştır. 1826 yılında II. Mahmut tarafından ortadan kaldırılan Yeniçeriler ile ilgili olarak *Precis historique De la destruction du corps janissaires par le Sultan Mahmoud en 1826 traduit du Turc par A. P. Caussin de Perceval professeur d'arabe vulgaire a l'ecole des langues orientales prés la bibliotheque royale 1833* adlı eseri yayımlamıştır. 1852 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda yayımlanan önemli kitaplar hakkında çeşitli bilgilerin verildiği bir yazı yayımlamıştır. Bu yazılar içinde Esad Efendi'nin Yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasını anlatan Üss-i Zafer adlı eserine de yer vermiştir. Ayrıca bu eser 1833 yılında Caussin de Perceval tarafından da Fransızcaya çevrilmiştir.

2.4 Kitap ve Makaleleri

1. T.X. Bianchi, (1821). Notice sur le premier ouvrage d'anatomie et de médecine imprimé en Turc, a Constantinople, en 1820, intitulé "Miroir des corps dans l'anatomie de l'homme" (par Şanizade). Suivie du catalogue des livres Turcs Arabes et Persans imprimés à Constantinople depuis l'introduction de l'imprimerie en 1726-27 jusgu'en 1820. Paris.

1820'de İstanbul'da Türkçe olarak basılan ilk anatomi ve Tıp eseri hakkında, Şanizade'nin "Bedenlerin İnsan Anatomisinde Aynası" başlıklı eseri ve 1726-27'den 1822'ye kadar İstanbul'da basılmış Türkçe, Arapça ve Farsça kitapların kataloğu.

hac ile ilgili dualar ve törenler kitabı. Türkçe eserin çevirisi. Kitab Menâsik el-Hac.

2. T.X. Bianchi, (1824). Recueil de fetvas écrit en Turc et en Arabe par Hafız Muhammed ben Ahmed ben Elcheikh Moustafa Elkedousy imprimé à Constantinople en 1822. Journal Asiatique seri 1. cilt 4 s. 171-184. Paris.

Hafız Muhammed bin Ahmed bin Elşeyh Mustafa Elkudusi tarafından Türkçe ve Arapça yazılmış Fetvalar Koleksiyonu 1822'de İstanbul'da basılmıştır.

3. T.X. Bianchi, (1825). Le guide des pelerins musulmans, ou Itinéraire de tous les lieux situés sur la route de Constantinople à la Mecque traduit du Turc.

4. T.X. Bianchi, (1826). Itinéraire de Constantinople à la Mecque, traduction de l'ouvrage Turc (livre des prière et des cérémonies relatives au pèlerinage) imprime en 1232 (1816- 17) Kitab Menâsik el-Hadj de el hadj Mehemed Edip ben Mehemed Derviche recueil de voyages et de memories de la. Société de Géographie vol 2

Mehmed Edip bin Mehmed kitabı Menassik el Hac: İstanbul'dan Mekke'ye güzergâh,

5. T.X. Bianchi, (1830). Relation de l'arrivée dans la rade d'Alger du vaisseau de SM la provence, sous les ordes de M. Le comte de la Bretonnière. Société Géographique, s.78.

Bretonnière Kontunun emriyle SM Provence gemisinin Cezayir Körfezi'ne varışına dair.

6. T.X. Bianchi, (1830). Esquise de l'etat d'alger, considéré sous les rapports politique historique et civil par shaler traduction de l'anglais accompagnée de notes et d'un plan du traducteur. 1 vol in- 8 chez l'auteur rue beaux- art n 11 et chez ladvocat libraire au palais royal. Paris.

7. T. X. Bianchi, (1834). De la destruction du corps janissaires par le Sultan Mahmoud en 1826 traduit du Turc par A. P. Caussin de Perceval professeur d'arabe vulgaire à l'école des langues orientales près la bibliothèque royale 1833. Türkçe çev. Caussin de Percaval. Chez firmin didot frères rue jacob. Journal Asiatique. 24, seri 2. cilt 13. s. 156-170. Paris.

1826 yılında Sultan Mahmut tarafından ortadan kaldırılan yeniçerilik ile ilgili yazı. Türkçe' den çeviren Arapça profesörü Caussin de Perceval

8. T.X. Bianchi, (1835). Analectes; déférence envers le mérite. Le voeu d'une femme Turque. extrait du moniteur ottoman du 14 de la lune recep de l'année de l'hégire 1251 chaprite intitulé des evenemenst interassants et des faits surprenants Journal Asiatique. Seri 2. Cilt 16. s. 584-585. Paris.

Seçmeler: liyakat ve saygıya dair: hicretin 1251 yılının ayın 14'ü makbuzunun Osmanlı monitöründen çıkarılan bir Türk kadınının dileği ilginç olaylar ve şaşırtıcı gerçekler başlıklı bölüm

9. T.X. Bianchi, (1837). Note sur la nouvelle grammaire Géorgienne. Journal Asiatique seri 3, cilt 3, s. 397 400

Yeni Gürcistan Dil Bilgisi Hakkında Not.

10. T.X. Bianchi (1842). Catalogue général des livres Arabes, Persans et Turcs imprimés à Boulac en Égypte depuis l'introduction de l'imprimerie dans ce pays 1842 Journal Asiatique. Seri 4. cilt 2. s. 24-61. impremerie royale. Paris.

Mısır Bulak matbaasında yayınlanan Türkçe, Arapça, Farsça kitapların genel kataloğu.

11. T.X. Bianchi (1843). Catalogue général et raisonné de la Bibliographié Égyptienne. In-8. Paris.

Mısır Bibliyografyasının açıklamalı genel kataloğu.

12. T.X. Bianchi, (1847). Notice sur le premier annuaire (salnâme) impérial de l'empire ottoman publié à Constantinople pour l'année de l'hégire 1263 (1847). Journal Asiatique, seri 4. cilt 10. s 177-207. Paris.

İstanbul'da yayımlanan Osmanlı İmparatorluğu'nun birinci yıllığı ile ilgili duyuru

13. T.X. Bianchi, (1848). Le premier Annuaire impérial de l'Empire Ottoman ou tableau de l'état politique, civil, militaire, judiciaire et administratif de la Turquie depuis l'introduction des réformes opérées dans ce pays par les sultans Mahmoud II et Abdul Medjid, actuellement regnant. Paris.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk İmparatorluk Rehberi veya şu anda hüküm süren sultanlar II. Mahmud ve Abdülmecid tarafından bu ülkede gerçekleştirilen reformların başlatılmasından bu yana siyasî, sivil, askerî, adlî ve idarî devlet tablosu.

14. T.X. Bianchi, (1848). Le premier annuaire de l'empire Ottoman ou Tableau de l'État politique, civil, judiciaire et administratif de la Turquie.

Osmanlı Devleti'nin birinci salnamesi veya siyasî, medeni, adlî ve idarî devlet tablosu.

15. T.X. Bianchi, (1848). Notice sur le premier annuaire impérial de L'empire Ottoman publié à Constantinople pour l'année de hégire 1263 (1847) suite et fin. Journal Asiatique, seri 4, cilt 11, s. 293-313. Paris.

16. T.X. Bianchi, (1851). Salname (annuaire Impérial Ottoman de 1267 Journal Asiatique, seri 4. cilt 17. s. 481-484. Paris.

1851 Osmanlı İmparatorluk salnamesi

17. T.X. Bianchi, (1852). Le nouveau le guiede de la conversation en Français et en Turc. A l'usage des voyageurs Français dans le levant et des Turcs qui viennent en France suivi de la collection complète des capitulations ou traités de paix entre la France et la porte Ottomane et du khaththyy cherif ou act constitutif de gulkhané 1 vol

in 8 oblong deuxieme edition İmprimerie orientale de mme ve dondey rue Saint Louis 46 au marais. Paris.

Fransızca ve Türkçe yeni konuşma rehberi.

18. T.X. Bianchi, (1852). Collection complète des capitulations ou traites de paix de commerce et d'amitié entre la France et la porte Ottomane depuis 1535, c'est adire depuis l'origine des relatinsentre les deux etats jusqueset compris le dernier traite ou conventiondu 25 novembre 1838.

Fransa ile Osmanlı arasında 1535'ten bu yana sulh, ticaret ve dostluk anlaşmalarının veya kapitülasyonlarının tam koleksiyonu, yani iki devlet arasındaki ilişkilerin menşeinden 25 Kasım 1838 tarihli son antlaşmaya kadar.

19. T.X. Bianchi, (1852). Traite de paix dıt de Paris du 6 messidor an x (26 juin 1802), hégire 1217, 24 de la lune sefer entre la republiqué Française et la sublime porte.

Fransa ile Babıali arasında 26 Haziran 1802 yılında yapılan barış antlaşması.

20. T.X. Bianchi, (1852). Convention conclue entre la France et la süblime poute le 25 novembre 1838 mılıeu de zıl hıdjde de l'anne de hegire 1254.

Fransa ile Babıali arasında 25 Kasım 1838 (hicri 1254) anlaşması üzerine yazı.

21. T. X. Bianchi, (1852). Salname annuaire İmpérial Ottoman de l'annnée 1852.

1852 yılına ait Osmanlı İmparatorluk yıllığı.

22. T.X. Bianchi, (1852). Sur l'Académie nouvellement fondé à Constantinople. Journal Asiatique, seri 4, cilt 20, s. 251-252. Paris.

İstanbul'da kurulan Encümen-i Daniş hakkında.

23. T. X. Bianchi (1852). Esad Efendi'nin Fransızcaya tercüme edilen Üss-i Zafer'i hakkında Notice sur quelques ouvrages parus à Constatinople. Journal Asiatique seri 4. cilt 20. s. 245-250 Paris.

İstanbul'da yayınlanan bazı eserler hakkında not: Esad Efendi'nin Üss-i Zaferi hakkında.

24. T.X. Bianchi, (1856). Khaththy cherif de Gulkhané ou charte Constitutionnelle de l'empire octroyee par sultan Abdulmedjid a ses peuples le novembre 1839 hegire 1235.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk imparatorluk rehberinin devamı ve sonu hakkında not

25. T. X. Bianchi (1856). Khaththy Humaïoun ou Charte Impériale Ottomane du 18 fevrier 1856 en Français et en Turc: suivie de la prononciation du Turc figurée en lettres Françaises, de notes et d'explications accompagnée d'une table sommaire et indicative des trentecinq paragraphes dont se compose cet acte politique le tout faisant suite et complément au Nouveau guide de la conversation en Français et en Turc. (French and Turkish Supplements Bianchi's: Nouveau guide de la conversation en Français et en Turc. Paris, 1852 1839 1861) Madame Veuve Dondey-Dupré. Paris.

2.4.1 Bibliyografya

1. T. X. Bianchi, (1859). Bibliographié Ottomane ou Notice des ouvrages publiés dans les imprimeries Turques de Constantinople et en partie dans celles de Boulac en Égypte depuis les derniers mois de 1856 jusqu'à ce moment. Journal Asiatique, seri 5, cilt 13, s. 519-555, Paris.

1856 yılının son aylarından bu zamana kadar İstanbul'daki Türk matbaalarında ve kısmen Mısır'daki Boulac matbaalarında yayınlanan Osmanlı Bibliyografyası.

2. T.X. Bianchi, (1859). Bibliographié Ottomane ou Notice des ouvrages publiés dans les imprimeries Turques de Constantinople, et en partie dans celles de Boulac, en Égypte, depuis les derniers mois de 1856 jusqu'à ce moment. Journal Asiatique, seri 4. cilt 14, s. 287-298, Paris.

1856'nın son aylarından bu zamana kadar İstanbul'daki Türk matbaalarında ve kısmen Mısır'daki Boulac matbaalarında yayınlanan Osmanlı Bibliyografyası.

3. T. X. Bianchi, (1860). Bibliographié ottomane ou notice des ouvrages publiés dans les imprimeries Turques de Constantinople, et en partie dans celles de Boulac, en Égypte, depuis les derniers mois de 1856 jusqu'à ce moment. Journal Asiatique, seri 5, cilt 16, s. 323-346, Paris.

1856 yılından 1860 yılına kadar İstanbul'daki Türk matbaalarında ve kısmen Mısır'daki Boulac matbaalarında yayımlanan Osmanlı Bibliyografyası.

4. T. X Bianchi, (1863). Bibliographié Ottomane ou Notice des ouvrages publiés dans les imprimeries turques de Constantinople, et en partie dans celles de Boulac, en Égypte, depuis les derniers mois de 1856 jusqu'à ce moment suite de 1278 (1860-61) a 1279 (1862-63). Journal Asiatique, seri 6, cilt 2. s. 217-271. Paris.

1856 yılından 1863 yılına kadar İstanbul'daki Türk matbaalarında ve kısmen Mısır'daki Boulac matbaalarında yayınlanan Osmanlı Bibliyografyası veya Eserler Bildirisi.

5. T. X. Bianchi, (1847). Dictionnaire Français-Turc à l'usage des agents diplomatiques et consulaires et des voyagenrs dans le levant par Bianchi 2 édition. bibliographie. Journal Asiatique, seri 4. cilt 9. s. 185-187. Paris

Diplomatik, konsolosluk çalışanları ve yolcuların doğuda kullanması için Fransızca Türkçe Sözlük 2. Baskısı üzerine bibliyografya.

2.4.2 Biyografiler

1. T. X. Bianchi, (1825). Notice historique sur M. Ruffin. Journal Asiatique, seri 1, cilt 7, s. 90- 104. Paris.

Ruffin ile ilgili tarihi not 1825.

2. T. X. Bianchi, (1853). Nécrologie A. J. Du Caurroy. Paris.

A. J. Du Caurroy ölümü üzerine.

2.4.3 Sözlükler

1. T. X. Bianchi, (1829-1831). Vocabulaire Français-Turc. Everat imprimeur de la Société de Géographie. Ra de cadran no 16. Paris.

2. T. X. Bianchi, (1835-1837). DictionnaireTurc-Français (la l'usage des agents diplomatiques et consulaires des commerçants des navigateurs et autres voyageurs dans le levant) cilt I-II. Paris.

3. T. X. Bianchi, (1843-1846). Dictionnaires Français-Turc tome, I-II. Paris.

4. T. X. Bianchi, (1843-1846). Dictionnaire Francais-Turc. au même usage que le précédent. 2 gros vol. in-81;9.1 édition, 1846.

5. T. X. Bianchi, (1850). Dictionnaire Turc-Français, à l'usage des Agents diplomatiques et consulaires, des Commerçants, des Navigateurs et autres Voyageurs dans le Levant. 2 gros vol. in-8; 2e édition, 1850.

6. T. X. Bianchi, (1870). Français-Turc Dictionnaires. Tome I-II. 2. Baskı. Paris.

3. SÖZLÜKÇÜLÜK TARİHİ

İnsanlık tarihinin önemli dönüm noktaları vardır. En önemlilerinden biri avcılık ve toplayıcılıktan yerleşik yaşama geçilmesidir. Yerleşik yaşama geçtikten sonra devletler, imparatorluklar kurmuşlardır. Yaşamlarını sürdürebilmek için tarım ve hayvancılık yapmışlardır. Yerleşik yaşamın gerektirdiği bazı bilgi ve becerileri kazanmışlar ve bu bilgileri değişik şekillerde kaydetmişlerdir. Mezopotamya’da özel bir teknikle kil tabletler ve çeşitli taşların üzerine sembollerle gösterilen bir çivi yazısı sistemi ortaya çıkarmışlardır. Bu dönemden sonra toplumlar önemli ve değerli bilgileri kayıt altına alarak yazmaya başlamışlardır. İlk önce Sümerlilerin ve Mısırlıların kullandıkları alfabeler tam anlamıyla bir alfabe değildir. Ancak Fenikelilerin icat ettiği alfabe, diğer alfabelerin temelini oluşturmuştur. Alfabenin icadının ardından Çinliler, Yunanlılar, Romalılar; Fenikelilerin oluşturduğu alfabeden yararlanarak kendi alfabelerini oluşturmuşlardır. Fenikeliler bilinen ilk alfabeyi meydana getirmişlerdir.

Tarihin her döneminde insanlar, yakın ya da uzak komşularıyla ticarî, siyasî, kültürel ve sosyal alışverişte bulunmuştur. Bunların en önemlilerinden biri kuşkusuz ticarettir. Ticaretin yanında dinî ilişkileri de geliştirmişlerdir. Bu ilişkiler sonucunda toplumlar birbirlerinin kültüründen, dilinden, etkilenmişler ve kendi adetleri olarak benimsemişlerdir. Toplumlar, oluşturdukları bilgi birikimini gelecek kuşaklara aktarmak ve kalıcı hale getirmek istemişlerdir. Bunu yapabilmek içinde belirli farklılıkları olan alfabeler kullanmışlardır. Özellikle Lingua Franca haline gelen dillerin grameri, sözcüklerin kullanımı üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapmışlardır. Lingua Franca haline gelen dillerin ve yerel dilleri öğrenme ve öğretmek için sözlükler hazırlamışlardır. Bunun sonucunda da Sözlükbilimi (Leksikoloji) ortaya çıkmıştır. İnsanlık tarihi boyunca hazırlanan sözlüklerin ortak özellikleri olmakla birlikte birbirinden farklıdır. Bununla birlikte kendi dillerinin zenginliğini göstermek ve tanıtmak için de sözlükler yazmışlardır. Sözlük; dildeki kelimeleri esas alarak, onların temel anlamlarını, kazandıkları yan anlamlar ile başka kelimelerle kurdukları ifadelerdeki anlam inceliklerini, değişik kullanımlarını, deyimlerini gösteren ve o dilin

bütün kelime varlığını içine alan, genel olarak alfabetik sıraya göre düzenlenmiş ve çeşitli konulara göre türleri de olan kitaptır.⁹³

Mezopotamya, Antik Yunan, Roma, Çin, Hindistan, Arabistan ve Anadolu’da birbirinden farklı türlerde olmak üzere sözlükler düzenlenmiştir. Hazırlanan bu sözlüklerin çoğu modern anlamda kullanılan sözlükler değildir. Daha çok birbirinin karşılığı olan sözlük şeklindedir. Tarih boyunca farklı medeniyetler tarafından yazılmış önemli sözlüklerden biri Eski Çin’de yazılmış olan “Erya” adlı sözlüktür. Çin yazı ve şekline göre hazırlanmıştır. Hindistan’da ilk sözlük olma özelliğindeki “Nighantu ve Nirukta” sözlükleri önemli sözlükler arasında gösterilmektedir. Antik Yunan’da Aristophanes’in yazdığı Leksies Sözlüğü dönemin önemli sözlüklerinden biridir. Eski Roma’da “Verrius Flaccus’un De Verborum Significatu” (Kelimelerin Anlamları Üzerine) adlı eser Latince yazılmış ilk sözlük olma özelliğindedir. Doğal olarak modern anlamda sözlük olmasalar da o günkü toplumların yaşamları, kültürleri hakkında pek çok bilgiler vermektedir. Aynı zamanda o dönemin idarî, siyasî, dinî inanışları hakkında oldukça önemli veriler elde etmemizi sağlamıştır.

Dicle ve Fırat havzasının bereketli topraklarında oluşan zenginlik Mezopotamya’yı ticaretin merkezi haline getirmiştir. Bunun sonucunda da farklı dillerin bir arada yaşamasını ve birbiriyle diyalog halinde olmasını sağlamıştır. Bu yüzden de ilk sözlüklerden biri Mezopotamya’da yazılmıştır. Dünyanın en eski sözlüğü olarak kabul edilen “Ur-ra-Hubbulu” Sümerce-Akkadca iki dilli bir sözlüktür.⁹⁴ Sümerce sözcüklerin Akkadca karşılıklarını gösteren kelime listesidir. Söz konusu bu sözcük listesi konularına göre tasnif edilmiştir.

Toplumlar gibi sözlüklerde değişime uğramışlardır. Gelişen ve değişen uygarlıklar, medeniyetler ihtiyaçlarına göre farklı türlerde sözlükler ortaya çıkarmışlardır. Yeni ihtiyaçlara cevap veremeyen sözlükler zamanla yerini yeni sözlüklere bırakmak zorunda kalmıştır. Sözlükler zamanın ihtiyaçlarına göre semantik, fonetik ve morfolojik açıdan sürekli yeniden dizayn edilmişlerdir.

⁹³ Zeynep Korkmaz, **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları. 218. s. 1-2, Ankara, 2017.

⁹⁴ Şükrü Haluk Akalın, **Sözlüğün Tarihi**, Türk Dili ve Edebiyat Dergisi. 699. s. 271, 2010

Sözlük yazarları genellikle o toplumun din adamı ya da yöneticileri arasından çıkmıştır. Bununla birlikte yöneticilerin himayesinde sözlük yazarlar da olmuştur. Belirli zenginliğe ve güce ulaşan toplumlar kendi dil ve kültürlerinin ne kadar değerli ve önemli olduğunu göstermek için sözlükler hazırlamış ya da hazırlatmışlardır.

Yaygın kabule göre Türk sözlükçülüğü Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan Divan-ı Lügat-it Türk ile başlar. Kaşgarlı Mahmut'un kendi ifadesine göre sözlüğü yazma nedeni; Araplara Türkçeyi öğretmek, Türkçenin değerli ve zengin bir olduğunu göstermektir.⁹⁵ Kaşgarlı Mahmut “Dîvân-ı Lugâtî't Türk” ile sadece sözlük ve tanımlara değil Türkçenin ses bilgisine, dil bilgisine ve Türkçenin sentaksına dair bilgiler de vermiştir. Bu durum sadece Kaşgarlı Mahmut'a özgü değildir. Diğer sözlük yazarları da sözlüğünü yazdığı dilin ses bilgisi, grameri ve sentaksı hakkında bilgiler vermiştir. Kaşgarlı Mahmut sözlüğünde; sesbilgisi, gramer ve santaks ile yetinmemiş ve o dönemin sosyal yapısı hakkında da bilgiler vermiştir. 24 Türk boyu hakkında verdiği bilgiler hala etimoloji çalışmalarının en önemli kaynaklarından biridir. Aynı zamanda Bağdat'tan Çin'e kadar olan coğrafya hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Sözlükçülük tarihimizde Kaşgarlı Mahmut pek çok araştırmacı tarafından ilk sözlükçümüz olarak kabul edilir. Kaşgarlı Mahmut'un Dîvân-ı Lugâtî't Türk'ü dışında da Türkçe sözlükler vardır. Hristiyanlara Kıpçakçayı öğretmek için Codex Cumanicus yazılmıştır. Kıpçakça-Latince-Farsça olarak yazılan bu sözlük Türk dilinin Latin harfleriyle gösterildiği ilk eserlerdendir.⁹⁶ Türk sözlük tarihinin en önemli yazarlarından biri olan Ali Şiir Nevai, Muhakemetü'l-Lugateyn adlı sözlüğünde Farsça ile Türkçeyi karşılaştırmış ve Türkçenin Farsçadan daha üstün olduğunu belirtmiştir.⁹⁷

Türk tarihinde, Osmanlı Devleti'ne gelinceye kadar birbirinden değerli sözlükler yazılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nde matbaanın kullanılmasıyla birlikte tercüme faaliyetleri ve sözlük çalışmaları önem kazanmıştır. Bunun sonucunda da Türk sözlükçülük tarihi açısından birbirinden değerli eserler ve sözlükler ortaya çıkmıştır.

⁹⁵ Kaşgarlı Mahmut, **Divan-ı Lügat-it-Türk**, Çev. Besim Atalay. Türk Tarih Kurumu Basım Evi. Cilt 1. s.5, Ankara, 1985.

⁹⁶ Mustafa Argunşah ve Galip Güner, **Codex Cumanicus**, Kesit Yayınları, s.75-77, İstanbul, 2015.

⁹⁷ Sema Barutçu Özönder, **Muhakemetül Lugateyn İki Dilin Mukayesesi**. TDK Yayınları. s.15, Ankara, 1996.

Gelişen diplomatik ilişkiler sonucunda başta Osmanlı Devleti olmak üzere pek çok devlet ve toplum sözlükçülük faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve bu alandaki çalışmaları takdir ve teşvik etmiştir. Özellikle 1400-1800'lü yıllardan sonra pek çok Avrupalı yabancı Türkçe, Latince, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Arapça, Farsça iki dilli sözlükler yazmıştır. Bu çalışmaların sonucunda özellikle Ortadoğu dilleri arasında Türkçe ile ilgili önemli çalışmalar ortaya konulmuştur.

Türk sözlükçülük geleneğinde birbirinden değerli sözlükler yazılmıştır. Hiç şüphesiz bunlardan biri Ahteri Mustafa Efendi'nin 1545 yılında yazdığı "Ahterî-yi Kebir" adlı sözlüktür. Bu sözlük Türk İslam dünyası için kutsal olan Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması ve öğrenilmesi için önemli bir sözlüktür. Ayrıca genel olarak bilimsel terim ve kavramların tespiti için de başvurulmuş temel kaynaklardan bir tanesi olmuştur.

Arapça sözcüklerden yararlanarak oluşturulan Ahterî-yi Kebir, dil ve edebiyat çalışmalarında da etkin bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle Kütahya, Afyon ve Ege yörelerinin ağız özelliklerini de içinde barındırır. Ahterî-yi Kebir, Arapça terim ve kavramların karşısında Türkçe anlamlarının gösterildiği değerli bir başyapıttır.⁹⁸ Arapçayı yeni öğrenmeye başlayanlar için önemli bir sözlüktür. Sadece Arapça için değil aynı zamanda Türkoloji çalışmaları için de değerlidir. Ahterî-yi Kebir'in yazarı, terim ve kavramların ihmal edildiğini düşünerek sözlüğünde yoğun bir şekilde öz Türkçe sözcükler kullanmıştır.⁹⁹

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça gibi dillerin kullanılması sonucunda pek çok Farsça-Türkçe ve Arapça-Türkçe sözlüklere ihtiyaç duyulmuştur. Bu sözlükler arasında şüphesiz Lütfullah Halîmî'nin sözlük çalışmaları gelmektedir. İlk sözlüğü Bahrül Garayib'i yazan Halîmî, daha sonraki dönemde bu sözlüğünün açıklaması niteliğindeki Lügat-ı Halîmî adlı yapıtını yazmıştır. Bu yapıt hakkında pek çok kaynakta telif tarihi verilmemiştir. Ancak Lügat-ı Halîmî 1477-78 yıllarında telif edilmiş ve Fatih Sultan Mehmed'e takdim edilmiştir.¹⁰⁰ Bahrü'l-Garâyip, Nisârü'l Mülk, Gülşen-i Ziba, Musarrihatü'l-Esma gibi eserlerine isimler veren Halîmî, Lügat-

⁹⁸ Hulusi Kılıç, **Ahteri kebir**. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C. I. s.184, İstanbul, 1989.

⁹⁹ Kılıç, a.g.e., s.185.

¹⁰⁰ Fehmi Ethem Karatay, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe yazmalar kataloğu**, A.II/5258.2, s.20, 1961.

1 Halîmî adlı eserine herhangi bir isim koyma gereği duymamıştır.¹⁰¹ Bu yüzden pek çok isimle anılmıştır. Ancak kaynaklarda genel olarak Lûgat-ı Halîmî olarak geçmektedir. Lûgat-ı Hal'îmî Farsça-Türkçe manzum sözlükten oluşmaktadır. Bahrü'l-Garâyip yaklaşık olarak 2900 sözcükten ibaret iken, Lûgat-ı Hal'îmî'de bu sayı 5500'ü geçmektedir. Lûgat-ı Hal'îmî alfabetik sıraya göre düzenlenmiş olup iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümü sözlük, ikinci bölümü ise şiir, aruz ve kafiye gibi dil ve edebiyatın önemli konularını barındırmaktadır.¹⁰² Yazılışı, açıklaması ve ele aldığı sözcükler nedeniyle döneminin diğer sözlüklerinden ayrılmıştır. Lûgat-ı Halîmî genel olarak dönemine göre oldukça sade açık ve anlaşılır bir dille yazılmıştır.¹⁰³ Sözlük dönemin Türkçe sözcük yapısı ve düz yazıyla yazılmış cümle örneklerini barındırması yönünden çok önemlidir. Ayrıca eski Farsça kelimelerle kültür, adet ve gelenekleri anlatan örnek beyitler vermiştir.

Hem yabancı hem de Türk sözlük yazarları Türkçeyi başka dillerle mukayese ederek Türkçenin ne kadar değerli bir dil olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Bu sebeple de iki dilli sözlük çalışmalarında Türkçeye ağırlık vermişlerdir. Türk sözlükçülük tarihinde birbirinden eşsiz ve bir o kadar kendine hayran bırakan çalışmalara imza atılmıştır. Hiç şüphesiz ki bunlar arasında Mütercim Asım Efendi'nin tercüme ettiği sözlükler gelmektedir. Asım Efendi, Muhammed Hüseyin Bin Halef el Tebrizi'nin Burhan-ı Katı adlı Farsça sözlüğünü Türkçeye tercüme etmiştir. Eseri "Tibyan-ı Nafi der Tercüme-i Bürhan-ı Katı" olarak 1799 yılında yayınlamıştır. Burhan-ı Katı'yı Türkçeye tercüme ederken yaklaşık olarak 30 eserden faydalanmış bununla da yetinmeyerek yaptığı eklemelerle zenginleştirmiştir. Hem olumlu hem de olumsuz eleştiriyi tercüme faaliyetlerine farklı bir bakış açısıyla yaklaşmış ve sözlüğünde yoğun bir şekilde Türkçe sözlüklere yer vermiştir bu da sözlüğün Türkçe açısından değer taşımasına neden olmuştur.¹⁰⁴ Asım Efendi söz konusu tercümesini dönemin Osmanlı padişahı III. Selime sunmuştur.¹⁰⁵

¹⁰¹ Adem Uzun, "15. Yüzyılın tanınan sözlük yazarlarından Lütfullah Halimi ve Lûgatı Halimi adlı eseri", **E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Aralık. Cilt 12 Sayı 4 (29), s. 1396, 2020.

¹⁰² Uzun, a.g.m., s.1386-1407.

¹⁰³ Uzun, a.g.m., s. 1398

¹⁰⁴ Mustafa S. Kaçalın, **Mütercim Asım Efendi**. TDVİA. C. 32. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 200-202, İstanbul, 2006.

¹⁰⁵ Kılıç, a.g.e., s. 288

Arap Dili ve Kültürüne vakıf olan Mütercim Asım Efendi, Firuzabadî'nin El Kâmûsu'l Muhît adlı Arapça sözlüğünü tercüme etmiştir. Bu sözlüğü tercüme ederken El-Okyânûsül Basît Fi Tercemeti'l Kâmûsu Muhît adıyla tercüme etmiştir. İlk basımı II. Mahmut'un isteği üzerine 1814-1817 yıllarında gerçekleşmiştir. 1851-1855 ve 1886-1887 yıllarında ise ikinci ve üçüncü basımları yapılmıştır. Mütercim Asım Efendi sözlük yazarlarının düşünceleriyle birlikte kendi görüşlerini dile getirmiş ve bu konudaki görüşlerin doğruluğunu göstermiş veyahut eleştirilerini sıralamıştır.¹⁰⁶ Bu perspektiften değerlendirildiği zaman Mütercim Asım Efendi'nin sadece tercüme faaliyetlerinde bulunmadığı sonucuna varılmaktadır. Bunun yanında tercümesinde özellikle yerli Türkçe terim ve kavramlara karşılık gelebilecek sözcüklere yer vermiştir. Sözlüklere eleştirel bir şekilde yaklaşan ve başka kaynaklar aracılığıyla sözlükteki eksikleri tamamlayarak sözlüğe eklemelerle sözlüğü zenginleştiren bilimsel bir yapıt ortaya koymuştur. Karşılığı bulunmayan terim ve kavramlara karşılık olarak da Antep yöresi veya çevresinde kullanılan sözcüklerden yararlanmıştır. Bu açılarından bakıldığında zaman Asım Efendi'nin Tercemeti'l Kâmûsu'l Muhît'i sadece bir tercüme faaliyeti olarak değerlendirilmemelidir bilakis bir eleştiri, düzeltme ve ikmâl çalışmasıdır.¹⁰⁷

1876 yılında yayınladığı Lehçe-i Osmanî sözlüğü ile Ahmet Vefik Paşa pek çok araştırmacı tarafından ilk Türkçe-Türkçe sözlük yazarı olarak kabul edilmektedir. Bu sözlük 1880 yılında ikinci baskısını yapmıştır. 1800-1900 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde inanılmaz derecede artan sözlük çalışmaları ortaya çıkmıştır.

19. yüzyıl Türk sözlük tarihinin dönüm noktalarından biridir. Bu dönemde önemli sözlükler yazılmıştır. Bu sözlüklerden biri olan Şemsettin Sami'nin yazdığı Kâmûs-i Türkî adlı sözlüktür. Şemsettin Sami sözlüğüne "Türkçe Sözlük" adını veren ilk yazarlarımızdandır. Şemsettin Sami Türkçe sözcük kullanımını yaygınlaştırarak Türkçe sözlük kullanımını teşvik etmiştir. Ayrıca Şemsettin Sami Kâmûs-i Türkî'de Arapça ve Farsça kavramlara Türkçe terim ve kavramlarla açıklama yapmaya özen göstermiştir.

¹⁰⁶ Ertem Rekin, **Kamus Tercümesi**. TDEA. C. 5. Dergâh Yayınları. s.136, İstanbul, 1982.

¹⁰⁷ Kılıç, a.g.e., s. 288

29 Ekim 1923 yılında Türkiye’de Cumhuriyet ilan edilmiştir. Yeni kurulan Türkiye’de her alanda devrim yapılmıştır. En önemli devrimlerden biri hiç şüphesiz 1928 yılındaki harf inkılabıdır. Harf inkılabıyla birlikte Latin harfli alfabeye geçilmiştir. Harf devrimine gelinceye kadar Türkler tarih boyunca pek çok alfabe kullanmıştır. Bunlar; Göktürk, Mani, Soğut, Uygur, Brahmi, Tibet, Süryani, İbrani, Grek, Arap, Kiril ve Latin alfabeleridir. Osmanlı Devleti döneminde kullanılan Arap ve Farsça kelimelerin yerine Latin harfli Türkçe kelimeler tercih edilmiştir. Türk sözlük tarihi açısından devrim niteliğindeki bu karar yeni bir sözlük türünü de beraberinde getirmiştir. Bu dönemden sonra Latin harfli Türkçe sözcükler kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda da başta Arapça ve Farsça olmak üzere yabancı sözcüklerin kullanımı azalmıştır. Türkçe terim ve kavramların kullanımının yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Başkaca çalışmalara ve ihtiyaçlara cevap verebilecek sözlüklere ihtiyaç duyulmuştur. Bu açıdan bakıldığı zaman Türkçeye özgü terim ve kavramların kullanımının artırılmasını sağlamak için yapılan çalışmalar desteklenmiştir. Bu sayede de Türkçede kullanılan yabancı terim ve kavramların azaldığı görülmüştür. Yabancı sözcük yerine öz Türkçe olabilecek terim ve kavramlar üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların desteklenmesi sürdürülmesi için Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Türk Dil Kurumu tarafından yeni terim ve kavramlar üzerine Türkçe karşılıklarını bulmak üzere detaylı çalışmalar yapılmıştır.

Cumhuriyet Döneminde Latin harflerle yazılan sözlüklere olan ihtiyaç artmıştır. Bunlardan en dikkat çekici olan ise İbrahim Alaettin tarafından 1930 yılında Yeni Türk Lügatı gelmektedir. Harf devriminden hemen sonra yayınlanan sözlük 30.000 sözcük barındırmaktadır. Dil bilimci H. Kazım Kadri Büyük Türk Lügatı’nın ilk iki cildini 1927 yılında Arapça harfleriyle yayınlamıştır. Daha sonra son iki cildini ise 1943 yılında Latin harfleriyle vermiştir. 1975 yılında ülkemizin önemli felsefecilerinden Bedia Akarsu, “Felsefe Terimler Sözlüğünü” yayınlamıştır.

Türk sözlükçülük tarihi 19. yüzyıldan sonra olağanüstü bir zenginlik göstermektedir. İlk sözlükler Türkçe sözcüklerin gösterilmesi açısından değerlidir. Avrupa’yla girilen yoğun ilişkilerden sözlük çalışmaları da etkilenmiş Avrupa kökenli sözcükler son yüzyılda Türkçeye girmeye başlamıştır. Bununla birlikte yabancı sözcüklere Türkçe

karşılık bulma çabası her dönem yoğun bir şekilde devam etmiştir. 19 yüzyılda sözlük çalışmaları yabancıların Türkçe öğrenmesini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır.

Türkçe; her ne kadar Türk sözlük yazarlarının vazgeçilmezi ise de bir o kadar da yabancı sözlük yazarlarının vazgeçilmezi olmuştur. Gelişen ve değişen yenedünya sisteminde farklı kültürler birbirlerinin geleneklerini, göreneklerini, dillerini öğrenme ve öğretme ihtiyacı duymuşlardır. Bu yüzden imparatorluklar ve devletler eğitime, dil araştırmalarına değer vermiştir. Bu çalışmaları destelemek amacıyla bütçe oluşturmuşlardır. Farklı kültür ve coğrafyalarla olan ilişki yoğun bir çeviri faaliyetlerinin artışına neden olmuştur. Özellikle de Doğu dillerindeki çalışmalar dikkat çekmektedir. Hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nin geniş sınırlara hâkim olması ve dünya siyasetinde söz sahibi bir devlet olması nedeniyle Türkçe hem Avrupa'da hem de Ortadoğu'da dil araştırmalarının başında gelmiştir. Çeşitli nedenlerle ülkemize gelen yabancı sözlük yazarları Türkçe ile ilgili pek çok eser yazmışlardır. Bu çalışmalar hem ülkemiz literatürü hem de dünya literatürü açısından değerli kaynak metinler haline gelmiştir. Halen günümüzde Türkoloji çalışmalarında temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Türkçe dilbilgisi, sosyal ve kültürel yaşam başta olmak üzere pek çok terim ve kavramın olduğu uzun ciltlikler halinde yazılan bu eserler günümüz etimoloji çalışmalarının da ana kaynaklarındandır.

Hem Türk sözlük bilimi tarihi hem de dünya dilleri tarihi açısından başucu kaynağı niteliğinde sözlükler vardır. Bu çok dilli sözlükler arasında Sözlük bilimi araştırmalarında en çok başvuru sözlük yazarlarında biri hiç kuşkusuz François Mesgnien Meninski'dir. Fransız heyetiyle birlikte bir dönem ülkemizde de bulunan ve çeşitli tercümanlık görevlerini üstelenen Meninski, bu sayede Türkçesini geliştirme fırsatını bulmuştur. Meninski, bir dil bilimci olarak Doğu dilleri üzerine çalışmalar yürütmüştür. Meninski, 1680 yılında kendisine şöhret kazandıran *Tesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae-Lexicon Turcico-Arabico-Persicum* (Onomaction) adlı sözlüğü yazmıştır. Dünya siyasetinde söz sahibi olan Osmanlı Devleti ve Türkçe hakkında bilgi sahibi olmak isteyen Batı dünyası için Meninski'nin bu sözlüğü en önemli başvuru kaynağıdır.¹⁰⁸ Sözlük yazıldığı dönemden sonraki

¹⁰⁸ Mertol Tulum, "Meninski'ye Göre XVII. Yüzyıl İstanbul Türkçesi'nde -I- Ünlüsü", *Türkiyat mecmuası* 24/Bahar, s. 99-112, 2014.

yüzyıllarda da Türkçe için önemini korumuştur. Hatta genel olarak Türkçe dilbilgisi, sözlük ve çeviri faaliyetlerinde kullanılan en önemli sözlüklerin başında gelmektedir.¹⁰⁹ Sadece Türkçe için değil Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve diğer birçok dil öğrenimi için hazırlanan sözlük ve gramerlerin temel kaynağı Meninski'nin bu sözlüğüdür.¹¹⁰ Meninski'nin sözlüğü madde başı Türkçe olan ilk yabancı sözlüklerden biridir. Meninski sözlüğünde Arapça, Farsça ve Türkçe sözcükleri madde başı yapmış; Latince, Fransızca, İtalyanca, Almanca ve Lehçe karşılıklarını vermiştir. 5 ciltten oluşan bu sözlükte, sözcükler hem Arap harfleriyle hem de Latin harfleriyle verilen sözcükler günümüz Türkoloji, Dil ve Edebiyat çalışmalarına yardımcı olmaktadır.¹¹¹

Tarihsel süreç boyunca birbirinden farklı sözlükler yazılmıştır. Sözlükler kaleme alınırken daha önceki sözlüklerden ihtiyaçlara göre yararlanılmıştır. Bu yüzden de bazı kelimeler günün koşullarına göre kullanımdan düşerek yerini başka bir kelimeye bırakmış oluyordu. Başka diller üzerine sözlükler yazmak o dilin gramerine, dilbilgisine, hemen hemen dil ile ilgili olabilecek bütün kurallarına hâkim olmayı gerektirmektedir. Sözlük bilimi araştırmalarına bakıldığında zaman Türk yazarlar kadar yabancı yazarların da Türkçe sözlük yazımına katkı da bulundukları görülmektedir. Bu yabancı yazarlar arasında Türk sözlükçülük tarihinde önemli bir yeri olan dil bilimci ve Türkolog “Sir James William Redhouse” gelmektedir. Redhouse, 1826 yılında İstanbul’a gelmiş ve burada kaldığı süre boyunca Türkçesini geliştirmiştir. Bâb-ı âli Tercüme Odasında ve Mühendishane-i Bahri Hümayun’da çeşitli görevler olarak çalışmaya başlamıştır. Bu süre zarfında Türkçe’nin dışında Farsça, Arapça, Almanca, Fransızca ve Grekçe gibi dilleri de çalışma fırsatı bulmuştur. Bunlara ek olarak daha sonra Rusça ve Doğu Türkistan dillerini de öğrenmiştir.¹¹² Devletlerarası diplomatik ve siyasi ilişkilerde tercüman olarak görev yapmıştır. Görevi sebebiyle İstanbul’da, Kahire’de ve Avrupa’nın pek çok şehrinde bulunmuştur. İstanbul’daki

¹⁰⁹ Tulum, a.g.m., s.101

¹¹⁰ Muhammet Yelten, **Meninski, François a Mesgnien**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C.29 DİA. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi. s.144, İstanbul, 2004.

¹¹¹ Yelten, a.g.e., s.58

¹¹² Carter Vaughn Findley, **Redhouse Sir James William**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA). C. 34. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi. s.523, İstanbul, 2007.

çalışmaları yakînen takip eden Redhouse, 1851 yılında Encümen-i Daniş üyeliğine seçilmiştir.

Osmanlı Devleti'ndeki görevini tamamladıktan sonra Sultan Abdülmecid tarafından İftihar Nişanı verilmiştir. Tercümanlık görevleri esnasına pek çok eser kaleme almıştır. Müntehabât-ı Osmâniyye, Kitab-ı Lehçetü'l Meani, Külliyyat-ı Aziziyye Fil Lugati'l Osmâniyye gibi Türkçe eserler yazmıştır.¹¹³ Bu eserlerden başka en değerli çalışması olarak kabul edilen Türkçe ve İngilizce olarak yazılan Turkish and English Lexicon sözlüğünü yayınlamıştır. Bu sözlüğün daha sonra küçük değişikliklerle yeni basımları yapılmıştır. 1921 yılında Latin harflerle yeniden basılmış ve günümüzdeki güncel halini almıştır. Osmanlı araştırmalarında halen en çok başvurulan kaynakların başında gelen bu sözlük geniş ve yoğun ciltlerden oluşmaktadır. Redhouse; sözlüğünü hazırlarken Meninski, Bianchi ve Zenker gibi oryantalistlerin sözlükleriyle birlikte Sıhah-ı Cevheri, Ferhengi Şuuri, Lugatı Vankulu, Kâmûsu'l Muhit ve Burhan-ı Katı gibi Türk Dilinin vazgeçilmez eserlerinden faydalanmıştır.¹¹⁴ Redhouse, Arap harflerine göre alfabetik olarak dizdiği sözlüğünde sadece Arap harfli dizilişler vermemiş Latin harfli okunuşlarını da vermiştir. Ayrıca sözcüklerin türünü de göstermiştir.¹¹⁵

Charles Adrien Casimir Barbier de Meynard, Türkçe Arapça ve Farsça dillerini öğrendikten sonra çeşitli faaliyetlerde bulunmak için Orta Doğuda görev yapmıştır. Bir süre Osmanlı Devleti'nde bulunan Meynard, 1881-1886 yıllar arasında Osmanlı Türkçesiyle Kitab-ı Dürer-ül Ummaniyye fi Lügâti-l Osmaniyye adlı sözlüğü yayımlamıştır. Fransızca başlığını da Dictionnaire Turc-Français olarak koyan Meynard, bu sözlüğünü yazarken; Bianchi, Meninski, Redhouse ve Ubcini gibi önemli oryantalistlerin yanında önemli Türk dil bilimcileri Ahmet Vefik Paşa ve Ahmet Cevdet Paşa'nın eserlerinden faydalanmıştır.¹¹⁶ Türkçe-Fransızca sözlük geleneğinin bir devamı olarak yazılan Dictionnaire Turc-Français, Meynard'ın en çok ses getiren eserlerinden biridir. Sözlükte Türkçe kökenli sözcükler, Arapçadan,

¹¹³ Şermin Kalafat, "Bir Sözlüksel Bilmece. Redhouse'un Kayıp Türkçe Sözlüğüne Ne Oldu", *Bilig* 82, s. 4, 2017.

¹¹⁴ Mehmet Ölmez, *Franciscus a Mesginien en Meninski Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabico Persicum-Lexicon*, Meninski Sözlüğü Tıpkıbasım. Türk Dilleri Araştırma Dizisi, s.11, Ankara, 1999.

¹¹⁵ İsmail Kara, *Redhouse Sözlüğü*. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. C 7. Dergâh Yayınevi. s.300-301 İstanbul, 1990.

¹¹⁶ Barbier, de Meynard, *Kitab-ı Dererü'lummaniyye fi Lügâti'l Osmaniyye (Dictionnaire Turc-Français)*, s. 5-8 Paris, 1881.

Farsçadan Osmanlı Türkçesine geçen sözcükler, atasözleri ve halk deyişleri, arkaik Türkçe sözcükler verilmiş, bunun yanında Osmanlı coğrafyası ile ilgili terim ve kavramlar da eklenmiştir.¹¹⁷

3.1 Thomas Xavier Bianchi'nin Fransızca-Türkçe Sözlüğünde Geçen Türkçe Kelimeler

Thomas Xavier Bianchi'nin Vocabulaire Français-Turc, Turc-Français ve Français-Turc sözlükleri Türkoloji araştırma ve tarama faaliyetlerinde başvurulacak en önemli kaynaklardan biridir. Söz konusu sözlükler sadece Türk sözlükçülük tarihi açısından değil Fransızca, Arapça ve Farsça başta olmak üzere pek çok dille ilgili çeşitli bilgiler barındırır. Bianchi sözlüğünde, sözcüklerin yazılışını hem Arap harflerini hem de Latin harfli olarak vermiştir. Arap harflerini önceki yapıtlarda kullanılan imlayı göstermek için, Latin harflerini de telaffuzlarını göstermek için kullanmıştır. Bu sözlük çalışmaları 19. yüzyıldaki Türkçe sözlük ihtiyacına büyük oranda cevap vermiş ve pek çok alanda kullanılmıştır.

Bianchi, Osmanlı Devleti'nin siyasî, idarî, sosyal ve kültürel, dinî, felsefî, uluslararası ilişkiler, diplomatik görüşmeler, coğrafi yapı, gündelik yaşam ve günlük konuşma diline kadar pek çok terim ve kavramı kendi analizleri veya başka sözlükler aracılığıyla sözlüğüne almıştır. Bu sözlüğü belirtilen konular bağlamında tek tek incelemek ve araştırmak konumuz dışına çıkacağı için araştırmamız sadece Thomas Xavier Bianchi'nin Dictionnaire Français-Turc adlı sözlüğünde geçen özellikle de felsefe ve bilim tarihinde kullanılan terim ve kavramlar ele alınıp irdelenecektir.

Bununla birlikte çalışmamızda, 18. yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte; Osmanlı Devleti entelektüellerinin felsefe ile ilgili olabilecek terim ve kavramlarının nasıl kullanıldığı, nasıl telaffuz edildiği, kullanılan terim ve kavramların kullanımı, başka çevrelerce kullanılan anlam ve telaffuzlarıyla aynı olup olmadığı, günümüze kadar gelen sözcüklerin bulunup bulunmadığı, bulunuyorsa ne gibi değişikliklere uğradığı gibi sorulara cevap aranacaktır. Böylece Felsefeyi ilgilendiren sözcüklerin geçmişteki

¹¹⁷ Cengiz Kallek, **Bardier de Meynard, Casimir Adrien**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C5. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi. s. 68-69, İstanbul, 1992.

yazımı, telaffuzu ile günümüzdeki yazımı, telaffuzu ve anlamları arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılacaktır.

Thomas Xavier Bianchi'nin Dictionnaire Français-Turc sözlüğünün 1. ve 2. ciltleri taranmıştır. Bu tarama sonucunda felsefe ile ilişkili olabilecek Türkçe terim ve kavramlar tespit edilmiştir. Buna göre sözlüğün I. cildinden konumuzla ilişkili 92 sözcük belirlenmiştir. II. cildinden ise 110 sözcük toplamda da 202 sözcük belirlenmiştir. Bu sözlükten seçmiş olduğumuz 202 terim ve kavramlar hakkında elde edilen bulgular serimlenecektir. Bununla birlikte Bianchi'nin sözlüğünde yer alan kavramların günümüz terminolojisindeki kelime anlamları ve değişimleri hakkında elde edilen bulgular ortaya konulacaktır. Bu bulguların elde edilmesinde Ahmet Cevizci'nin Büyük Felsefe Sözlüğü (Cilt I-II) ve Bedia Akarsu'nun Felsefe Terimleri Sözlüğünden (1975) yararlanılacaktır. Ayrıca verilen bütün sözcüklerin detaylı incelemesi yapılmamıştır. Fransızca, Osmanlı Türkçesi ve Latin harfli Türkçe kullanımları gösterilen bu sözcüklerin dizim sırası Türkçe alfabetik sıraya göre verilecektir. Aşağıda verilmiş olan tabloda; birinci sırada Fransızca, ikinci sırada Osmanlı Türkçesi, üçüncü sırada ise Türkiye Türkçesi gösterilmiştir.

Tablo 3.1 Thomas Xavier Bianchi'nin Fransızca-Türkçe Sözlüğü'nde Fransızca, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kullanımları

	FRANSIZCA	OSMANLICA	TÜRKÇE
1	Académie	Medrese, Cemaat-i ulema	Akademi
2	Académique	Arif meclisine mensub	Akademisyen
3	Talent	Akıl	Akıl
4	Allégoriste	Müfessir-i kinayat	Alegori
5	Analytique	Hallî, Tafsîlî	Analitik
6	Anarchie	Hükümsizlik	Anarşi
7	Anatomie	İlm-i Teşrihi	Anatomi
8	Antiphysique	Zıdd ul-tabiiyyat	Anti fizik
9	Antihystérique	Rahm illeti	Anti histerik
10	Antiseptique	Dafi'ul-ufunet	Antiseptik
11	Antithèse	İzdat-ı kelimât	Antitez

Tablo 3.1'in devamı

	FRANSIZCA	OSMANLICA	TÜRKÇE
12	Atmosphere	Hava	Atmosfer
13	Apologie	Bir kimsenin hakına az olunan	Apoloji
14	Argument	Kıyas, Burhan	Arguman
15	Argumentation	Burhan	Argumantasyon
16	Aristotélicien	Mezheb-i Aristotalis	Arisrotelesçilik
17	Aristote	Aristo, Aristoteles	Aristo, Aristoteles
18	Aristocratie	Kubarey-i milletin devleti	Aristokrasi
19	Philosophie aristotélicienne	Hikmet-i aristotelesçi	Aristoteles Felsefesi
20	Arithmétique	İlm-i rakam	Aritmetik
21	Archéoloige	İlm-i Asari Kadime	Arkeoloji
22	Archétype	Asl-ul âlem	Arketip
23	Cupidon	Aşk Tanrısı Eros	Aşk Tanrısı Eros
24	Transcendant	Ala fayık, efzel	Aşkın
25	Transcendance	Üstlük, tefevvuk, meziyyet, fazilet, fazlı berteri	Aşkınsal
26	Astral	Nucûm	Astral
27	Astroïte	Hacer'ul-kevkeb	Astroit
28	Astrologie	Münecimlik	Astroloji
29	Astronome	Ehl-i heyet	Astronom
30	Astronomique	İlm-i heyete dair	Astronomiye ilişkin
31	Athée	Ateist, Zındık	Ateist
32	Athéisme	Ateizm, Zindekât	Ateizm
33	Adorateur du feu	Ateşperest	Ateşperest
34	Atome	Cuz-i la yetecezze, Zerret, Zerre	Atom
35	Ambiquité	Şüphe	Belirsizlik

Tablo 3.1'in devamı

	FRANSIZCA	OSMANLICA	TÜRKÇE
36	Manifester	Belli	Belli
37	Analogie	Benzeyiş, Tenasûp, Kıyas	Benzerlik
38	Omnsience	İlm-i intiha-i rabbani	Bilgi
39	Science	İlim	Bilim
40	Brahmane	Brehmen	Brahman
41	Brahmanisme	Brahime dini itikadı	Brahmanizm
42	Algébre	Cebir ilmi	Cebir
43	Consubstantiel	İttihat-ul cevher	Cevher birliği
44	Substance	Cevher, Öz	Cevher, Öz, Töz
45	Déduction	Aşağı varma, Tenzil	Çıkarım
46	Datisme	Tetab-il el-fazul muteradifet	Datizm
47	Déiste	Sami dinleri inkâr etmek	Deist
48	Déité	Tanrılık, İlahiyat	Deist
49	Déïsme	Allah'ın yalnız birliğine inanmaklık	Deizm
50	Démocratie	Halkın avamı nasun hükümeti	Demokrasi
51	Despot	Başlı başına hükümet eden	Despot
52	Religion	Akidey-i diniye	Din
53	Dialectique	İlm-i mantık, Fenn-i münazara	Diyalettik
54	Dialogue	Mukaleme muhavere	Diyalog
55	Dialogisme	Fenn-i muhavere	Diyalogculuk
56	Dogme	Akide	Dogma
57	Dogmatique	Akkam dinine dair itikadı	Dogmatik
58	Dogmatiste	İkamet-i akaid eden	Dogmatizm
59	Doctrine	Bilgi, Biliş, ulum	Doktrin
60	Considération	Teffekür, Fikir	Düşünce

Tablo 3.1'in devamı

	FRANSIZCA	OSMANLICA	TÜRKÇE
61	Abstrait	İdrak-i müşkil	Düşünür
62	Éclectique	Müntehip filosofi mütenakdi	Eklektik
63	Éclectisme	Hikmet-i ehli intikad	Eklektizm
64	Empirique	Tibb-i el-ameli	Empirik, Deneysel
65	Empirisme	Tibb-i ameli	Empirizm
66	Épicurien	Epikuros filozofun mezhebi olan	Epikürcü
67	Éther	Feleku'l-esir	Ether
68	Étique	İlm-i edeb	Etik
69	Cosmogonie	Usul-u tekvin-i âlem	Evrendoğum
70	Philosophie	Hikmet, filosofluk, filosofluk, felsefet	Felsefe
71	De philosophie	Hikmet medresesi	Felsefe Okulu
72	Philosophisme	Felsefet-i kazibet	Felsefi
73	Phénomène	Âlamet-i semaviye	Fenomen
74	Philogie	İlm-ul lugât	Filoloji
75	Philosophe	Filozof, Felasefet, Hâkim	Filozof
76	Physiq	İlm-i tâbiyyat	Fizik
77	Physicien mathématique	Ulum-i tabiyye ve Riyaziye müteallik	Fizik ve Matematik
78	Physicien	Ehli ilm-i tâbiyat	Fizikçi
79	Physiologie	İlm-i terkiib'ul-cezail hayvaniyye	Fizyoloji
80	Géométrie	İlm-i Hendese	Geometri
81	Mystère	Hikmet-i esrâr	Gizem
82	Empyrée	Âlem-i ceberrut	Göksel
83	Apparance	Görünüş	Görünüm
84	Héliognotique	Güneşe tapmak	Güneşe Tapmak

Tablo 3.1'in devamı

	FRANSIZCA	OSMANLICA	TÜRKÇE
85	Hellènes et Hellénique	Ehl-i Yunan	Helenistik
86	Hellénisme	İstilah-i Yunan	Hellenizm
87	Déclamation	Hitabet kelam	Heyecanlı söylev
88	Hypothèse	Farz, Kıyas	Hipotez
89	Humaniste	Muallim'ul ulum ul- edebiyet	Humanist
90	Avicenne	Ebu Ali-Sina	İbn-i Sina
91	Idée	Mâna, Fikir, Tasavvur	İdea
92	Idéalisme	İttikad-i ehali tasavvurat	İdealizm
93	Hypocrisie	Riya	İkiyüzlülük
94	Divinité	Tanrılık	İlahiyat
95	Principe en physique	İlk madde	İlk madde
96	Principe	Asl, İlk sebep	İlk Sebeb
97	Prémier cause	Asıl, Sebeb, Bais	İlk sebep, İlk neden
98	Alexandre	İskender	İskender
99	Alexandrie	İskenderiye	İskenderiye
100	Déterminé	Karar verilmiş	Kadercilik karar vermiş
101	L'art oratoire	İlm-i kelam	Kelam
102	Argutie	Kelâmi batıl	Kelime oyunu
103	S'aimer soi-même	Kendini sevmek	Kendini sevmek
104	Cynique	Kelbiyun, Arsızlık, Köpek	Kinik
105	Cynisme	Mezhebu'l-hukemayyu'l- kelbiyyun	Kinizm
106	Syllogisme	Kıyâs	Kıyas, Tasım
107	Cosmographie	İlm-i heyet âleme arif	Kozmografya
108	Cosmologie	İlm-i kavaidu'd-dünya	Kozmoloji
109	Cosmopolite	İbn'ul arz	Kozmopolit

Tablo 3.1'in devamı

	FRANSIZCA	OSMANLICA	TÜRKÇE
110	Libéral	Ehl-i efkariyet-i serbesiyeti	Liberal
111	Préexistant	Evveliden mevcut mukademen mevcut olan	İlk Varlık
112	Article	Madde, Mevad	Madde
113	La matière et la forme	Madde ve suret	Madde ve Form
114	Cause materielle	İllet-i maddi	Maddi neden
115	Causelite	Sebebiyet	Nedensellik
116	Machiavélisme	Hile u fitney-i mütezammin politika usulu	Makvializm
117	Manifeste	İlanname, Beyanme	Manifesto
118	Logique	Mantık ilmi	Mantık
119	Dialecticien	Ehli ilm-i mantık	Mantıkçı
120	Mars	Merih, Merik	Mars
121	Matérialisme	Mezheb el-mutakidin ala vucud el-maddet fakad	Materyalizm
122	Mécanique	Vecihi kavaid-i ilm-i cerri eskale muvafık	Mekanik
123	Mécanisme	Terkip	Mekanizma
124	Antihypocondriaque	Merak illeti	Merak hastalığı
125	Métaphysiciq	İlmi kelâm	Metafizik
126	Métaphysique	İlmi kelâm	Metafiziksel
127	Méteoré	Asariu'l alameti semaviye	Meteor
128	Méthodique	Oranlı, Usullü, Tertipli, Sanatlı	Metodik, Yöntemsel
129	Microcosme	Küçük dünya	Mikrokosmos
130	Mysticité	Marifettulah, İlmi tasavvuf	Mistizm

Tablo 3.1'in devamı

	FRANSIZCA	OSMANLICA	TÜRKÇE
131	Mythologie	Esatir-i evveli ibadeti	Mitoloji
132	Monarchie	Padişallık, Hükümet-i sultanlık	Monarşi
133	Démontrable	Mümkün olan	Mümkün olan
134	Naturalisme	Keyfiyyet-i tabiat	Naturalist
135	Causelité	Sebebiyet	Nedensellik
136	Euclyde	Öklides	Öklid
137	École	Mektep	Okul
138	Oligarchie	Hükümetu'l-havas	Oligarşi
139	Prescience	Marifet-ul gaib	Önsezi
140	Ontologie	İlm-i tecridu'l-vücut	Ontoloji
141	Ornithologie	Kuşların ahvaline dair olan ilim	Ornitoloji
142	Orientaliste	Essine-i meşkeriyette âlim u mahir olan kimse	Oryantalist
143	Consubstantialité	İttihât'ul-cevher	Özdeşlik
144	Paganisme	Putperestlik ehli cehaliyet mezhebi	Paganizm
145	Paradoxe	Akıldan çıkarma	Paradoks
146	De platon	Eflatunun mezhebi	Platonculuk
147	Péripatéticien	Meşaii	Peripatik
148	Apostolat	Peygamberlik	Peygamberlik
149	Pythagore	Pitagoras	Pisagoras
150	Pythagorisme	Pitagoras mezhebi	Pisagoras Okulu
151	Platon	Eflatun	Platon
152	La doctrine de platon	Mezhebi Eflatun	Platonculuk
153	Platonicien	Ehli mezhebi Eflatun	Platonculuk
154	Platonique	Eflatuni	Platonik
155	Platonisme	Mezhebi Eflatun	Platonizm

Tablo 3.1'in devamı

	FRANSIZCA	OSMANLICA	TÜRKÇE
156	Poétique	İlmi şiire dair olan risale	Poetik
157	Polythéisme	Şirk mezheb-ul eşrak billah	Politeist
158	Pragmatique	Umur-i mezhebe dair kanunname	Pragmatik
159	Psychologie	Marifetun nefis ilm-i ahval'un nefis	Psikoloji
160	Idolâtrer	Putperest	Putperest
161	Pyrrhonien	Ehl-i mezhebu'l-şek	Pyrron
162	Pyrrhonisme	Mezhebi ehlu'lşukuk	Pyrronizm
163	Réforme	Yeni nizam	Reform
164	Rhétorique	İlmi kelâm, İlm Hitâbet	Retorik
165	Renaissance	Teceddüd-i hayat	Rönesans
166	Ame	Ruh	Ruh
167	Substance spirituelle	Cevher-i, ruhani	Ruhsal Öz
168	Art	San'at	Sanat
169	Apologie	Medh, m'aziret, i'tizar	Savunma
170	Cause	Nedensellik	Sebeb
171	La cause	Sebeb, Müsebib	Sebeb, Neden
172	Lasciveté	Şehvet, Nefs	Şehvet, Nefs
173	Capitaliste	Sermaye	Sermaye
174	Lucifer	Şeytan	Şeytan
175	Intuitif	Sezgisel	Sezgi
176	Scepticisme	Ehl'ul-şekkuk	Skeptik
177	Sceptique	ehlu'ş-şekk	Skeptik
178	Scolastique	Mektebi, Medresiye muvafilek	Skolastik
179	Sophiste	Mugallatalı söz yapan, sofist	Sofist

Tablo 3.1'in devamı

	FRANSIZCA	OSMANLICA	TÜRKÇE
180	Sophistique	Mugallat	Sofistike
181	Bigot	Sofu, Munafıklık	Sofu, Yobaz
182	Socrate	Sokrat, Sokrat'ul hâkim muziyen el-hikmet	Sokrates
183	Socratique	Sokratik	Sokratik
184	Société	İctima-i cemaat temeddün	Sosyal
185	Abstractivement	Mücerreden	Soyut
186	Spiritualité	Ruh, Ruhani	Spirituel, Tinsel
187	Stoïcien	Mezheb-i hukema-i revakiyyun, Felsef-i Zenoni	Stoacı
188	Stoïcisme	Mezheb-i hukemay-i revakiyyun mezhebi-Felsef-i Zenon	Stoaizm
189	Acataleptique	Her nesneden şüphe edici	Şüpheci
190	Dieu	Tanrı, Allah, Huda, Hak	Tanrı
191	Déese	Ciniyet meleket, dişi but, Tanrıça	Tanrıça
192	Mysticite	Tâsavvuf	Tasavvuf, Mistisizm
193	Théiste	Allah'a inanıcı, mumin billa'ul vahid	Teist
194	Théisme	Yalnız olan Allah'a inanma, iman billahi vahid	Teizm
195	Théocratie	Hükümet-i zililahiye hukümet	Teokrasi
196	Théologal	Müderres, -ilm-i ilahi	Teolog
197	Théologie	İlm-i ilahi, ilm-i lahut	Teoloji
198	Théorie	İlm-i nazari	Teori
199	Tautologie	Tekrâr-ı mana teksir'ul kelim	Totoloji

Tablo 3.1'in devamı

	FRANSIZCA	OSMANLICA	TÜRKÇE
200	Astrolabe	Usturlab	Usturlap
201	Veda	Hindistan'ın Dinî Kitabeleri	Veda
202	Anachoréte	Zâhid	Zahit, müzevi

4. THOMAS XAVIER BIANCHI’NİN SÖZLÜĞÜNDE GEÇEN TERİM VE KAVRAMLARIN ANALİZİ

4.1 Analitik: Hallî, Tafsili: Analytique

Bianchi, tarafından kullanılan “hallî ve tafsili” sözcükler zamanla yerini “analitik” sözcüğe bırakmıştır. “Hallî ve tafsili” sözcükleri Arapçadan dilimize geçmiştir. “Analitik” sözcüğü de Fransızcadan dilimize geçmiştir. Ahmet Cevizci ve Bedia Akarsu sözlüklerinde “analitik” sözcüğüne yer verirken eski telaffuz ve anlamları üzerine herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak Ahmet Cevizci, “analitik” sözcüğünü şöyle tanımlamıştır; analizle ilgili olan, analizi yöntem olarak kullanan.¹¹⁸ Türk Dil Kurumunda “tafsili” sözcüğüne yer verirken herhangi bir konuyu ayrıntılarıyla birlikte açıklama şeklinde ele alınmıştır.¹¹⁹

4.2 Antitez: İzdad-ı Kelimat: Antithése

Bianchi’nin Fransızca-Türkçe Sözlüğünde “antitez” karşılığı olarak “izdad-ı kelimat” sözcüğü kullanılmıştır. “İzdat-ı kelimat” sözcüğü, günümüzde değişime uğramış ve yerini “antitez” sözcüğüne bırakmıştır. Yazarımız Bianchi, sözlüğünde “antitez” sözcüğünü Osmanlıcadaki “izdat-ı kelamat” sözcüğü ile eşanlamlı kullanmıştır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “antitez” sözcüğüne yer vermemiştir. Ahmet Cevizci ise “antitez” sözcüğünü “nakiz-i kaziyeyi” sözcüğüyle eşanlamlı olarak kullanmıştır. Bianchi ve Ahmet Cevizci’nin “antitez” sözcüğünün Osmanlı Türkçesindeki kullanımları ve karşılıkları birbirinden oldukça farklıdır. Türk Dil Kurumu elektronik sözlüğü de “antitez” sözcüğüne kelime kadrosunda yer vermiştir. Tez, sentez ve antitez üçlemesinin sonuncusu ve reddiyesi olan “antitez” genel olarak herhangi bir düşüncenin, önermenin veya yargının karşıtını ifade etmek için kullanılır.¹²⁰

¹¹⁸ Ahmet Cevizci, **Büyük Felsefe Sözlüğü**. 2. Baskı, Say Yayınları I. Cilt, s. 111, İstanbul, 2020.

¹¹⁹ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

¹²⁰ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

4.3 Anarşi: Hükümeteşizlik: Anarchie

Bianchi, sözlüğünde “anarşi ve anarşizm” karşılığı olarak “hükümeteşizlik” sözcüğünü vermiştir. Bedia Akarsu, sözlüğünde “anarşi, anarşizm, hükümeteşizlik” sözcüklerine yer vermemiştir. Ahmet Cevizci, Büyük Felsefe Sözlüğü’nde ise “anarşi, anarşizm” sözcüklerine yer vermiş fakat “hükümeteşizlik” sözcüğünü madde başı olarak almamıştır.¹²¹

4.4 Aristoteles: Aristotalis: Aristote

Bianchi, sözlüğünde sadece felsefi terim ve kavramlardan değil felsefe için çok önemli filozoflardan da söz etmiştir. Bunların en önemlilerinden biri Aristoteles’tir. Aristoteles’in Eski Türkçedeki kullanımı ile günümüz 21. yüzyıl kullanımı arasında önemli bir fark yoktur. Sadece “Aristoteles” yerine “Aristotalis” şeklinde ifade edilmiştir. Bianchi, sözlüğünde “Aristoteles”in kısaltılmışı olan “Aristo”ya da yer vermiştir. Aristo günümüzde de bazı çalışmalarda tercih edilmektedir. Ancak yine de eski kullanımı olan “Aristotalis” şeklindeki telaffuzu değişkenlik göstererek “Aristoteles” daha sıklıkla kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, “Aristoteles”e sözlüğünde yer vermemiştir. Ancak Aristoteles’in felsefi düşüncelerine dayanarak meydana gelmiş olan “Aristotelesçilik” akımına sözlüğünde yer vermiş ve “Aristotelesçiliğe” karşılık olarak da “Aristotalisiye” şeklinde belirtmiştir. Ahmet Cevizci ise, hem “Aristoteles” hem de “Aristotelesçilik” kavramlarına yer vermiş ancak bu kavramların Eski Türkçedeki kullanımlarına değinmemiştir.

4.5 Aşkın: Ala fayik ve Efzel: Transcendant

Bianchi, sözlüğünde “aşkın” sözcüğüne karşılık olarak “ala fayik ve efzel” sözcüklerini kullanmıştır. Günümüzde “ala fayik ve efzel” sözcükleri yerine “aşkın ve transcendant” sözcükleri daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Hem Bedia Akarsu hem de Ahmet Cevizci “aşkın” sözcüğünü kullanmıştır. Bu sözcük felsefe tarihinde başta metafizik tartışmaları olmak üzere en üstün varlığın karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, “aşkın” sözcüğünü; bir düzeyin ötesine yükselen, verilmiş bir sınırı aşan

¹²¹ Cevizci, a.g.e., s. 121-122

olarak ¹²² tanımlamıştır. Bedia Akarsu, “aşkın” sözcüğünün Eski Türkçedeki kullanımını ise “müteal” şeklinde göstermiştir. Ancak Bianchi’nin kullandığı “ala fayık, efzel” ve Bedia Akarsu’nun kullanmış olduğu “müteal” sözcükleri Eski Türkçe kullanımları birbiriyle uyuşmamaktadır. Ahmet Cevizci ise “aşkın” sözcüğüne yer vermiş fakat sözcüğün Eski Türkçedeki kullanıma ilişkin bir bilgi vermemiştir. Ahmet Cevizci, “aşkın” sözcüğünü tanımlarken; en yüksek, en yüce olan en yüksek niteliklere sahip varlık şeklinde tanımlamıştır.¹²³ 21. yüzyıl felsefe çalışmalarında genel olarak en çok başvurulan sözcüklerden biri olan “aşkın” sözcüğü Türk Dil Kurumu elektronik sözlüğünde “aşkın” olarak verilmiştir.¹²⁴ “Ala fayık ve efzel” sözcükleri yerini “aşkın” sözcüğüne bıraktığı görülmektedir. Bianchi’nin sözlüğünde kullandığı ilk anlamları günümüz anlamları arasında anlam farklılığı oluşmuştur.

4.6 Aşkınlık: Üstlük, Tefevvuk, Meziyyet, Fazilet, Fazlı Berteri: Transcendence:

Bianchi, Fransızca “transcendence” sözcüğünün karşılığı olarak “üstlük, tefevvuk, meziyyet, fazilet, fazlı berteri” sözcüklerini kullanmıştır. Ancak günümüzde bu sözcükler yerine “aşkınlık” sözcüğü kullanılmaktadır. Bazı kaynaklarda doğrudan “transcendence” sözcüğünün de kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bedia Akarsu; “transcendence” sözcüğüne, sözlüğünde yer vermemiştir. Ancak Ahmet Cevizci sözlüğünde; hem “transcendence” hem de “aşkınlık” sözcüğüne sözlüğünde yer vermiştir. Fakat sözcüğün eski kullanımına dair bilgi vermemiştir.

4.7 Atom: Cuz-i la Yetecezze, Zerret, Zerre: Atome

Bianchi, I. cildinin içeriğini bitirdikten sonra ekleyemediği veya daha sonra ulaşabildiği bazı sözcükleri ekleme ya da düzetme ihtiyacı hissetmiştir. “Atome” sözcüğü de daha sonradan eklediği sözcüklerden biridir. Bianchi, sözlüğünde “atome” sözcüğünün karşılığı olarak “cuz-i la-yetecezze, zerret, zerre” şeklinde vermiştir. Bu sözcükler Eski Türkçede “atom” sözcüğünün anlamını karşılarken günümüz 21. yüzyılı Türkçesinde tercih edilmemektedir. Bu sözcüklerin yerine “atom” sözcüğünün

¹²² Bedia Akarsu, **Felsefe Terimler Sözlüğü**. Türk Dil Kurumu yayınları: 408. s. 21, Ankara, 1975.

¹²³ Cevizci, a.g.e., s.184

¹²⁴ TDK (2023). www.sozluk.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Literatürümüzde “atom” olarak kullanılan sözcük dilimize; Almanca, Fransızca ve İngilizcedeki anlamlarıyla geçmiştir. Almanca, Fransızca ve İngilizcedeki telaffuzları birbirine yakınlık göstermektedir. Eski ve yeni anlam ve telaffuzları karşılaştırıldığında da özellikle Bianchi’nin “atomu” ifade eden sözcüklerin Osmanlıcadaki kullanımları ile Bedia Akarsu’nun Felsefe Terimleri Sözlüğü’ndeki Eski Türkçedeki kullanımları farklılık göstermektedir. Bedia Akarsu, “atomu”; “cuz-i fert” şeklinde verirken, Bianchi ise “cuz-i la-yetecezze” şeklinde vermiştir. Bedia Akarsu, Bianchi’de olmayan “cüz-i fert” sözcüğünü eklemiştir. Ve açıklamasını da şu şekilde yapmıştır: Gerçeğin artık bölünemez, bozulamaz diye tasarlanan temel öğeleri.¹²⁵ Her şeyin atomların devinimin sonucu olarak ortaya çıktını iddia eden Leukippos ve Demokritos bu akımın en önemli temsilcileridir. Ahmet Cevizci, Büyük Felsefe Sözlüğünde “atomu” kullanmazken “atomculuk” sözcüğünü kullanmıştır. Bianchi’nin “cuz-i yetecele, zerret, zerre” ve Bedia Akarsu’nun, “cuz-i fert” sözcükleri günümüz felsefe metinlerinde yerini atom sözcüğüne bırakmıştır. Türk Dil Kurumu elektronik sözlüğü’nde de “atom” sözcüğü tercih edilmiştir.

4.8 Astronomi: Heyet, Hayat, İlmi Heyet, İlmi Felek: Astronomie

“Astronomi” sözcüğü, Bianchi’nin sözlüğündeki telaffuzu ile günümüz telaffuzu değişen sözcükler arasında yer almaktadır. Osmanlı Türkçesinde “astronomi” için “heyet, ilmi heyet ve ilmi felek” sözcükleri kullanılmıştır. Günümüzde felsefe ve bilim metinlerinde yaygın olarak “astronomi” sözcüğü kullanılmaktadır. Ancak nadirde olsa bazı metinlerde “heyet, ilmi felek” sözcüklerinin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu kelimenin Eski Türkçe kullanımının yerini Fransızcadan Türkçeye geçmiş olan “astronomi” sözcüğü kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, “astronomiye” sözlüğünde yer vermemiştir. Ahmet Cevizci, “astronomi” sözcüğüne yer vermiş ancak Eski Türkçedeki kullanımına değinmemiştir.

4.9 Akademi: Medrese, Meclis-i Arif, Cemaat-i Ulema: Académie

Bianchi’nin sözlüğünde, “akademi” karşılığı olarak kullandığı “medrese, meclis-i arif, cemaat-i ulema” sözcükleri farklı anlamlar kazanmış ve kullanımdan düşmüştür.

¹²⁵ Akarsu, a.g.e., s. 21

“Akademi” sözcüğüne hem Bedia Akarsu, hem de Ahmet Cevizci, sözlüklerinde yer vermişlerdir. Ne Bedia Akarsu ne de Ahmet Cevizci sözlüklerinde sözcüğün eski kullanıma dair bir bilgi vermemişlerdir. Ahmet Cevizci, “akademi” sözcüğünün Antik Yunandaki kullanımı hakkında önemli bilgiler vermiştir. MÖ 387 yılında Atina’da Akademos sığınağının yanındaki bahçenin Platon tarafından satın alınmasıyla ortaya çıkan ve kapısında “geometri bilmeyen buradan içeri giremez” yazısının yer aldığı kurum.¹²⁶ Antik Yunan Dönemi’nin en önemli felsefe okullarından biridir. Akademi, Platon’dan sonraki dönemde de Platon’un düşüncelerinin yayılmasına hizmet etmiştir.

4.10 Benzeşim: Benzeyiş: Analojie

Osmanlı Türkçesinde bağlamına göre; “benzeyiş, tenasüp ve kıyas” sözcükleri kullanılmış. Ancak sonraki zamanlarda Fransızcadan Türkçeye geçmiş olan “analoji” sözcüğü yaygınlık kazanmıştır. Bununla birlikte “benzeşim” sözcüğü de sıklıkla kullanılmaktadır. Bianchi’nin “analoji ile benzeyiş” sözcüğüne verdiği anlamları ile günümüz anlamları arasında farklılık yoktur. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “benzeşim” sözcüğünün Eski Türkçe karşılığını verirken “temsil” sözcüğünü kullanmıştır. Ancak yazarımız Bianchi, “temsil” sözcüğünü “benzeşim” anlamında kullanmamıştır. Bir başka önemli sözlük yazarımız olan Ahmet Cevizci, ise “analoji” sözcüğünü kullanmış ama “benzeşim” sözcüğünü başlık olarak kullanmamıştır.

4.11 Deizm: Allah'ın Yalnız Birliğine İnanmaklık: Déisme

Bianchi, “deizm” karşılığı olarak “Allah’ın yalnız birliğine inanmaklık” cümlesini kullanmıştır. Günümüzde daha çok “deizm ve yaradancılık” şeklinde kullanılan bu sözcük anlam yönünden bir değişikliğe uğramamıştır. Bununla birlikte Bedia Akarsu, “deizm” karşılığı olarak “yaradancılık” sözcüğüne yer vermiş ve şu şekilde tanımlamıştır; Tanrı’ya inanmakla belli bir dinin dogmalarını ve ilkelerini benimsemeyen tanrının evreni yarattıktan sonra onu kendi yasasına göre işlemek üzere kendi başına bıraktığını öne süren öğretisi.¹²⁷ Ahmet Cevizci, Büyük Felsefe Sözlüğü’nde “deizm” sözcüğüne değinmiş ve Türkçesini “yaradancılık” olarak

¹²⁶ Cevizci, a.g.e., s. 63

¹²⁷ Akarsu, a.g.e., s. 184

vermiştir. Deizmi şu şekilde tanımlamıştır; Tanrı'nın varlığını reddeden ateizmin tersine bir Tanrı'nın var oluşunu öne süren, fakat dini ortodoksiyi tanımlayan teizmden önemli ölçüde farklılık gösteren akılcı Tanrı anlayışıdır.¹²⁸

4.12 Démokrazi: Halkın Avam-ı Nasuk Hükümeti: Democratie

Bianchi, “demokrasi” karşılığı olarak “halkın avam-ı nasuk hükümeti” cümlesini kullanmıştır. Bedia Akarsu, bu sözcüğü sözlüğünde “halckeri” şeklinde kullanmıştır. “Demokrasi” sözcüğünü madde başı olarak almamış, “demokrasi” sözcüğünün karşılığı olarak “halerki” sözcüğünü madde başı olarak almıştır. “Halerki” sözcüğünü Eski Türkçedeki kullanımını ise “hükümet-i amme” şeklinde vermiştir. Ahmet Cevizci, Büyük Felsefe Sözlüğü’nde “demokrasi” sözcüğüne geniş yer ayırırken Eski Türkçe kullanımına değinmemiştir. Türk Dil Kurumu elektronik sözlüğünde de “demokrasi” sözcüğünün Fransızcasının yanı sıra “toplum bilimi” şeklinde açıklaması verilmiştir.¹²⁹

4.13 Diyalektik: İlm-i Mantık, Fenn-i Münazara: Dialectique

Bianchi, “diyalektik” sözcüğünü “ilm-i mantık, fenn-i münazara” şeklinde karşılamıştır. Ancak günümüzde “ilm-i mantık, Fenn-i münazara” yerine “diyalektik” sözcükleri tercih edilmektedir. Bedia Akarsu ise Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “diyalektik” sözcüğünün eski kullanımına ilişkin olarak “fenn-i münazara, ilm-i cedel, ilm-i hilaf ü cedel” karşılıklarını vermiştir. Diyalektik sözcüğünün karşısına bakınız şeklinde bir gönderme yapmış ve “eytişim” maddesinde şu tanımını vermiştir; Bir kavramdan öteki kavrama çelişkileri ortadan kaldırarak ilerleyen mantıksal düşünme yolu.¹³⁰ Bianchi’nin tanımını ile Bedia Akarsu’nun tanımları benzerlik göstermekle birlikte anlamca birebirinden farklılık göstermektedir. Ahmet Cevizci ise diyalektik sözcüğünün eski kullanıma dair bilgi vermemiş ve şu şekilde tanımlamıştır; en genel ve soyut fikirleri tikel örnek ya da hipotezlerden hareket edip bu fikirlere götüren bir akıl yürütme süreciyle araştırma yöntemi ortaya çıkan tartışma biçimidir.¹³¹

¹²⁸ Cevizci, a.g.e., s. 501

¹²⁹ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi: 05.02.2023

¹³⁰ Akarsu, a.g.e., s.72

¹³¹ Cevizci, a.g.e., s.580

4.14 Dogmatizm: İkamet-i Akaid Eden: Dogmatiste

Bianchi, sözlüğünde “dogmatizmin” karşılığı olarak “ikamet-i akaid” eden cümlesini kullanmıştır. Bedia Akarsu, bu sözcüğe sözlüğünde yer vermiştir. Bedia Akarsu ise şu şekilde tanımlamıştır: Öne sürülen öğreti ve ilkeleri eleştirmeden doğru olarak benimseyen ve benimsediği varsayımlardan katı bir yöntemle önermeler türeten felsefe anlayışı.¹³² Eski Türkçedeki kullanımına ilişkin olarak da “nass, nassıye ve nassı” sözcüklerini vermiştir.¹³³ Ahmet Cevizci de “dogma, dogmatik ve dogmatizm” sözcüklerine yer vermiştir ve dogmatizmi şu şekilde tanımlamıştır: Kimi öğretilere en küçük bir eleştiriye izin vermeden rasyonel ve mantıksal kanıtlar yerine salt duygulara ve kişisel eğilimlere dayanarak körü körüne inanma, onları sorgusuz sualsiz bir biçimde benimseme.¹³⁴

4.15 Empirizm (Deneycilik): Tıbb-i Ameli: Empirisme

Bianchi, Fransızca “empirisme” sözcüğünün Eski Türkçe karşılığı olarak “tıbb-i ameli” olarak vermiştir. Bedia Akarsu, “empirizm” sözcüğü yerine “deneycilik” sözcüğüne madde başı olarak yer vermiştir. Ancak empirizmin daha Eski Türkçedeki kullanımını verirken “ihtibariye” sözcüğünü kullanmış ve şu şekilde tanımlamıştır: Bilgimizin biricik kaynağının deney olduğunu savunan bilgi öğretisi.¹³⁵ Hem Bianchi de hem de Bedia Akarsudaki “emprizm” teriminin Eski Türkçe kullanımları farklılık göstermiştir. Bedia Akarsu’nun kullandığı “ihtibariye” ile Bianchi’nin kullandığı “tıbb-i ameli” sözcükleri tercih edilmeyerek yerini deneyciliğe bırakmışlardır. Ahmet Cevizci ise “deneycilik” sözcüğüne sözlüğünde yer vermiş, sözcüğün karşısına bakınız göndermesinde bulunarak “empirizm” sözcüğünü vermiştir. Ayrıca da Ahmet Cevizci sözlüğünde “empirizm” sözcüğünün Eski Türkçedeki kullanımına dair bir bilgi vermemiştir. Ahmet Cevizci, sözlüğünde “empirizmi” şöyle tanımlamıştır: Genel olarak, özellikle deneysel bilimin on altıncı yüzyıldan itibaren kazandığı önem ve kaydettiği başarıların bir sonucu olarak, F. Bacon, T. Hobbes, J. Locke, G. Berkeley

¹³² Akarsu, a.g.e., s. 51

¹³³ Akarsu, a.g.e., s. 51

¹³⁴ Cevizci, a.g.e., s.588-589

¹³⁵ Akarsu, a.g.e., s.47

ve D. Hume gibi İngiliz düşünürler tarafından savunulan tüm bilgilerin deneyime, duyu algısına dayandığı görüş.¹³⁶

4.16 Epikürosçuluk: Epikuros Filosofun Hem Mezhebi Olan: Épicurien

Bianchi, Antik Yunan filozoflarından olan Epikuros’a sözlüğünde değinmiş ve Bianchi, Epikuros’un Eski Türkçesini Epikuros filosofun hem-mezhebi olan şeklinde vermiştir. Eski Türkçesini “Epikuros” filosofun hem mezhebi olan şeklinde kullanılırken günümüz 21. yüzyılında ise “Epiküros” olarak kullanılmaktadır. Bianchi, Eski Türkçedeki anlamıyla sadece “Epiküros” değil, Epikuros’un yaşam felsefesini takip edenleri de kastetmiştir. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “Epikurosçuluk” isminin Eski Türkçedeki kullanımını “Epikuriye” olarak vermiştir. Bianchi sözlüğü ile Bedia Akarsu’nun sözlüğünde Epikuros’un yazılışında küçük bir farklılık bulunmaktadır. Akarsu ve Bianchi’nin “Epikurosçuluk” için verdikleri maddeler günümüzdeki kullanımlarına yakın bir şekildedir. Ahmet Cevizci de Büyük Felsefe sözlüğü’nde Epikuros’a değinmiştir. Ancak eski kullanımına dair herhangi bir açıklamaya yer vermemiştir.

4.17 Ether: Feleku’l-Esir: Éther

Bianchi, sözlüğünde “ether” sözcüğüne eş olarak “felek’ul-esiri” kullanmıştır. Bianchi, “ether” sözcüğünü kullanırken daha çok “Aristotelesçi” anlamda kullanmıştır. “Felek-ul-esir” günümüzde Aristoteles’in kullandığı anlamda kullanılmamaktadır. Geçmişte kullanılan bu sözcüğü anlatmak için bazen “esir” bazen de “ether” kullanılmaktadır. Bedia Akarsu ve Ahmet Cevizci sözlüklerinde “ether” sözcüğüne yer vermemişlerdir. Ancak Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “ether” sözcüğü bir kimya terimi olarak verilmiştir.¹³⁷

4.18 Eklektizm: Hikmet-i Ehli İntikad: Éclectisme:

Bianchi, eclectisme sözcüğünün Eski Türkçedeki kullanımını “Hikmet-i ehli intikad” olarak vermiştir. “Hikmet-i ehli intikad” günümüz Türkçesinde yerini “eklektizm”

¹³⁶ Cevizci, a.g.e., s.684

¹³⁷ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

sözcüğüne bırakmıştır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “eklektizim” maddesine yer vermiş ancak “eklektizmin” açıklamasını “seçmecilik” maddesinde belirtmiştir. Ayrıca da Akarsu, “eklektizm” için Eski Türkçede kullanılan “iktitafiye” sözcüğüne de yer vermiştir. Bianchi’nin “eklektizime” karşılık olarak kullandığı “Hikmet-i ehli intikad” sözcüğüne Bedia Akarsu’nun sözlüğünde yer vermemiş, bunun yerine “iktitafiye” sözcüğünü kullanmıştır. Bianchi’nin ve Bedia Akarsu’nun “eklektizimin” karşılığı olarak kullandığı sözcükler birbirinden tamamıyla farklıdır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “seçmecilik” sözcüğünü şu şekilde tanımlamıştır: Kurulmuş olan dizgelerden değişik düşünceleri seçip alma ve kendi öğretisinde birleştirme yöntemi ve bu yöntemle çalışan filozofların öğretisi.¹³⁸ Ahmet Cevizci, sözlüğünde “ekletizm” sözcüğünü madde başı olarak vermiş. Ancak bu sözcüğün Eski Türkçesine dair bir açıklama yapmamıştır.

4.19 Etik: İlm-i Edeb, İlm-i Adap, Fenn-i Ahlak: Étique

“İlm-i edeb, ilm-i adap ve fenn-i ahlak” terimleri Bianchi tarafından günümüzdeki “etik” karşılığı olarak kullanılmıştır. Çok önemli bir felsefe terimi olan “etik” halk ağzında bazen “ahlak karşılığı” olarak kullanılır. Ancak akademik kullanımda daha çok “etik” sözcüğü tercih edilir. Sözlük kullanımlarına bakıldığında zaman Bedia Akarsu, “ethik” terimini madde başı olarak vermiştir. Eski Türkçedeki anlamını da “ilm-i ahlak” olarak vermiş ve tanımını ise “ahlak felsefesi, ahlaksal olanın özünü ve temellerini araştıran bilim, insanın kişisel ve toplumsal yaşamındaki ahlaksal davranışlarla ilgili sorunları ele alıp inceleyen felsefe dalı” olarak ifade etmiştir.¹³⁹ Bedia Akarsu, Bianchi’nin “etik” sözcüğüne karşılık olarak verdiği sözcüklerden sadece “ilm-i ahlak” sözcüğünü almış “ilm-i edep ve ilm-i adap” sözcüklerini almamıştır. Ahmet Cevizci de “etik” sözcüğünü madde başı olarak göstermiş ve “etik” hakkında şu tanıma yer vermiştir: Ahlak ve ahlaklılık üzerine felsefi düşünüm.¹⁴⁰

¹³⁸ Akarsu, a.g.e., s.148

¹³⁹ Akarsu, a.g.e., s.68

¹⁴⁰ Cevizci, a.g.e., s.734

4.20 Evrendoğum: Usul-u Tekvin-i Âlem: Cosmogonie

Bianchi, “cosmogonie” sözcüğünün karşılığı olarak “usul-u tekvin-i alem” cümlesini kullanmıştır. Günümüzde “usul-u tekvin-i alem” tanımlaması yerine daha çok “kozmojoloji” terimi kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “kozmojoloji” karşılığı olarak “evrendoğum” sözcüğünü kullanmıştır. Sözcüğün Eski Türkçedeki kullanımı ile ilgili olarak da “kiyaniyat ve teşekkül-i âlem” sözcüklerini vermiştir. Günümüz Türkçesinde “evrendoğum veya kozmogoni” olarak Bilim Felsefesi çalışmalarında başvurulan önemli bir felsefi terimdir. Ahmet Cevizci de “kozmogoni” madde başı olarak almış ve şu şekilde tanımlamış; evrenin kökeni veya yaradılışıyla ilgili açıklama ya da teori.¹⁴¹

4.21 Felsefe: Hikmet, Hikmet-i Tedrris u Mütala, Filofofluk, Felsefe: Philosophie

Bianchi, sözlüğünde “felsefe” karşılığı olarak “hikmet, hikmet-i tedrris u mütala, filofofluk, felsefe” sözcüklerini kullanmıştır. Günümüzde bazı yazarlarca “hikmet” sözcüğü “felsefe” sözcüğünün karşılığı olmakla birlikte yaygın kullanım “felsefe”dir. Bedia Akarsu, “felsefe” sözcüğünü madde başı olarak almış fakat eski kullanıma ilişkin bilgi vermemiştir. Ahmet Cevizci, sözlüklerinde “felsefe”ye yer vermiş ancak Eski Türkçedeki “felsefe” kullanımlarına değinmemiştir.

4.22 Fenomen: Alamet-i Semaviye: Phénomène:

Bianchi’nin sözlüğünde, Fransızca “phenomene” sözcüğünün Eski Türkçedeki karşılığı olarak “alamet-i semaviye” verilmiştir. Ancak günümüz Türkçesinde “fenomen” karşılığı olarak “olgu, hadise ya da fenomen” sözcükleri kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, “fenomen” sözcüğünün Eski Türkçedeki kullanımına ilişkin olarak “hadise” karşılığını vermiştir. Bununla birlikte “fenomen” sözcüğü yerine “görüngü” sözcüğünü madde başı olarak kullanmış ve “görüngü” sözcüğünü şu şekilde tanımlamıştır; duyularla algılanabilen her şey.¹⁴² Ayrıca Bedia Akarsu sözlüğünde farklı madde başları olarak “görüngübilim ve görüngücülük” sözcüklerine de yer

¹⁴¹ Cevizci, a.g.e., s.1163

¹⁴² Akarsu, a.g.e., s. 83

vermiş, “görüngücülüğün” Eski Türkçedeki kullanımı da “zahiriye” olarak ifade etmiştir. Ahmet Cevizci ise sözlüğünde “fenomen” sözcüğünü madde başı olarak kullanmış ve şu şekilde tanımlamıştır; bizi çevreleyen dünyada duyularımız aracılığıyla algıladığımız herhangi bir nesne.¹⁴³ Ahmet Cevizci, “fenomen” sözcüğünün Eski Türkçedeki kullanımına dair herhangi bir bilgi vermemiştir.

4.23 Gizemcilik: Marifettulah, İlm-i Tasavvuf: Mysticisme

Bianchi, sözlüğünde “mysticisme” karşılığı olarak “marifettulah ve ilm-i tasavvuf” sözcüğünü kullanmıştır. Günümüz felsefe metinlerinde mistisizm ve gizemcilik eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. “Marifettulah” sözcüğü daha çok İlahiyatçılar tarafından “ilm-i tasavvuf” sözcüğü ise Edebiyatçılar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Felsefecilerin mistisizme (gizemcilik), İlahiyatçıların Marifettulah ve Edebiyatçıların tasavvufa yüklediği anlamlar günümüzde belli ölçüler içinde farklılık kazanmıştır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “gizemcilik” maddesine yer vermiş ve “gizemciliğin” Eski Türkçesi “tasavvuf” olarak vermiştir. Ahmet Cevizci de aynı şekilde “gizemcilik” maddesine yer vermiş ama “gizemciliğin” Eski Türkçesine dair bir bilgi vermemiştir. Türk Dil Kurumu elektronik sözlüğünde hem “gizemcilik” hem de “tasavvuf” maddesine yer vermiştir.¹⁴⁴

4.24 Helenizm: İstila-i Yunan: Hellénisme

Bianchi, “Helenizm” karşılığı olarak “İstila-i Yunan” sözcüğünü kullanmıştır. Ancak günümüzde “İstila-i Yunan” kullanılmaz bunun yerine “Helenizm” sözcüğü kullanılır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “Helenizm” sözcüğüne yer vermemiştir. Ahmet Cevizci ise madde başı olarak “Helenizme” değinmemekle birlikte “Helenik Felsefe, Helenistik Felsefe” terimlerini farklı madde başları olarak vermiştir.¹⁴⁵

¹⁴³ Cevizci, a.g.e., s.794

¹⁴⁴ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

¹⁴⁵ Cevizci, a.g.e., s 934-935

4.25 Hümerist: Muallimu'l-Ulumu'l-Edebiyye: Humaniste

Bianchi, Fransızca “hümeriste” karşılığı olarak “muallimu'l-ulumu'l-edebiyye” sözcüğünü kullanmıştır. Ancak günümüz felsefe metinlerinde “hümerist ya da insancılık” sözcükleri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde “hümerist” sözcüğüne bakınız “insancılık” şeklinde göndermede bulunmuş ve “insanlık” maddesini şu şekilde tanımlamıştır; insanlığa, insana yaraşır bir yaşam ve düşünmeye ulaşmak için çabalamak.¹⁴⁶ Ancak İnsanlık maddesinde “insanlık” sözcüğünün eski karşılığı olarak “beşeriyet, insaniyet” sözcüklerini vermiştir. Ahmet Cevizci, Büyük Felsefe Sözlüğü'nde “hümerist” sözcüğüne değinmiş ancak Eski Türkçedeki kullanıma değinmemiştir. Ahmet Cevizci, “hümerist” sözcüğünü şu şekilde tanımlamıştır; hümanizmi benimsemiş dolayısıyla insanı, insani ilgi ve çıkarları temele alan kişi, disiplin ya da yaklaşım için kullanılan sıfat.¹⁴⁷

4.26 İbn-i Sina: Ebu Ali-Sina: Avicenne

Bianchi, İslam filozofu “İbn-i Sina”nın Türkçesini “Ebu Ali Sina”, Fransızcasını “Avicenne” şeklinde vermiştir. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde “İbn-i Sina'ya” değinmemiştir. Ahmet Cevizci ise Büyük Felsefe sözlüğü'nde “İbn-i Sina” hakkında şu bilgileri vermiştir; felsefe ve özellikle metafizik alanında çok güçlü izler bırakmış olan ünlü İslam düşünürü ve âlimi.¹⁴⁸

4.27 İdea: Mana, Fikir, Tasavvur: Idée

Bianchi, sözlüğünde “idea” karşılığı olarak “mana, fikir, tasavvur” sözcüklerini vermiştir. Bedia Akarsu, ise “idea” sözcüğünün Eski Türkçe karşılığını “fikir, misal” olarak vermiştir. Ve şu şekilde tanımlamıştır. (Platon) Değişmez öz, şeylerin ilk örneği.¹⁴⁹ Ahmet Cevizci, “idea” terimine sözlüğünde yer vermiş fakat “idea” sözcüğünün Eski Türkçedeki kullanımını göstermemiştir.

¹⁴⁶ Akarsu, a.g.e., s 99

¹⁴⁷ Cevizci, a.g.e., s.980

¹⁴⁸ Cevizci, a.g.e., s. 992

¹⁴⁹ Akarsu, a.g.e., s.92

4.28 İdealizm: İttikad-ı Ehali, Tasavvurat: Idéalisme

Bianchi, “idealizm” karşılığı olarak “ittikad-ı ehali, tasavvurat” sözcüklerini kullanmıştır. Bianchi’nin vermiş olduğu “ittikad-ı ehali, tavavvurat” sözcükleri güncelliğini yitirerek yerini “idealizm” sözcüğüne bırakmıştır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “idealizm” sözcüğünün Eski Türkçedeki kullanımını “mefkürecilik, iftikariye ve genel anlamda ülkücülük” şeklinde vermiş ve “idealizmi” şu şekilde tanımlamıştır; bir ülküyle belirlenmiş olan ve ülküye çıkar gütmenden bağlı kalan yaşama biçimi ve dünya görüşü.¹⁵⁰ Ahmet Cevizci, “idealizm” sözcüğünün Eski Türkçedeki kullanıma yer vermemiştir. “İdealizmi” de şu şekilde tanımlamıştır; en genel ve felsefi olmayan gündelik anlamın içinde, yüksek ahlaki amaçlara bağlanma, zihnin tasarım, ide ve ideallerini maddi, kaba gerçekliğin tam karşısına geçirme ve onlara, insanın değerler cetvelinde başat bir rol ve konum yükleme tavrı.¹⁵¹

4.29 Kanıt: Kıyas, Argüman: Argument

Bianchi, “argüman” karşılığı olarak “kıyas, hücet, burhan” sözcüklerini kullanmıştır. Günümüz felsefe metinlerinde ise “kıyas, hüccet, burhan” sözcükleri farklı anlamlar kazanmıştır. “Kıyas” yerine “tasım, burhan” yerine “kanıt, delil veya argüman” sözcükleri kullanılmaktadır. Bu kelimelerin yerine genel olarak “argüman” veya “kanıt” sözcükleri kullanılmaktadır. Osmanlı Türkçesinde verilen anlamlar kısmen değişmiş Fransızcadan dilimize geçen “argüman” sözcüğünün taşıdığı anlam güç kazanmış ve yoğunlukla “kanıt” yada “kanıtlama yolu” anlamıyla kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Bedia Akarsu, “argüman” sözcüğünün açıklamasını vermemekle birlikte kelime dizininde “argüman” yerine “kanıt” sözcüğünü kullanmıştır. Ahmet Cevizci ise; “argümanı bir tezi, bir görüşü desteklemek doğrulamak veya güçlendirmek üzere getirilen bir ya da daha fazla öncül veya kabulden belli bir sonucun çıkarsandığı kanıtlama tarzı ya da formu açıklamasını” yapmıştır.¹⁵² Türk Dil Kurumu elektronik sözlüğünde “argüman” sözcüğüne karşılık olarak 1. “kanıt”, 2. “iddia” olarak verilmiştir.¹⁵³

¹⁵⁰ Akarsu, a.g.e., s.92

¹⁵¹ Cevizci, a.g.e., s. 1009

¹⁵² Cevizci, a.g.e., s. 167

¹⁵³ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

4.30 Kinizm: Mezhebu'l-Hukemayyu'l-Kelbiyyun: Cynisme

Bianchi, “kinizm” karşılığı olarak “mezhebu'l-hukemayu'l-kelbiyyun” kullanmıştır. “Mezhebu'l-hukemayu'l-kelbiyyun” günümüz Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bunun yerine Fransızcadaki anlamıyla “kinizm” kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde “kinizm” sözcüğü madde başı olarak almamış, bunun yerine “kiynikler okulu” maddde başı olarak almıştır. Eski Türkçesindeki kullanımını da “kelbiye” olarak vermiştir. Bedia Akarsu, sözlüğünde “kynikler okulu” maddesinde “kinikler” için “köpek, köpeksi” sözcüklerini kullanmış ve tanımı şu şekilde yapmıştır; yaşamın biricik ereğini hiçbir şeye gereksinim duymama ve kendi kendiyle yetinme.¹⁵⁴ Ahmet Cevizci madde başı olarak “kinikler” sözcüğünü tercih etmiştir. Ek olarak sözlüğün sonunda verdiği Fransızca dizinde “kinizm” sözcüğünün karşısına “sinizm” yazmıştır. Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “cynisme” sözcüğünün açıklamasında Fransızca “cynisme, sinizm” şeklinde yazılmıştır.

4.31 Kinik: Kelbiyun, Arsızlık, Köpek: Cynique

Bianchi, sözlüğünde “kinik” sözcüğü karşılığı olarak “kelbiyyun, arsızlık ve köpek” sözcüklerini kullanmıştır. “Arsızlık ve köpek” sözcükleri günümüz bazı felsefe metinlerinde “kinikleri” ifade etmek için kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde “kinik” maddesini vermemiş yerine “kinikler okulu” maddesine yer vermiştir. Eski Türkçe kullanımını ise “kelbiye” olarak vermiştir. Bianchi, “kinik ve kinizmi” farklı madde başları olarak verirken Bedia Akarsu, tek madde olarak vermiştir. Ahmet Cevizci ise eski kullanımına ilişkin bir bilgi vermemiştir. Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “kinik” için Fransızca “sinik”; “kinizm” için de “sinizim” şeklindeki yazılışları verilmiştir.¹⁵⁵

4.32 Kıyas (Tasım): Kıyas: Syllogisme:

Bianchi, sözlüğünde “syllogisme” sözcüğün karşılığı olarak “kıyas” terimini kullanmıştır. Bianchi'nin belirtmiş olduğu “kıyas” sözcüğü yerine günümüz Türkçesinde bazı yazarlar “tasım” bazı yazarlar “kıyas” sözcüğünü kullanmaktadır.

¹⁵⁴ Akarsu, a.g.e., s.115

¹⁵⁵ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

Bedia Akarsu, “tasım” sözcüğünü madde başı olarak almış ve sözcüğün Eski Türkçedeki kullanımını ise “kıyas” olarak vermiştir. Ahmet Cevizci ise “tasım” sözcüğünü madde başı olarak vermiş, Eski Türkçesine dair herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Türk Dil Kurumu elektronik sözlüğünde “tasım” sözcüğü madde başı olarak yer almıştır. Aynı zamanda “kıyas” sözcüğü de madde başı olarak yer almış, sözcüğün farklı alanlardaki kullanımına dair bilgiler verilmiş ve dördüncü anlamından sonra mantık disiplininde “tasım” anlamına geldiği belirtilmiştir.¹⁵⁶

4.33 Kozmoloji: İlm-i Kavaidu'd-Dünya: Cosmologie

Bianchi, sözlüğünde “kozoloji” karşılığı olarak “ilm-i kavaidu'd-dünya” olarak vermiştir. Günümüzde felsefe ve bilim metinlerinde “ilm-i kavaidu'd-dünya” yerine “kozoloji” veya “evrenbilimi” kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde “evrenbilimi” madde başı olarak almıştır. Bunun yanı sıra, sözcüğün Eski Türkçedeki kullanımını ise “kevnîyat” olarak göstermiştir. Ahmet Cevizci ise Büyük Felsefe Sözlüğü'nde “kozoloji” sözcüğünü madde başı olarak almış ve şu şekilde ile tanımlamıştır; evrenbilim, bir fenomenler toplamı olarak görülen evreni, bilimsel verilerle metafiziksel spekülasyonu bir araya getirerek konu alan felsefe dalı.¹⁵⁷

4.34 Liberal: Ehl-i Efkar-i Serbestiyet: Libéral:

Bianchi, “liberal” sözcüğünü “ehl-i efkariyet-i serbesiyet” olarak karşılamıştır. Günümüz Türkçesinde daha yaygın olarak “liberal” sözcüğü kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, “erkincilik” sözcüğünü madde başı olarak almış ve sözcüğün Fransızca karşılığını da “liberalisme” olarak vermiştir. Aynı madde de “erkinciliğin” Eski Türkçedeki kullanımını ise “serbestiye” olarak vermiştir. Bedia Akarsu, “erkinciliğin” tanımını şu şekilde vermiştir; herkese inanç, düşünce özgürlüğü tanınmasının gerekli olduğunu savunan özgür düşünüşe bağlı dünya görüşü.¹⁵⁸ Ahmet Cevizci, Büyük Felsefe Sözlüğü'nde “liberalizm” sözcüğünü madde başı olarak almıştır. Fakat Ahmet Cevizci, “liberalizm” sözcüğünün Eski Türkçedeki kullanımına dair herhangi bir bilgi

¹⁵⁶ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

¹⁵⁷ Cevizci, a.g.e., s.1163

¹⁵⁸ Akarsu, a.g.e., s.66

vermemiştir. Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde de “liberal” sözcüğü madde başı olarak alınmış fakat “serbestiye” sözcüğü madde başı olarak alınmamıştır.¹⁵⁹

4.35 Makyavelizm: Hile u Fitney-i Mütezammin Politika Usulu: Machiavélisme

Bianchi, “Makyavelizm” sözcüğünü “hile u fitney-i mütezammin, politika usulü” olarak ifade edilmiştir. Günümüz 21. yüzyıl Türkçesinde genel olarak “Makyavelizm” kullanılmaktadır. Hem Bedia Akarsu hem de Ahmet Cevizci “makyavelizme” değinmişler ve “makyavelizimin” Eski Türkçedeki kullanımına ilişkin herhangi bir değerlendirme yapmamışlardır. Bedia Akarsu, “makyavelizmi” şu şekilde tanımlamıştır; devlet uğruna her şeyin yapılabileceği ilkesini benimseyen.¹⁶⁰

4.36 Materyalizm: Mezheb El-Mutakidin Ala Vucud El-Maddet Fakad: Matérialisme

Bianchi, sözlüğünde Fransızca “materyalizm” sözcüğünü “mezheb el-mutakidin ala vucud el-maddet fakad” olarak vermiştir. Bianchi’nin sözlüğünde yer verdiği “mezheb el-mutakidin ala vucud el-maddet fakad”, günümüzdeki felsefe metinlerinde yerini “materyalizme” bırakmıştır. Bedia akarsu, madde başı olarak “özdekçilik” sözcüğünü almış ve şu şekilde tanımlamıştır; her türlü gerçekliğin yalnızca nesnel değil, ruhsal ve tinsel olan gerçekliğinde özünü ve temelini özdekte gören, özdekten başka hiçbir tözün bulunmadığını öne süren dünya görüşü.¹⁶¹ Aynı zamanda “materyalizm” sözcüğünün karşısına bakınız “özdekçilik” şeklinde göndermede bulunmuştur. Bedia Akarsu, “özdekçilik” sözcüğünün Eski Türkçedeki kullanımını ise “maddiye” olarak vermiştir. Ahmet Cevizci de “materyalizmi” madde başı olarak almış ve şu şekilde tanımlamıştır; yalnızca maddenin gerçek olduğunu madde ve maddenin değişimleri dışında hiçbir şeyin var olmadığını, varlığın madde cinsinden olduğunu öne süren görüş.¹⁶² Ve eski

¹⁵⁹ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

¹⁶⁰ Akarsu, a.g.e., s. 118

¹⁶¹ Akarsu, a.g.e., s.136-137

¹⁶² Cevizci, a.g.e., s.1293

kullanımına dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “materyalizm”; “maddecilik” olarak verilmiştir.¹⁶³

4.37 Mantık: Mantık İlmi: Logique

Bianchi, Fransızca “logique” sözcüğünün karşılığı olarak “mantık ilmi ifadesini kullanmıştır. Günümüzdeki kullanımıyla çok önemli bir farklılık bulunmamaktadır. “Mantık”, Bianchi’nin kullandığı anlamıyla “ilmi mantık” yerine günümüzde de “mantık” olarak kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, “mantık” sözcüğüne Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde yer vermiştir. Bedia Akarsu, “lojistik” maddesinin karşısında bakınız “mantık” şeklinde göndermede bulunmuştur. Ve “mantığı” şu şekilde tanımlamıştır; doğru düşünme sanatı ve bilimi.¹⁶⁴ Ahmet Cevizci’de Büyük Felsefe Sözlüğü’nde “mantığı” madde başı olarak almış ve ayrıntılı olarak açıklamıştır. Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “mantık” madde başı olarak alınmış, kullanımına ilişkin bilgi verilirken de “lojik” sözcüğü ile ilişkilendirilmiştir.

4.38 Metafizik: İlm-i Kelam: Métaphysiciq

Bianchi, “metafizik” sözcüğünün karşılığı olarak “ilm-i kelam” sözcüğünü vermiştir. Günümüzde, bazen “metafizik” sözcüğü bazen de “doğaötesi”, “fizikötesi” gibi sözcüklerle birlikte kullanılmaktadır. Ancak yaygın kullanımı “metafizik”tir. Bedia Akarsu, sözlüğünde “metafizik” sözcüğüne bakınız “fizikötesi” şekliyle göndermede bulunmuş ve şu şekilde tanımlamıştır; varlığın son temelleri, özü ve anlamı üzerine öğretiler.¹⁶⁵ Eski Türkçedeki kullanımına ilişkin olarak da “mabad-et-tabbiye” verilmiştir. Ahmet Cevizci de “metafizik” sözcüğünü madde başı olarak vermiş fakat eski kullanımına dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Türk Dil Kurumu elektronik sözlüğünde de “metafizik”; “doğaötesi” olarak verilmiştir.¹⁶⁶

¹⁶³ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

¹⁶⁴ Akarsu, a.g.e., s. 118

¹⁶⁵ Akarsu, a.g.e., s.75

¹⁶⁶ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

4.39 Mecaz: Temsil, Mecaz, İstiare: Allegorie:

Bianchi, Fransızca “alegori” sözcüğünün karşılığı olarak “temsil, mecaz, istiare” sözcüklerini kullanmıştır. Günümüzde daha yaygın olarak “mecaz” sözcüğü kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “alegori” veya “mecaz” sözcüklerine değinmemiştir. Ahmet Cevizci ise “alegori” sözcüğünü madde başı olarak vermiş ayrıca da bakınız “eğretileme” şeklinde göndermede bulunmuştur. Ve tanımını şu şekilde vermiştir; “başka türlü konuşmak anlamına gelen bir sözcük olarak teorik ya da soyut fikirler ile moral değerlerin sembolik bir biçimde anlatılması” şeklinde vermiştir.¹⁶⁷ Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “alegori” ve “mecaz” sözcükleri farklı madde başları olarak verilmiştir. “Alegori”, edebiyat ile ilişkilendirilmiş, “mecaz” sözcüğü ise “metafor” anlamında kullanılmıştır.

4.40 Mitoloji: Esatir-i Evveli: Mythologie

Bianchi, “mitoloji” sözcüğünün karşılığı olarak “esatir-i evveli” sözcüğünü vermiştir. “Esatir-i evveli” sözcüğü günümüz 21. yüzyılda yerini genel olarak “mitoloji” ve “söylence” sözcüklerine bırakmıştır. Bedia Akarsu, madde başı olarak “söylencebilim” sözcüğüne yer vermiştir. Bununla birlikte Eski Türkçedeki kullanımını ise “ilm-i esatir” olarak vermiştir. Ayrıca Bedia Akarsu, “söylencebilimi”ni şu şekilde tanımlamıştır; bir halkın söylencelerini Tanrılar üzerindeki öykülerini bütünlüğü içinde toplama.¹⁶⁸ Ahmet Cevizci, sözlüğünde “söylence” sözcüğünü madde başı olarak almış ve şu tanıma yer vermiştir; doğal olayları, dünyanın yaratılışını doğal varlıkların meydana gelişini, şekil göstermesini zaman zaman gerçekten uzaklaşarak anlatan hikâye ya da masal.¹⁶⁹ Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “mitoloji sözcüğü” madde başı olarak verilmiş ve açıklamasında “esatir” sözcüğün kullanımı gösterilmiştir. Ayrıca “söylence” sözcüğü de madde başı olarak verilmiş ve “efsane” sözcüğü ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Cevizci, a.g.e., s.79

¹⁶⁸ Akarsu, a.g.e., s. 153

¹⁶⁹ Cevizci, a.g.e., s.1748

¹⁷⁰ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

4.41 Monarşi: Padişahlık, Hükümet-i sultanlık: Monarchie

Bianchi, “monarşi” sözcüğünün kullanımını “padişahlık” ve “hükümet-i sultanlık” olarak vermiştir. Günümüzde ise “monarşi” sözcüğü kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “tekerklik” sözcüğünü madde başı olarak vermiştir. “Tekerklik” sözcüğünün Eski Türkçedeki kullanımına ilişkin herhangi bir bilgi vermemiş ve şu tanıma yer vermiştir; tek kişinin egemenliği, devlet gücünün tek kişinin elinde bulunduğu devlet biçimi.¹⁷¹ Ahmet Cevizci de “monarşi” sözcüğünü madde başı olarak vermiş, fakat eski kullanımına dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “monarşi”yi madde başı olarak vermiş ve açıklamasında “tekerklik” sözcüğü ile yapmıştır. Ayrıca da “padişahlık” sözcüğü de madde başı olarak açıklanmıştır.

4.42 Nedensellik: Sebebiyet: Causalité

Bianchi, sözlüğünde “nedensellik” sözcüğünün karşılığı olarak “sebebiyet” sözcüğünü vermiştir. Günümüz felsefe ve bilim metinlerinde ise yaygın bir şekilde “nedensellik” sözcüğü kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, “nedensellik” sözcüğünü madde başı olarak almış ve eski kullanıma ilişkin olarak “illiyet” sözcüğünü vermiştir. Ahmet Cevizci de sözlüğünde “nedensellik” sözcüğünü madde başı olarak almış ve şu şekilde ifade etmiştir; nedenselliği kabul eden nedensel eylemlerin varlığına inanan neden etki dizisinin sonucu olan oluşum, şey, yaklaşım ilke için kullanılan sıfat.¹⁷² Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “nedensellik” sözcüğü madde başı olarak verilmiş ve açıklaması “illiyet” sözcüğü ile karşılanmıştır.¹⁷³

4.43 Ontoloji: İlm-i Tecridu'l-Vücut: Ontologie

Bianchi, Fransızca “ontologie” sözcüğüne karşılık olarak “ilmi tecridu'l-vücut” sözcüğünü kullanmıştır. Günümüz felsefe metinlerinde daha çok “ontoloji” sözcüğü yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. “Ontoloji” sözcüğünün yanı sıra “varlıkbilim” sözcüğü de kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “varlıkbilimini” madde başı

¹⁷¹ Akarsu, a.g.e., s. 163

¹⁷² Cevizci, a.g.e., s.1377

¹⁷³ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

olarak almıştır. Eski kullanımına ilişkin olarak da “mehbas-i vücut” sözcüğünü vermiş ve şu şekilde tanımlamıştır; var olan olarak var olan yalnızca var ol olması açısından üzerine öğretti, var olanın varlığı ve genel var olma ilkeleri üzerine 17. yüzyıldan beri kullanılan kavram.¹⁷⁴ Ahmet Cevizci de “ontoloji” sözcüğünü madde başı olarak almış ancak eski kullanımına dair herhangi bir açıklama vermemiştir. Ve şu şekilde tanımlamıştır; ilk felsefe olarak da bilinen ve zaman zaman metafizik anlamına gelecek şekilde anlaşıp, bazen de metafiziğin bir dalı olarak görülen felsefi disiplin.¹⁷⁵

4.44 Öklide: Öklides: Euclýde

Bianchi, sözlüğünde Fransızca “Euclýde” karşılığı olarak “Öklides”i vermiştir. “Öklides”; Bianchi’nin sözlüğünde kullanıldığı gibi günümüz Türkçesinde de “Öklid”, “Öklides” olarak kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “Öklid”i madde başı olarak almamıştır. Ahmet Cevizci ise madde başı olarak “Öklides Geometrisine” yer vermiştir. “Öklides Geometrisi” maddesinde bakınız şeklinde göndermede bulunarak “Euklidesçi olmayan geometriler” ve “matematik felsefesi” maddelerini de belirtmiştir. Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “Öklid” ile ilgili herhangi bir maddeye yer verilmemiştir.

4.45 Platon: Eflatun: Platon

Bianchi, Antik Yunan filozofu “Platon”u sözlüğünde “Eflatun” olarak vermiştir. “Eflatun” ismi daha çok İslam Felsefesi metinlerinde “Platon”unun yerine kullanılır. Günümüzde genellikle “Platon” olarak kullanılır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “Platon”a yer vermemiştir. Sözlük dizininde de eski veya yeni kullanımına dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Sadece “Platonculuk” maddesine yer vermiştir. Ahmet Cevizci ise “Platon”a değinmiş ancak “Platon”un eski kullanımına dair bir açıklama vermemiştir. Cevizci “Platon”la ilgili olarak şunları

¹⁷⁴ Akarsu, a.g.e., s. 177

¹⁷⁵ Cevizci, a.g.e., s. 1432

belirtmiştir; MÖ 427-347 yılları arasında yaşamış, düşünce tarihinin tanıdığı ilk ve en büyük sistemin kurucusu olan ünlü Yunan filozofu.¹⁷⁶

4.46 Platonculuk: Mezheb-i Eflatun: Platonisme

Bianchi, sözlüğünde “Platonculuk” karşılığı olarak “mezheb-i Eflatun” sözcüğünü kullanmıştır. Günümüz felsefe çalışmalarında “mezheb-i Eflatun” yerine daha yaygın olarak “Platonculuk” kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “Platonculuğu” madde başı olarak almış, “Platonculuğun” Eski Türkçedeki kullanımını ise “Eflatuniye” olarak vermiştir. Ahmet Cevizci, “Platonculuğu” madde başı olarak almış eski kullanımına ilişkin bir bilgi vermemiştir. “Platonculuk” anlayışını ise şu şekilde tanımlamıştır; Platon’un etkisiyle duyuşal dünyadaki bireylerden, tikellerden ayrı ve zihinden bağımsız bir gerçekliğin, akıl yoluyla kavranabilen ayrı bir varlık alanının varlığını kabul etme tavrı.¹⁷⁷ Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “Platonculuk” madde başı olarak verilmiştir. “Eflatun” da madde başı olarak verilmiş ancak felsefe ile ilişkilendirilmemiştir.¹⁷⁸

4.47 Platonik: Eflatuni, Âşık-i Pur Salahi Eflatuni: Platonik:

Bianchi, sözlüğünde “platonik” karşılığı olarak “Eflatuni”, “âşık-i pur salahi Eflatuni” ifadesini vermiştir. “Eflatuni”, “âşık-i pur salahi eflatuni” günümüz Türkçesinde “platonik” olarak kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’ne “Platon ve platonik” sözcüklerini almamış ve “platonik” sözcüğünün eski kullanımına dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Ahmet Cevizci ise “platonik aşk” sözcüğünün karşısına bakınız; “platonik” şeklinde bir göndermede bulunmuş ve “platonik” sözcüğünü şu şekilde tanımlamıştır; ünlü Yunan filozofu Platon’a, Platon’un felsefesine özgü olan için kullanılan sıfat.¹⁷⁹ “Platonik” sözcüğünün eski kullanımına dair bir bilgi vermemiştir.

¹⁷⁶ Cevizci, a.g.e., s. 1514

¹⁷⁷ Cevizci, a.g.e., s. 1518

¹⁷⁸ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

¹⁷⁹ Cevizci, a.g.e., s. 1519

4.48 Peripatetikler: Meşşai, Meşşaiyyun: Péripatéticien:

Bianchi, sözlüğünde “peripatetiklerin” karşılığı olarak “meşşai ve meşşaiyyun” sözcüklerini vermiştir. “Meşşai ve meşşaiyyun” günümüz felsefe metinlerinde özellikle de İslam felsefesinde tercih edilmektedir. Fakat günümüzde “peripatetikler” kullanımı daha yaygındır. Bedia Akarsu, “peripatetikleri” madde başı olarak almış ve eski kullanımı da “meşaiyyun” olarak vermiş ve şu şekilde tanımlamıştır; Aristoteles’in yandaş ve öğrencileri.¹⁸⁰ Ahmet Cevizci ise sözlüğünde “peripatetikleri” madde başı olarak almış ancak eski kullanımına ilişkin herhangi bir açıklamaya yer vermemiş ve şu tanımlı yapmıştır; felsefe tarihinde Aristoteles’in izleyicilerine verilen ad.¹⁸¹

4.49 Pythagoras: Fitagoras: Pythagore:

Bianchi, sözlüğünde “Pythagoras” karşılığı olarak “Fitagoras”ı vermiştir. Fakat günümüzde felsefe çalışmalarında “Pythagoras” olarak kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, “Pythagoras” a sözlüğünde değinmemiş ancak madde başı olarak “Pitagorasçılık” vermiştir. Eski kullanımını da “Fisagoriye” olarak göstermiştir. Ahmet Cevizci de “Pythagoras” yerine “Pythagorasçılar” madde başı olarak almış ancak “Pythagorasçılığın” eski kullanımına yer vermemiştir.¹⁸²

4.50 Pythagorasçılık: Fitagoras Mezhebi: Pythagorisme:

Bianchi’nin sözlüğünde, Fransızca “Pythagorisme” karşılığı olarak “Fitagoras mezhebini” vermiştir. Ancak günümüzde “Pythagorasçılık” olarak kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “Pitagorasçılık” madde başı olarak almıştır. Ahmet Cevizci’nin sözlüğünde, “Pythagorasçılar ve Pythagorasçılık” şeklinde iki madde başı bulunmaktadır. 1. madde başında “Pythagorasçılar”, 2. madde başında “Pythagorasçılık” maddesini anlatmıştır; MÖ 525 yılında Pythagoras ve arkadaşları tarafından kurulan felsefe okulu ve dini cemaatin temel fikir, öğretisi ya da akideleri için kullanılan terim.¹⁸³

¹⁸⁰ Akarsu, a.g.e., s. 141

¹⁸¹ Cevizci, a.g.e., s.1506

¹⁸² Cevizci, a.g.e., s.1579-1580

¹⁸³ Cevizci, a.g.e., s. 1578-1579

4.51 Pyrrhon: Ehl-i Mezhebu'l-Şuk: Pyrrhonien:

Bianchi, sözlüğünde Fransızca “Pyrrhon” sözcüğünü “ehli mezheb ul-şuk” şeklinde vermiştir. Günümüz felsefe metinlerinde “Pyrrhon” olarak kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “Pyrrhon” değil “Pyrrhonculuğu” madde başı olarak almıştır. Eski Türkçedeki kullanımını ise “Pironiye” olarak belirtmiştir. “Pironculuk” maddesinde de bakınız; “kuşkuculuk” göndermesinde de bulunmuştur. Ahmet Cevizci, sözlüğünde “Pyrrhon”u madde başı olarak almış ve şu tanıma vermiştir; MÖ 365-275 yılları arasında yaşamış olan, kuşkuculuğun kurucusu ünlü Yunan düşünür.¹⁸⁴ Eski kullanıma ilişkin herhangi bir bilgi vermemiştir

4.52 Pironizm: Mezheb-i Ehlu'l-Şukuk: Pyrrhonisme:

Bianchi, sözlüğünde Fransızca “pyrrhonisme” karşılığı olarak “mezhebi ehli ul-şukuk” ifadesini kullanmıştır. Günümüzde yaygın olarak, “pironizm” olarak kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, madde başı olarak “Pironculuk” ifadesini kullanmış ve eski kullanımını da “pironiye” olarak vermiştir. Ahmet Cevizci ise hem “pyrrhon” hem de “pyrrhonismi” madde başı olarak almış ancak eski kullanımına dair herhangi bir bilgi vermemiştir.¹⁸⁵

4.53 Pragmatik: Umuri Mezhebe Dair Kanunname: Pragmatique

Bianchi, sözlüğünde Fransızca “pragmatique” sözcüğünün karşılığı olarak “umuri mezhebe dair kanunname” ifadesini kullanmıştır. Günümüzde ise “pragmatik” sözcüğü yaygınlık kazanmıştır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “pragmacılık” sözcüğünü madde başı olarak almış ve şu şekilde tanımlamıştır; doğruluğu ve gerçekliği tek yanlı olarak yalnızca eylemlerin sonuçları ve başarıları ile değerlendirilen felsefe öğretisi.¹⁸⁶ Aynı maddede; “ahlak felsefesi olarak yararcılık”, “bilgi kuramı olarak da araççılık” eş anlamlı olarak verilmiştir. Ahmet Cevizci de sözlüğünde “pragmatik sözcüğünü” madde başı olarak almış ancak eski kullanımına dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “pragmatik” madde başı

¹⁸⁴ Cevizci, a.g.e., s. 1512

¹⁸⁵ Cevizci, a.g.e., s. 1512-1513

¹⁸⁶ Akarsu, a.g.e., s.141

olarak verilmiş, açıklamasında ise “yararcılık” sözcüğü kullanılmıştır. Bununla birlikte “yararcı” sözcüğüne de madde başı olarak yer verilmiş açıklama kısmında da “faydacı”, “pragmatik” şeklinde ifade edilmiştir.

4.54 Politeizm (Çoktanrıcılık): Şirk, Mezhebu’l-İşrak Billah: Polythéisme

Bianchi, sözlüğünde “politeizm” sözcüğünün karşılığı olarak “şirk, mezheb-ul işrak billah” sözcüklerini vermiştir. Günümüzde ise “politeizm” veya “çoktanrıcılık” sözcükleri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “çoktanrıcılık” sözcüğünü madde başı olarak kullanmış ve Eski Türkçedeki kullanımını “kesret-i ilah mesleği” olarak vermiştir. Ahmet Ceviz ise “çoktanrıcılık” sözcüğünü madde başı olarak almış ve şu şekilde tanımlamıştır; ilahi gerçekliğin özü itibarıyla bir değil de çok olduğunu, birden çok tanrının var olduğunu savunan anlayış.¹⁸⁷ Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğü ise “politeist” sözcüğünü madde başı olarak vermiş açıklama kısmını da “çoktanrıcılık” olarak belirtmiştir. “Çoktanrıcılık” sözcüğü de madde başı olarak yer verilmiş açıklama bölümünde de “politeist” ve “paganizm” sözcükleri belirtilmiştir.

4.55 Rönesans: Teceddüd-i Hayat: Renaissance

Bianchi, sözlüğünde Fransızca “renaissance” karşılığı olarak “teceddüd-i hayat” sözcüğünü kullanmıştır. Ancak günümüz Türkçesinde “tecedüdd-i hayat” kullanılmamaktadır. Bunun yerine Fransızca kökenli “rönesans” sözcüğü tercih edilmektedir. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “Rönesans” sözcüğünü almamıştır. Buna karşın Ahmet Cevizci, “rönesans” sözcüğünü madde başı olarak almış ve şu şekilde tanımlamıştır; XIV, XV ve XVI yüzyıllarda ortaya çıkıp Ortaçağ’dan modern zamanlara geçişe aracılık eden ve kültürel ya da entelektüel açıdan klasik kültüre dönük ilginin canlanmasıyla karakterize olan tarihsel dönem.¹⁸⁸ Türk Dil Kurumu elektronik sözlüğünde “rönesans”; “uyanış” olarak verilmiştir.

¹⁸⁷ Cevizci, a.g.e., s. 480

¹⁸⁸ Cevizci, a.g.e., s.1618

4.56 Ruh: Can, Ruh, Ervah, Nefes: Ame

Bianchi, sözlüğünde Fransızca “ame” sözcüğü karşılığı olarak “can, ruh, nefes” sözcüklerini kullanmıştır. Günümüz felsefe çalışmalarında “ruh” sözcüğü ile birlikte “tin” sözcüğü de yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “ruh” sözcüğünü madde başı olarak vermiş ve şu tanımları yapmıştır; bedeni etkin kılan canlılık ilkesi, bedenin yaşama gücü, yaşama soluğu olarak.¹⁸⁹ Aynı sözlüğün terimler dizininde Bedia Akarsu, “ruh” sözcüğünün karşılığı olarak “tin” sözcüğünü vermiştir. Ahmet Cevizci ise “tin” sözcüğünü madde başı olarak vermiş ve şu tanımını yapmıştır; bir kimsenin tinsel etkinliğinin ve çok çeşitli bilinç hallerinin merkezi; o kişinin benliğini meydana getiren entelektüel, ahlaki ve duygusal yetilerin tümü.¹⁹⁰ Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “ruh” madde başı olarak verilmiş ve açıklama kısmında sekiz farklı tanımları yapılmıştır.

Bunlar:

1. “can”, 2. “ilahi, manevi cevher ve tin”, 3. “en önemli nokta”, 4. “duygu”, 5. “karakter”, 6. “göze çarpan en belirgin nitelik”, 7. “esans”, 8. “felsefede bedeni etkin kılan canlılık ilkesi, bedenin hayat gücü” olarak verilmiştir.

4.57 Soyut: Mücerreden ve Bittecrid: Abstractivement

Bianchi, sözlüğünde Fransızca “abstractivement” karşılığı olarak “mücerreden ve bittecrid” sözcüklerini kullanmıştır. Günümüzde genel olarak “soyut” sözcüğünün kullanımı yaygınlık göstermektedir. Bununla birlikte zaman zaman, “Mücerret” sözcüğünün de kullanıldığı görülmektedir. Bedia Akarsu, sözlüğünde “soyut” sözcüğünü madde başı olarak almış ve şu şekilde tanımlamış; soyutlama ile elde edilmiş bir kavram, bir düşünce.¹⁹¹ Eski Türkçe kullanımını ise “mücerret” olarak vermiştir. Ahmet Cevizci’nin sözlüğünde de “soyut” madde başı olarak alınmış ve şu tanımları yapılmıştır; nesnelerin olayların onlardan yani nesnelerin olayların ve fenomenlerin kendilerinden ayrı olarak düşünülen ya da değerlendirilen nitelikleri için

¹⁸⁹ Akarsu, a.g.e., s. 143

¹⁹⁰ Cevizci, a.g.e., s.1619

¹⁹¹ Akarsu, a.g.e., s. 152

kullanılan sıfat.¹⁹² 2023 yılı Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “soyut” sözcüğü madde başı olarak verilmiş bu başlığın açıklama kısmında “mücerret” sözcüğüne de yer verilmiştir.

4.58 Septisizm (Kuşkuculuk): Ehlu’ş-Şekk: Scepticisme

Bianchi Fransızca “scepticisme” karşılığı olarak “ehlu’ş-şekk” sözcüğünü kullanmıştır. Bianchi tarafından kullanılan bu sözcük; günümüzde yerini “kuşkuculuk” veya “şüphecilik” sözcüklerine bırakmıştır. Bazı kimseler tarafından “septisizm” sözcüğü de kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “kuşkuculuk” sözcüğünü madde başı olarak almış ve Eski Türkçe kullanımı ise de “hisbaniye ve reybiye” şeklinde vermiştir. Ahmet Cevizci, “kuşkuculuk” sözcüğünü madde başı olarak almış fakat Eski Türkçe kullanımına dair bilgi vermemiştir. Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde de “kuşkuculuk” madde başı olarak verilmiş, sözcüğün açıklama kısmında da “ikircilik, ikircimlik, işkirlilik, şüphecilik” tanımlamalarına yer verilmiştir.¹⁹³

4.59 Sermaye: Sermaye: Capitaliste:

Bianchi, sözlüğünde Fransızca “capitaliste” sözcüğüne karşılık olarak “sermaye” sözcüğünü vermiştir. Bu anlamıyla “sermaye”, günümüz Türkçesinde de kullanılmaktadır. Genel kabule göre “sermaye” sözcüğü ile birlikte “kapitalizm” sözcüğü de kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, “kapitalizm veya sermaye” sözcüklerine sözlüğünde yer vermemiştir. Ahmet Cevizci ise “kapitalizmi” madde başı olarak kullanmış ve şu şekilde tanımına yer vermiştir; en genel anlamı içinde, sermayenin en temel üretim aracı olduğu ekonomik sistem veya üretim tarzı için kullanılan terim.¹⁹⁴ Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “kapitalist” sözcüğü madde başı olarak alınmış ve açıklama kısmında da “sermayeci” olarak ifade edilmiştir.

¹⁹² Cevizci, a.g.e., s. 1744-1745

¹⁹³ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

¹⁹⁴ Cevizci, a.g.e., s. 1105

4.60 Skolastik: Mektebii, Kaide-i Medreseye Muvafık: Scolastique

Bianchi, sözlüğünde “skolastik” karşılığı olarak “mektebii ve kaide-i medreseye muvafık” sözcüklerini kullanmıştır. Günümüzde “mektep” yerine “okul” sözcüğü yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, sözlüğüne “skolastik” sözcüğünü almış ve şu şekilde tanımlamıştır; inanç ile bilgiyi kilise öğretisiyle özellikle Aristoteles’in bilimsel dizgesini uyumlu bir şekilde birleştirmeye çalışan Ortaçağ felsefesi.¹⁹⁵ Ancak Eski Türkçe kullanımına ilişkin herhangi bir bilgi vermemiştir. Ahmet Cevizci, sözlüğünde madde başı olarak hem “skolastik” sözcüğünü hem de “skolastik felsefe” maddesini almış ve şu şekilde tanımlamıştır; ortaçağda hâkim olan, Grek felsefesinin kavramsal araçlarından yararlanılarak oluşturulmuş Tanrı merkezli düşünce sistemi.¹⁹⁶ Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “skolastik” sözcüğü Ortaçağ felsefesi olarak verilmiştir.

4.61 Sofist: Mugallatalı Söz Yapan, Sofist: Sophiste

Bianchi, sözlüğünde “sofist” karşılığı olarak “mugalatalı söz yapan ve sofist” sözcüklerini vermiştir. Günümüzdeki felsefe metinlerinde daha çok “sofist” olarak kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, sözlüğüne “sofistler” şeklinde almıştır. Ayrıca Eski Türkçedeki kullanımını da “sofistaiye” olarak vermiştir. Ahmet Cevizci de madde başı olarak “sofistleri” almış ve şu şekilde tanımlamıştır; MÖ 5. ve 4. yüzyılda siyasi ve toplumsal koşulların değişmesinin ve doğa felsefesinin iflasının ardından insan üzerine felsefenin başlatıcısı olarak ortaya çıkan gezgin felsefe öğretmenleri grubu.¹⁹⁷ Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “sofist” madde başı olarak verilmiş ve açıklama kısmında “bilgici, safsatacı, yanıltıcı” sözcüklerine yer verilmiştir.

4.62 Sokrates: Sokrat, Sokratu’l-Hâkim, Muziyenu’l-Hikmet: Socrate

Bianchi, sözlüğünde “Sokrates”i; “Sokrat, Sokrat’ul hâkim, muziyen el-hikmet” şeklinde ifade etmiştir. Günümüz Türkçesinde “Sokrat ve Sokrates” şeklinde kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’ne “Sokrates”i madde başı

¹⁹⁵ Akarsu, a.g.e., s.151

¹⁹⁶ Cevizci, a.g.e., s. 1705

¹⁹⁷ Cevizci, a.g.e., s. 1708

olarak almamıştır. Sözcükler dizininde de “Sokrates”e değinmemiştir. Ahmet Cevizci, “Sokrates”i madde başı olarak almış ve şu şekilde bilgi vermiştir; MÖ 469-399 yılları arasında yaşamış olan ünlü Yunan düşünür.¹⁹⁸

4.63 Sokratik: Sokrati, Sokratun: Socraticue

Bianchi, “sokratik” sözcüğünü “sokrati ve sokratun” sözcükleriyle karşılamıştır. Günümüzde daha çok “sokratik” olarak kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “sokratiğe” yer vermemiştir. Ahmet Cevizci ise “sokratik” yerine “sokratik yöntem” sözcüğünü madde olarak almıştır. Ve şu şekilde tanımlamıştır; Platon’un sokratik diyaloglarında belli bir etik görüşün temel tezlerini ortaya koyarken, başka insanlarla ortak bir araştırma içinde ahlak alanında doğru bilgiyi ararken gördüğümüz Sokrates’in hem genel olarak sofistlere alternatif eğitim anlayışının hem de bilgi araştırmasının ayrılmaz bir parçası olan olumsuz çürütme yöntemi.¹⁹⁹

4.64 Stoacı: Mezheb-i Revakiyyuna Tabii Olan, Felsef-i Zenoni: Stoïcien

Bianchi, sözlüğünde “stoacılığın” karşılığı olarak “mezhebi revakiyyuna tabii olan”, “felsef-i Zenoni” ifadesini kullanmıştır. Günümüz Türkçesinde ise “stoacılık” sözcüğü yaygın olarak kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, “stoacılığı” madde başı olarak almış ve şu şekilde tanımlamıştır; usun egemenliğini, doğaya uygun yaşamayı, ruhun sarsılmazlığını, duyumsamazlığı ve dünya yurttaşlığı ülküsünü erek olarak koyan, Kıbrıslı Zenon’un kurduğu Felsefe okulu.²⁰⁰ Eski Türkçe kullanımını ise “revakiye” olarak vermiştir. Ahmet Cevizci ise sözlüğünde, “stoacıları” madde başı olarak almış Eski kullanımına dair bir bilgi vermemiştir. Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde de “stoacı” madde başı olarak alınmış ve açıklama kısmında “stoacılık” yanlısı şeklinde tanımlanmıştır.

¹⁹⁸ Cevizci, a.g.e., s. 1714

¹⁹⁹ Cevizci, a.g.e., s.1718

²⁰⁰ Akarsu, a.g.e., s.154

4.65 Stoacılık: Mezheb-i Hukema-i Revakiyyun, Felsef-i Zenoni: Stoïcisme

Bianchi, Fransızca “stoïcisme” sözcüğünün karşılığını “mezhebi hukema-i revakiyyun” ve “felsef-i zenon” olarak vermiştir. Günümüz felsefe metin ve araştırmalarında genellikle “stoacılık” olarak kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, “stoacılığı” madde başı olarak almış ve Eski Türkçe kullanımını “revakiye” şeklinde vermiştir. Ahmet Cevizci de “staocılığı” sözlüğüne madde başı olarak almıştır. Ancak eski kullanımına dair bir bilgi vermemiştir. Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde ise “stoacılık” madde başı olarak verilmiş ve açıklama bölümünde “revakiye” sözcüğüne de yer verilmiştir.²⁰¹

4.66 Totoloji: Tekrar-i Mana, Teksiru’l-Kelam: Tautologie

Bianchi, sözlüğünde Fransızca “tautologie” karşılığı olarak “tekrar-ı mana, teksir ul kelam” sözcüklerini kullanmıştır. Günümüzdeki yaygın kullanımı “totoloji” sözcüğüdür. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “totolojinin” karşısına bakınız; “eşsöz” göndermesinde bulunmuş, “eşsöz” maddesinde de “totolojinin” açıklamasını yapmış ve açıklamanın sonunda bakınız; “kısır döngü” göndermesini yapmıştır. Ayrıca Eski Türkçe kullanımına ilişkin olarak “iade-i mana” sözcüğünü vermiş ve şu tanımı da yapmıştır; aynı içeriği aynı anlamda türlü sözcüklerle anlatma yöntemi.²⁰² Ahmet Ceviz de “totolojiyi” madde başı olarak almış ve şu açıklamayı yapmıştır; aynı anlamı, farklı sözcükler kullanarak tekrarlayan, aynı düşünceyi değişik ifadelerle yeniden ortaya koyan tümce veya yargı.²⁰³

4.67 Tanrıtanımazlık: Allah-u Teallanın Vucudini İnkâr Etmeklik, Zindekat, İlhad: Athéisme

Bianchi, sözlüğünde Fransızca “atheisme” sözcüğünün karşılığı olarak; “Allah’u teallanın vucudini inkâr etmeklik, zindekat, ilhad” sözcüklerini kullanmıştır. Günümüzde ise “tanrıtanımaz veya ateizm” terimleri kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, sözlüğünde madde başı olarak “tanrıtanımazlık” terimine yer vermiştir. Eski

²⁰¹ TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023

²⁰² Akarsu, a.g.e., s.68

²⁰³ Cevizci, a.g.e., s.1850

kullanımına ilişkin olarak da “ilhat” sözcüğünü kullanmıştır. Sözlüğünün sonundaki terimler dizininde ise “ateizme” karşılık olarak “tanrıtanımaz” sözcüğünü vermiştir. Ahmet Cevizci, “ateizm” terimini madde başı olarak almış ve şu şekilde tanımlamıştır; tanrının veya tanrıların var olmadığı inancına dayanan felsefe akımı.²⁰⁴ Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “ateizm” terimine madde başı olarak yer verilmiş, açıklama bölümünde de “tanrıtanımazlık” olarak ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra “tanrıtanımazlık” da madde başı olarak verilmiştir.

4.68 Teizm: Yalnız Olan Allah'a İnanma, İman Billah-i Vahid: Téizme:

Bianchi, sözlüğünde “teizm” sözcüğünün karşılığını “yalnız olan Allah’a inanma ve iman billah-i vahid” olarak vermiştir. Günümüz Türkçesindeki kullanımı ise genellikle “tanrıcilik” veya “teizm” şeklindedir. Bedia Akarsu, sözlüğünde “tanrıcilik” sözcüğünü madde başı olarak almış, eski kullanımını ise “ilahiye” olarak vermiştir. Ahmet Cevizci ise “teizm” terimini madde başı olarak almış ve şu şekilde tanımlamıştır; var olan her şeyin yaratıcısı olan bir tanrının varoluşuna inanma, tanrının mutlak ve sınırsız bir bilgiye ve güce sahip olduğuna sarsılmaz bir inanç besleme.²⁰⁵ Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “teizm” madde başı olarak verilmiş açıklama kısmında “tanrıcilik” olarak belirtilmiştir. Aynı şekilde “tanrıcilik” da madde başı olarak gösterilmiştir.

4.69 Töz: Cevher: Substance

Bianchi, sözlüğünde “substance” sözcüğünü “cevher” sözcüğüyle karşılamıştır. Günümüz felsefe metinlerinde daha çok “töz” şeklinde, zaman zaman da “cevher” şeklinde kullanılmaktadır. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “töz” sözcüğünü madde başı olarak almış ve eski kullanımını da “cevher” olarak belirtmiştir. Ahmet Cevizci de sözlüğünde “töz” sözcüğünü madde başı olarak almış ve şu şekilde tanımlamıştır; bir şeyin kendisinden dolayı veya kendisi sayesinde başka şeylerden ayrılmış bir şey olarak belirlenmiş bir doğaya sahip olduğu şey.²⁰⁶ Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “töz” madde başı olarak verilmiş ve açıklama

²⁰⁴ Cevizci, a.g.e., s. 187

²⁰⁵ Cevizci, a.g.e., s.1812

²⁰⁶ Cevizci, a.g.e., s.1851

kısımında da “cevher” sözcüğü kullanılmıştır. Aynı zamanda “cevher” sözcüğü de madde başı olarak verilmiştir.

4.70 Teoloji: İlm-i İlahi, İlm-i Lahut: Théologie

Bianchi, “teoloji” sözcüğünü; “İlm-i İlahi ve İlm-i Lahut” ile karşılamıştır. Günümüz Türkçesinde “teoloji” ve “tanrıbilimi” kullanımları yaygınlık kazanmıştır. Bedia Akarsu, sözlüğünde “tanrıbilim” sözcüğünü madde başı olarak almış ve şu şekilde tanımlanmıştır; Tanrı ve tanrılar üzerine tanrısal olan üzerine öğretiler²⁰⁷ Ayrıca “tanrıbiliminin” eski kullanımı da “ilahiyat” olarak vermiştir Ahmet Cevizci ise sözlüğünde, “teoloji” sözcüğünü madde başı olarak almış ve eski kullanımına dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünde “teoloji” madde başı olarak verilmiş, açıklama bölümünde ise “tanrı bilimi” tanımına yer verilmiştir. Ayrıcada “tanrı bilimi” de madde başı olarak alınmış, açıklama kısmında “ilahiyat ve teoloji” sözcüklerine değinilmiştir.

4.71 Veda: Hindistan’ın Dini Kitabeleri: Veda

Bianchi, sözlüğünde “veda” sözcüğünü “Hindistan’ın dinî kitabeleri” olarak karşılamıştır. Günümüzde de “veda, vedalar” olarak kullanımı yaygındır. Bedia Akarsu, “veda” sözcüğünü madde başı olarak almış ve “vedaların” Sanskritçede “bilme” anlamına geldiğini belirterek şu tanımlamayı yapmıştır; eski Hint kültürünün kutsal yazıları, dinsel metinler ve bunlarla ilgili açıklamalar.²⁰⁸ Ahmet Cevizci de, “veda” sözcüğünü madde başı olarak almıştır.

²⁰⁷ Akarsu, a.g.e., s.158

²⁰⁸ Akarsu, a.g.e., s.181

5. SONUÇ

19. yüzyıl Türk sözlükçülüğünü etkilemesi bakımından en önemli sözlüklerden biri Thomas Xavier Bianchi'nin "Français-Turc" sözlüğüdür. İncelememize konu olan Bianchi sözlüğünde, sözcüklerin madde başlarını Fransızca, karşılıklarını ise Osmanlı Türkçesi ile vermiştir. Bu sözlük, batılılaşma etkisiyle ortaya çıkan yeni kavram ve terimlerin Türkçe karşılıklarının ortaya çıkışında ve üretilmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Dönemi içerisinde, ebatı itibarıyla kolay taşınabilmesi, yeni kavram ve terimlerin kolaylıkla bulunabilmesi gibi nedenlerle yaygın bir biçimde okunmuş ve kullanılmıştır. Aynı zamanda diğer sözlük yazarlarını da etkilemesi bakımından oldukça önemlidir. Sadece Türk dili çalışmaları açısından değil felsefe açısından da önemlidir. Bianchi, hem İslami kaynaklarında hem de Batılı kaynaklarda yer alan filozoflara, felsefe terimlerine ve dinî kavramlara sözlüğünde yer vermiştir. Bazı terim ve kavramlara Türkçe sözlüklerden yararlanarak karşılıklar bulmuş ve tanım cümleleri oluşturmuştur. Sözlük iki ciltten oluşmaktadır: 1.cildi "A" harfiyle başlayıp "F" harfiyle; 2. cildi ise "G" harfiyle başlayıp "Z" ile bitmektedir. Sözlük, hacimli bir eser olması nedeniyle baskı sırasında bazı hatalar oluşmuştur. Bu hatalar, sözlüğün sonuna eklenen doğru-yanlış cetveliyle düzeltilmiştir. Söz konusu dönemde kitapların sonuna doğru-yanlış cetveli ekleyerek düzetme yapmak o dönemde yaygın bir usuldür. İncelememize konu olan eserin; 1. cildinin sonunda 126 sayfa, 2.cildin de ise 2 sayfalık doğru-yanlış cetveli bulunmaktadır. Söz konusu eser incelenerek; felsefeye ilişkin 202 terim ve kavram seçilmiştir. Seçilen bu terimler arasından da 71 sözcük ayrıntılı olarak incelenmiştir. Seçilen bu kavramalar bir tablo halinde 35 ve 43. sayfalarda verilmiştir. Seçilen bu sözcükler verilirken birinci sütunda Fransızcaları, 2. sütunda Osmanlı Türkçeleri, 3. Sütunda ise günümüz Türkçesindeki yaygın kullanımları verilmeye çalışılmıştır. Bianchi'nin sözlüğündeki terim ve kavramlar, "Bedia Akarsu" ve Ahmet Cevizci'nin sözlükleriyle karşılaştırılmıştır. Bununla birlikte Türk Dil Kurumunun elektronik sözlüğünden de yararlanılmıştır.

Bianchi'nin sözlüğünde kullanmış olduğu bazı terim ve kavramlar ile günümüzdeki kullanımları arasında hemen hemen herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Günümüz kullanımları açısından felsefeyle ilişkili olduğunu düşündüğümüz bazı kelimeler,

yukarıda tablo halinde verilmiştir. Yukarıda “Tablo” halinde verdiğimiz sözcüklerden bazıları irdelenmeye çalışılmıştır.

Bianchi, İlkçağ Felsefesinin önemli filozoflarına sözlüğünde yer vermiştir. Bunlar; “Aristoteles, Öklid, Platon, Pythagoras ve Sokrates” sözlükte yer alan filozoflardır. Bu filozofların adlarının Bianchi sözlüğündeki yazılışları ile günümüz yazılışlarında küçük farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin: Sokrates (Sokratun); Pythagoras (Fitagoras); Öklides (Öklid); Arito (Aritoteles). Ayrıca söz konusu filozofların düşüncelerine bağlı olarak gelişen ekollere de değinmiştir. Ve bu ekoller Bianchi’nin yazış şekli ve yüklediği anlamla günümüz yazılış ve anlamları arasında farklılıklar oluşmuştur. Bunlar Mezheb-i Aritotelesiye (Aristotelesçilik); mezhebi Eflatun (Platonculuk); Fitagoras mezheb-i (Pythagorasçılık); mezheb-i ehlu’ş-şukuk (kuşkuculuk, Pironizm); Sokratun (Sokrates); mezheb-i hukema-i revakiyyun, felsef-i zenoni (Zenon, Staocılık); mugalatalı söz yapanlar (Sofist); Epikuros filosofun hem mezhebi olan (Epikürosçuluk); Mezhebu’l-hukemayyu’l-kelbiyyun (Kinizm). Günümüzde bunların kullanımlarını karşılayan farklı sözcükler kullanılmaktadır. Bianchi’nin sözlüğünde yer verdiği tek İslam felsefesi filozofu “İbn-i Sina”dır. Bianchi, sözlüğünde İbni Sina için; “Ebu Ali Sina ve Avicenna” yazılışını kullanmıştır. “Avicenna” sözcüğünü günümüzde Batılılar kullanmaktadır. Fakat ülkemizde daha yaygın olarak “İbn-i Sina” kullanılmaktadır. “Phyrrhon” sözlükte; “Ehl-i mezhebu’l-şuk” olarak karşılanmış ancak günümüzde yerini “Phyrrhon ve Piron” a bırakmıştır.

Bununla birlikte Bianchi’nin kullanımıyla günümüzdeki kullanımları aynı kalan sözcükler de bulunmaktadır. Örneğin; “kıyas” sözcüğü Bianchi sözlüğünde, aynı şekilde “kıyas” olarak yazılmış, günümüzde ise bazen “kıyas” bazen de “tasım” olarak kullanılmaktadır. “Mantık ilmi” yerine sadece “mantık” kullanılmaktadır. Bianchi, sözlüğünde “mecazı” karşılamak için “temsil, istiare ve mecazı” kullanmıştır. Günümüzde de aynı şekilde kullanılmaya devam etmektedir. Bianchi, sözlüğünde “ruh” sözcüğünün de birden çok anlamını vermiştir; “can, ruh, ervah, nefes” sözcüklerini sözlükteki “ruh” sözcüğünü karşılamak için kullanmıştır. “Ruh” sözcüğü Türkçeye Arapçadan geçmiş bir sözcüktür. Bianchi, sözlüğünde “sermaye” sözcüğünü aynı şekilde “sermaye” olarak kullanmıştır. “Sermaye” sözcüğü dilimize Farsçadan geçmiştir. Bu sözcük günümüze kadar anlam ve yazılışını korumuştur. Günümüzde

“kapitalizm” sözcüğünün kullanımı yaygınlık gösterse de “sermaye” sözcüğü de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bianchi, “cevher” sözcüğünü “töz” karşılığı olarak kullanmıştır. Günümüzde; hem “töz” hem de “cevher” kullanılmaya devam etmektedir. Bianchi sözlüğünde, “veda” sözcüğünü; Hindistan’ın dinî kitabeleri olarak tanımlamıştır günümüzde de aynı şekilde kullanılmaya devam etmektedir.

Bianchi’nin sözlüğünde bulunan felsefeye ilişkin bazı sözcüklerin yazılışları değişmiş fakat anlamları çok az ya da hiç değişmemiştir. Bianchi, sözlüğünde “analitik” sözcüğünün karşılığı olarak “hallî ve tafsîlî” sözcüklerini vermiş, günümüzde ise bu sözcükler yerine; “çözümleme ve analitik” sözcükleri kullanılmaktadır. “Antitez” sözcüğü; “izdad-ı kelimat” olarak karşılanmış ancak günümüzde yerini “antiteze” bırakmıştır. “Aşkın” sözcüğün sözlükteki karşılığı; “ala fayık ve efzel” sözcükleridir. Ancak günümüzde hem “aşkın” hem de “transcendant” sözcüklerinin kullanımı daha yaygındır. “Atom” sözcüğü; “cuz-i la yetecezza, zerret, zerre” kullanımdan düşmüştür. Bunun yerine, günümüzde “atom” kullanılmaktadır. “Astronomi” sözcüğü sözlükte “heyet, hayat, ilm-i heyet, ilm-i felek” sözcükleri ile karşılanmıştır. Bu sözcükler günümüzde; “astronomi” anlamıyla nadir olarak kullanılmaktadır. “Akademi” sözcüğü sözlükte; “medrese, meclis-i arif, cemaat-i ulema” sözcükleriyle karşılanmıştır. Bu sözcükler günümüzde anlam farklılaşmasına uğramıştır ve “akademi” sözcüğü yaygınlık kazanmıştır. Bianchi, “analoji” karşılığı olarak “benzeyiş” sözcüğünü kullanmıştır. Günümüzde “benzeyiş” sözcüğü sözlüklerimizde “analoji” karşılığı olarak kullanılsa da felsefe terimi olarak “analoji” daha yaygındır. “Deizm” sözcüğü sözlükte; “Allah’ın yalnız birliğine inanmaklık” şeklinde tanımlanmıştır. Günümüzde, “tanrıçılık” şeklinde Türkçeleştirilmekle birlikte “deizm” daha yaygındır. “Demokrasi” sözcüğü sözlükte; “halkın avam-ı nasuk hükümeti” şeklinde tanımlanmıştır ve günümüzde yerini “demokrasi” sözcüğüne bırakmıştır. “Diyalektik” sözcüğü sözlükte; “ilm-i mantık, fenn-i münazara” olarak karşılanmış ve bu sözcükler günümüzde yerini “diyalektik” sözcüğüne bırakmıştır. “Dogmatizm” sözcüğü sözlükte; “ikamet-i akaid” eden olarak verilmiş ve bu sözcük günümüzde “dogmatizm” olarak kullanılmaktadır. “Empirizm” sözcüğü sözlükte; “tıbb-i ameli” ile karşılanmış “tıbb-i ameli” yazılışıyla birlikte günümüzde yerini “empirizm ve deneycilik” sözcüklerine bırakmıştır. “Ether” sözcüğü sözlükte; “feleku’l-esir” olarak verilmiş, bu sözcük yazılışı yönünden günümüzde yerini “ether” sözcüğüne

bırakmıştır. “Eklektizm” sözcüğü sözlükte; “hikmet-i ehli intikad” olarak verilmiş, günümüzde yerini “seçmecilik ve eklektizime” bırakmıştır. “Etik” sözcüğünün sözlükteki karşılığı olarak; “ilm-i edeb, ilm-i adap, fenn-i ahlak” sözcükleri verilmiştir. Bununla birlikte günümüzde; “ilm-i edeb, ilm-i adap” sözcükleri kullanılmakla birlikte “ilm-i edeb” yerine “edeb, ilm-i adâb” yerine “adâb” ifadeleri, bazı kimselerce daha çok kullanılmaktadır. Ancak genel olarak günümüzde “ahlâk ve etik” sözcüklerinin kullanımı yaygınlık kazanmıştır. “Kozmogoni” sözcüğü sözlükte; “usul-u tekvin-i âlem” şeklinde ifade edilmiştir. Günümüzde, “evrendoğum” yerini “kozmooloji” sözcüğüne bırakmıştır. “Felsefe” sözcüğü, sözlükte birden fazla sözcükle karşılanmıştır. “Hikmet, hikmet-i tedris u mütalâ, filosofluk, felsefe”. Günümüzde, “felsefe” yaygınlık kazanmıştır. “Fenomen” sözcüğü sözlükte; “alamet-i semaviye” olarak karşılanmış, günümüzdeki kullanımını ise “görüngü ve fenomen” sözcüklerine bırakmıştır. “Mistisizm” sözcüğü sözlükte; “marifettulah ve ilm-i tasavvuf” olarak verilmiş, günümüzde “gizemcilik ve mistisizm” yaygınlık kazanmıştır. “Helenizm” sözcüğü sözlükte; “istila-i Yunan” olarak ifade edilmişse de bu sözcük günümüzde, “Helenizm” şeklinde kullanılmaktadır. “Hümanist” sözcüğü sözlükte; “muallimu’l-ulumu’l-edebiyye” olarak karşılanmış, ancak günümüzde yerini “insancılık ve hümanist” sözcüklerine bırakmıştır. “Anarşizm” sözcüğü sözlükte; “hükümeteşizlik” ile karşılanmış, günümüzde yerini “anarşizm” sözcüğüne bırakmıştır. “İdea” sözcüğü sözlükteki karşılığı olarak; “mana, fikir ve tasavvur” sözcükleri kullanılmıştır. Günümüzde, “ülkü ve idea” olarak kullanılmaktadır. “İdealizm” sözcüğünün sözlükteki kullanımı “ittikad-ı ehali” ve “tasavvurat” sözcükleri verilmiştir. Günümüzde, “idealizm” sözcüğü yaygınlık kazanmıştır. “Kinik” sözcüğünün sözlükteki karşılığı olarak; “kelbiyun, arsızlık ve köpek” sözcükleri verilmiştir. Bu sözcükler günümüzde yerini “kinizm” sözcüğüne bırakmıştır. “Kozmooloji” sözcüğü sözlükte; “ilm-i kavaidu’d-dünya” olarak karşılanmış, fakat günümüzde “kozmooloji” olarak kullanılmaktadır. “Liberal” sözcüğü sözlükte; “ehl-i efkâr-i serbestiyet” olarak verilmiş, ancak günümüzde nadir olarak “serbestiye” şeklinde de kullanılır. Fakat yaygın olarak “liberal” sözcüğü tercih edilmiştir. “Makyavelizm” sözcüğü sözlükte; “hile u fitney-i mütezammin”, “politika usulü” cümlesi ile karşılanmıştır. Günümüzde ise “Makyavelizm” sözcüğünün kullanımı daha yaygındır. “Materyalizm” sözcüğü sözlükte “mezheb el-mutakidin ala vücud el-maddet fakad” cümlesi ile karşılanmış lakin günümüzde yerini; “özdekçilik,

maddecilik ve materyalizm” sözcüklerine bırakmıştır. “Metafizik” sözcüğü sözlükte; “ilm-i kelâm” sözcüğü ile karşılanmış ancak günümüzde yerini, “metafizik” sözcüğüne bırakmıştır. “Mitoloji” sözcüğü sözlükte; “esatir-i evveli” ile verilmiş ve bu sözcük günümüz Türkçesinde “mitoloji” olarak kullanılmaktadır. “monarşi” sözcüğü sözlükte “padişallık ve Hükümet-i sultanlık” sözcükleri ile birlikte karşılanmış fakat bu sözcükler günümüzde yerini “monarşi” sözcüğüne bırakmıştır. “Causalite” sözcüğü sözlükte; “sebebiyet” olarak verilmiştir. Günümüzde ise daha çok “nedensellik” olarak kullanılmaktadır. “Ontoloji” sözcüğü sözlükte; “ilm-i tecridu’l-vücut” olarak karşılanmış ancak günümüzde yerini “varlıkbilim” veya “ontoloji” sözcüklerine bırakmıştır. “Platonik” sözcüğü sözlükte; “Eflatuni ve âşık-i pur salahi eflatuni” olarak karşılanmış ancak günümüzde yerini, “platonik” sözcüğüne bırakmıştır. “Peripateticien” sözcüğü sözlükte; “meşşai ve meşşaiyyun” sözcükleri ile karşılanmış ancak günümüzde, “peripatetikler” yaygınlık kazanmıştır. “Pragmatik” sözcüğü sözlükte; “umuri mezhebe dair kanunname” cümlesi ile karşılanmış ancak günümüzde, “pragmatik” sözcüğü yaygınlık kazanmıştır. “Politeizm” sözcüğü sözlükte; “şirk ve mezhebu’l-işrak billah” ile karşılanmıştır. “Şirk” sözcüğü günümüzde, “çoktanrıcılık ve politeizm” sözcükleriyle karşılanmaktadır. “Rönesans” sözcüğü sözlükte; “teceddüd-i hayat” sözcüğü ile karşılanmış ancak günümüzde, “Rönesans” sözcüğü yaygınlık kazanmıştır. “Septisizm” sözcüğü sözlükte; “ehlu’ş-şekk” sözcüğü ile verilmiş ancak günümüzde, “kuşkuculuk veya şüphecilik” kullanılmaktadır. “Skolastik” sözcüğü sözlükte; “mektebi ve kaide-i Medreseye muvafık” şeklinde verilmiştir. Günümüzde, “skolastik” sözcüğü yaygınlık kazanmıştır. “Staocien” sözcüğü sözlükte; “mezheb-i revakiyyuna tabii olan ve felsefi zenoni” olarak karşılanmış ancak günümüzde, “staoci ve staocılar”, “staocılık” olarak kullanımı yaygınlık kazanmıştır. “Totoloji” sözcüğü sözlükte; “tekrar-i mana ve teksiru’l-kelam” olarak karşılanmış fakat günümüzde, yerini “eşsöz ve totoloji” sözcüklerine bırakmıştır. “Ateizm” sözcüğü sözlükte; “Allah-u Teallanın Vucudini inkâr etmeklik”, “zindekat ve ilhad” sözcüklerine karşılık olarak verilmiştir. Ancak günümüzde yerini; “tanrıtanımazlık” veya “ateizm” sözcüklerine bırakmıştır. “Teizm” sözcüğü sözlükte; “Yalnız olan Allah'a inanma” ve “iman billah-i vahid” cümleleri ile karşılanmıştır. Bu cümleler arasında Yalnız olan Allah'a inanma ifade biçimiyle “teizmin” tanımı şeklinde verilmiştir. Günümüzde yerini, “tanrıcılık” veya “teizm” sözcüklerine bırakmıştır. “Teoloji” sözcüğü sözlükte; “ilm-i ilahi”, “ilm-i lahut”

sözcükleri ile karşılanmış günümüzde yerini, “tanrıbilim, ilahiyat ve teoloji” sözcüklerine bırakmıştır.

Bianchi; sözlüğünde madde başlarını Fransızca, karşılıklarını ise Osmanlı Türkçesi ile verilmiştir. Bianchi, Arap harfli Osmanlı Türkçesi ile verdiği karşılıkların yanına Latin harfleriyle okunuşlarını da vermiştir. Bianchi’nin sözlüğünde, felsefe terim ve kavramlarını ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça sözcüklerden oluşturmuştur. Bu terimlerden bazıları günümüzde halen kullanılırken bazıları ise kullanımdan düşmüştür. Bianchi’nin sözlüğünde verdiği Arapça, Farsça felsefe terimleri, yerini başta Fransızca olmak üzere Batı dillerinden giren kavram ve terimlere bırakmıştır. Bianchi, sözlüğünde kısmen de olsa felsefe terimlerinin öz Türkçe karşılıklarını vermiştir. Bianchi’nin sözlüğünde bulunan bazı felsefe terim ve kavramları kullanımdan düşmüş ya da yerini başka terim ve kavramlara bırakmıştır. Bununla birlikte felsefe terimleri arasında yer alan filozof, felsefi akımlara ve okullara karşılık olarak kullandığı sözcüklerin önemli bir kısmı bugün de kullanılmaya devam etmektedir. Ancak günümüzde başta Fransızca olmak üzere diğer Batı dillerinden küçük değişikliklerle ya da olduğu gibi geçen pek çok terim ve sözcük bulunmaktadır. Bianchi’nin sözlüğünü hazırladığı 19. yüzyıl başından günümüze dek pek çok terim ve kavram; ya yazılışı ya da anlamı açısından değişiklikler göstermiştir. Bianchi’nin yaşam öyküsü hakkında elde edilmesi ve ulaşılması güç kaynaklarda bulunan bilgiler daha derli toplu ve eksiksiz bir biçimde verilmeye çalışılmıştır. Bianchi’nin eserleri hakkında bilgi veren kaynaklarda bulunmayan bazı eserleri de çalışmamıza eklenmiş ve eserlerinin eksiksiz bir listesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akalın, Ş.H. (2010). Sözlüğün tarihi. *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 699.
- Akarsu, B. (1975). *Felsefe terimler sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları. 408.
- Akün, Ö. F (1992). Bianchi Thomas-Xavier. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. 6. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Akyıldız, A. (2018). *İlk Türk akademisi Encümeni Danişin kuruluşu ve faaliyetleri (1851-1862)*. (1. Baskı). Ses Reklam Matbaacılık.
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. Kesit Yayınları.
- Barbier, M. (1881). *Kitab-ı Dererü 'lummaniyye fi Lügati'l Osmaniyye*. (Dictionnaire Turc-Français). Paris.
- Bianchi, T.X. (1831). *Vocabulaire Français-Turc* Everat imprimeur de la Société de Géographie. Ra de cadran no 16. Paris.
- Bianchi, T.X. (1835). *Dictionnaire Turc-Français*. Paris. Tome premier.
- Bianchi, T.X. (1843). *Dictionnaire Français-Turc*. Paris. Tome premier.
- Caussin de P. (1832). Critique Littéraire. Vocabulaire Français-Turc a l'usage des interpreters et autres voyageurs dans le levant. T. X. Bianchi. *Journal Asiatique*, 1(06) 9
- Cevizci, A. (2020). *Büyük felsefe sözlüğü*. (2. Baskı). Say Yayınları.
- Findley, C. V. (2007). Redhouse Sir James William. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. 34. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Hitzel, F. (1995). *Dil oğlanları ve tercümanlar*. M. Sert (Çev.). YKY.
- Kaçalin, M. S. (2006). Mütercim Asım Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kalafat, Ş. (2017). Bir sözlüksel bilmece, Redhouse'un kayıp Türkçe sözlüğüne ne oldu?. *Bilig*, 82.
- Kallek, C. (1992). Bardier de Meynard, Casimir Adrien. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C5. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

- Kara, İ. (1990). Redhouse sözlüğü. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C 7. Dergâh Yayınevi.
- Karatay, F. E. (1961). *Topkapı Sarayı müzesi kütüphanesi Türkçe yazmalar kataloğu*. A.II/ 5258.2
- Kaşgarlı, M. (1985). *Divan-ı Lügat-it-Türk*. B. Atalay (Çev.), Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Kılıç, H. (1989). Ahteri kebir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. I. İstanbul
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Langrange, G.D. (1851). Bibliographié Annuaniré Imprial Ottoman de 1267 (Bianchi). *Journal Asiatique*, 4, 17.
- Meynard, B. D. (1865). Notice sur la vie et les travaux de M. X. Bianchi *Journal Asiatique*, 6, 5.
- Mohl, J. (1864). Raport Annuel. *Journal Asiatique*. 6, 4.
- Ölmez, M. (1999). *Franciscus a Mesginien en Meninski Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae- Arabico Perscium- Lexicon. Meninski Sözlüğü*. Tıpkıbasım. Türk Dilleri Araştırma Dizisi.
- Özönder, S. B. (1996). *Muhakemet'ül Lügatayn iki dilin mukayesesi*. TDK Yayınları.
- Purgstall, H. (1836). Nouvellés et Melanges Lettré á le redacteur du. *Journal Asiatique*, 3.
- Rekin, E. (1982). Kamus tercümesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. Dergâh Yayınları.
- TDK (2023). www.sözlük.gov.tr. Erişim Tarihi:05.02.2023
- Tulum, M. (2014). Meninski'ye göre XVII. yüzyıl İstanbul Türkçesi'nde -I- ünlüsü. *Türkiyat Mecmuası* 24.
- Ubicini, J. H. A. (1864) *Notice Nécrologique M. Xavier Bianchi revue de L'Orient bulletin de la Societe Orientale*. tome 18
- Uzun, A. (2020). 15. Yüzyılın tanınan sözlük yazarlarından Lütfullah Halimi ve Lügatı Halimi adlı eseri. *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 12 (4), 29.

Vapereau, G. (1858). *Dictionnaire Iniversal des Contemporains*. Paris. 15 Ekim.

Yelten, M. (2004). Meninski, François a Mesgnien. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.29 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

